Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Кафедра української мови
імені проф. Івана Ковалика

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ «СЕРЦЕ», «ДУША» і «ДУХ» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Магістерська робота
студентки ІІ курсу групи ФЛУм–21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма «Українська мова та література»)
денної форми здобуття освіти
Флисник Софії Дмитрівни

Науковий керівник – к.ф.н. доц. Труш О. М.

Львів – 2024

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ…...……..……...3

ВСТУП……..……...……..4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ «СЕРЦЕ», «ДУША» і «ДУХ»……...…….…….....8

1.1 Поняття фразеологічної одиниці……...……....8

1.2 Класифікації фразеологічних одиниць…….……..…….12

1.3 Фразеологізми з компонентами «серце», «душа» і «дух» та їхнє місце у мовній картині світу українців……..….…….16

1.4 Стилістичне вживання фразеологізмів.……...…...……20

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ……..……...24

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО–СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «СЕРЦЕ» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ…….……..…….25

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ…….…...…….……..…….…….50

РОЗДІЛ 3. СТРУКТУРНО–СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ «ДУША» і «ДУХ» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ…….52

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ……...…….…….……...71

ВИСНОВКИ……...…….73

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ…….....……...77

ДОДАТКИ……...……82

ДОДАТОК А. СЛОВНИК–ДОВІДНИК ВИЯВЛЕНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ……...……82

ДОДАТОК Б. ЧАСТОТА ВЖИВАННЯ ФО З КОМПОНЕНТАМИ «СЕРЦЕ», «ДУША» І «ДУХ»……..…….…….105

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ФО – фразеологічна одиниця;

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови.

ВСТУП

Мова кожного народу є по–своєму унікальна. Однак можна стверджувати, що усі люди світу є схожими, бо використовують мову як засіб комунікації, а мови зі свого боку мають безліч спільного.

Усі ми знаємо, що мова є могутнім засобом, у ній закарбовано історичні навики попередніх поколінь та їхній духовний здобуток[1]. Українська мова багата, адже у своєму складі має різноманітний та цікавий пласт фразеологічних одиниць, але особливе місце займають фразеологізми з компонентом «серце», «душа» і «дух».

Саме ці фразеологізми є складовою мовної картини світу українців, адже вони відображають найтонші відтінки людської психіки, думки та почуття. У «Словнику фразеологізмів української мови» відображено великий пласт фразеологізмів, які передають різноманітний спектр почуттів, емоцій, поривань тощо.

Актуальність теми зумовлена потребою поглибленого дослідження фразеологічних одиниць із компонентами «*серце*», «*душа*» і «*дух*» у сучасній українській літературній мові.

Фразеологія – це дуже цікава наука, яку досліджувало багато мовознавців, кожен із яких доклав чимало зусиль. Фразеологічні одиниці збагачують українську мову, передають найрізноманітніші душевні почування. Образність, емоційність, виразність, особливість – усі ці ознаки фразеологізмів насичують наше з вами мовлення.

Фразеологія привертає увагу багатьох українських дослідників. Значний внесок у розвиток фразеологічної теорії зробили: Л. Алефіренко[2], Л. Авксентьєв[3] Л. Скрипник[4], В. Ужченко[5] тощо.

---

[1] Мацько Л., Кравець Л. Культура української фахової мови. навч. посібник, Київ. 200. 5 с.
[2] Алафіренко М. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа. 1987. 167 с.
[3] Авксентьєв Л. Сучасна українська мова. Фразеологія: навч. посібник. Харків: Вища школа. 1988. 134 с.
[4] Скрипник Л. Фразеологія української мови: [монографія] АН УРСР, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка. 1973. 278 с.
[5] Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови: М–во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун–т ім. Т. Шевченка. Луганськ: Альма–матер. 2005. 399 с.

Фразеологічний образ *«серця»* в українському поетичному дискурсі XIX століття досліджувала Х. Щепанська[6], також фразеологізми з компонентом «серце» опрацювали Н. Лісняк[7], Д. Маркова[8] та інші. Нашої уваги заслуговують праці з компонентом «душа», який досліджували: Ю. Руснак[9], О. Каракуця[10], Т. Прудникова[11] та інші.

Мета роботи – дослідити структурно–семантичні особливості фразеологізмів із компонентами «*серце*», «*душа*» і «*дух*» у сучасній українській літературній мові.

Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань:

1) опрацювати наукову літературу, присвячену вивченню фразеологізмів;

2) виокремити фразеологізми з компонентами «*серце*», «*душа*», «*дух*» за словником фразеологізмів української мови;

3) описати структуру і семантику зафіксованих фразеологічних одиниць;

4) простежити парадигматичні зв’язки між виокремленими фразеологізмами;

5) окреслити стилістичні функції зафіксованих фразеологізмів.

Об’єктом дослідження є фразеологізми з компонентами «серце», «душа» і «дух» у «Словнику фразеологізмів української мови».

---

[6] Щепанська Х. А. Фразеологічний образ як один із профілів лінгвальної репрезентації слово–образу серця в українському поетичному дискурсі XIX століття. *Science and Education a New Dimension*: Philology, I (3), Issue: 13. Budapest. 2013. С. 206–210.

[7] Лісняк Н. Фразеологізми з компонентом серце (на матеріалі лемківських пісень). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія; Ужгород : ПП Данило С. І.. 2020. Вип. 1 (43). С. 208–213.

[8] Маркова Д. Компонент серце у фразеологізмах на позначення почуттів людини (на матеріалі української, польської, англійської та німецької мов). *МАПІСТЕРІУМ*. 2017. Випуск 66. Мовознавчі студії. С. 61–64.

[9] Руснак Ю. Фразеологізми з компонентами серце і душа у художньому дискурсі Ольги Кобилянської. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 11. 2022. С. 196–202.

[10] Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно–семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «українська мова». Харків. 2002. С. 15.

[11] Прудникова, Т. (2019). Фразеологічні одиниці української мови з компонентом душа: структурно–граматичні моделі. *Соціум. Документ. Комунікація*: збірник наукових статей. Серія «Філологічні науки», 2019. № 7. С. 123–136.

Предметом дослідження є структурно–семантичні особливості фразеологізмів із компонентом «*серце*», «*душа*» і «*дух*» у сучасній українській літературній мові.

Метод дослідження у магістерській роботі – описовий.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленій теорії про фразеологізми з компонентами «*серце*», «*душа*» і «*дух*» у сучасній українській літературній мові.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що матеріали можна використовувати для глибшого дослідження, а також під час вивчення фразеології на заняттях.

Джерельна база дослідження – «Словник фразеологізмів української мови»[12].

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів (**Розділ 1.** «Теоретико-методологічні засади дослідження фразеологізмів із компонентом «серце», «душа» і «дух», **Розділ 2.** «Структурно–семантичні особливості фразеологізмів із компонентом «серце» в сучасній українській літературній мові.» **Розділ 3.** «Структурно–семантичні особливості фразеологізмів із компонентами «душа» і «дух» у сучасній українській літературній мові.», висновків, списку використаної літератури та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об’єкт, предмет дослідження, сформульовано мету, завдання й методи дослідження. У першому розділі розглянуто теоретико–методологічні засади дослідження фразеологічних одиниць із компонентами «серце», «душа» і «дух. Проаналізовано значення «фразеологічної одиниці», ознаки та стилістичне вживання, описано різноманітні класифікації українських мовознавців. Другий розділ присвячено структурно–семантичним особливостям фразеологізмів із компонентом «серце» в сучасній українській літературній мові. За семантикою виділили 11 тематичних груп, за частиномовною належністю зафіксовані фразеологічні одиниці поділили на дієслівні,

[12] Білоноженко М. Словник фразеологізмів української мови. НАН України, Ін–т укр. мови, Укр. мов.–інформ. фонд. Київ: Наук. думка. 2003. С. 786.

прикметникові, прислівникові, за структурою класифікували на: двокомпонентні та трикомпонентні. Третій розділ також присвячений структурно–семантичним особливостям фразеологізмів із компонентами «душа» і «дух». За семантикою виділили 14 тематичних груп, за частиномовною належністю фразеологічні одиниці поділили на дієслівні, прикметникові, прислівникові, за структурою класифікували на: однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні. У висновках описані основні результати дослідження, відповідно до поставлених завдань.

У списку використаних джерел подано літературу, яку використовували для дослідження фразеологічних одиниць.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ «СЕРЦЕ», «ДУША» і «ДУХ»

1.1 Поняття фразеологічної одиниці

Фразеологія як наука у сфері мовознавства продовжує розвиватися і привертає увагу все більше дослідників. Постають нові проблеми, уточнюються або ж по–новому висвітлюються ті чи інші питання[13].

Як зазначає А. Денисова, «*фразеологія»* – розділ лінгвістичної науки, який вже давно привертає увагу дослідників, оскільки містить найбільш суперечливі погляди на окремі аспекти, починаючи з визначення обсягу, структури, семантики фразеологічних одиниць (далі – ФО) тощо[14].

Фразеологія як лінгвістична наука досить молода, багато українських дослідників, таких як: В. Ужченко[15], Л. Алефіренко[16], Л. Авксентьєв[17], Л. Скрипник[18] та ін. приділили свою увагу саме вивченню фразеології.

Фразеологія, фразеологічні одиниці, прислів'я, влучні крилаті вислови є великим надбанням українського народу. Кожен дослідник у термін фразеологія вкладав щось своє і трактував по–різному.

Єрмоленко С. у «Словнику лінгвістичних термінів» вказує, що *фразеологія* – це «сукупність стійких сполучень слів, властивих певній мові, а також прислів'я, приказки, афоризми, крилаті вислови»[19], Лесин В. у «Словнику літературознавчих термінів» мовить, що *фразеологія* – це «розділ лінгвістики, який вивчає лексико–семантичну сполучуваність слів мови, а також самий фонд, сукупність фразеологізмів, властивих певній мові»[20]. У

---

[13] Баран Я., Зимомря М. Теоретичні основи фразеології. навч. посібник. Ужгород: Ужгородський державний університет. 1999. С. 5.
[14] Денисова А. С. Проблема дослідження класифікацій фразеологічних одиниць у лінгвістиці. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ. Вип. 6. 2015. С. 15.
[15] Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови: М–во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун–т ім. Т. Шевченка. Луганськ: Альма-матер. 2005. С. 399.
[16] Алафіренко М. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа. 1987. С. 167.
[17] Авксентьєв Л. Сучасна українська мова. Фразеологія: навч. посібник. Харків: Вища школа. 1988. С. 134.
[18] Скрипник Л. Фразеологія української мови. : [монографія] АН УРСР, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка. 1973. С. 278.
[19] Єрмоленко С., Бибик С., Тодор О. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь. 2001. С. 194.
[20] Лесин В. Пулинець О. Словник літературознавчих термінів. Київ: Радянська школа. 1971. С. 451.

своєму дослідженні ми спираємось на розуміння, що «*фразеологія* – це «розділ мовознавства, що вивчає усталені звороти мови, фразеологізми»[21].

Що стосується предмету вивчення фразеології, то це стійкі словосполучення двох або більше слів, які створюють семантичну єдність, а в процесі мовлення відтворюються як готові словесні вирази.[22]

Поруч із терміном фразеологія виділяють термін фразеологічна одиниця, фразеологізм, ідіома, крилаті вислови тощо.

В «Енциклопедії української мови» зазначено *фразеологізм, фразеологічна одиниця, фразеологічний зворот, фразема* – «нарізнооформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичних рівнів»[23].

В. Ужченко зазначає, що фразеологізми специфічні мовні формули, «картини світу», яким притаманна закодована інформацію про минуле, про наших предків, про їхній спосіб прийняття світу[24].

У курсі «Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія» за редакцією К. Білодіда *фразеологічною одиницею* називає «лексико–граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделю словосполучення або речення, яка маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією»[25].

Ф. Медведєв у підручнику «Українська фразеологія. Чому ми так говоримо» зазначає, що *фразеологізми* – це «стійкі відтворювальні сполуки слів, що мають своєрідні специфічні структурні властивості, якими вони

---

[21] Словник української мови: [в 11 т.]: Т. 10 : Т–Ф АН Української РСР, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні; Київ: Наук. думка. 1970–1980. С. 639.
URL.: https://sum.in.ua/

[22] Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. Київ: Наук. думка. 1973. С. 334

[23] Українська мова: Енциклопедія. НАН України, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін–т укр. мови; Вид. 2–ге, випр. і допов. – Київ: Вид–во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана. 2004. С.770.

[24] Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови: М–во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун–т ім. Т. Шевченка. Луганськ: Альма-матер. 2005. С. 6.

[25] Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. Київ: Наук. думка. 1973. С. 336.

відрізняються від звичайних вільних синтаксичних конструкцій, а також від окремих слів, що їх вивчає лексикологія»[26].

М. Жовтобрюх зазначає, що фразеологізми – це «стійкі мовні звороти, які становлять певну сталу змістовну цілісність»[27].

ФО – це самостійна одиниця мови, адже їм характерні певні ознаки, які дозволяють вважати їх самостійними одиницями мови, відмінними від простого слова або словосполучення[28].

В українській мові ФО переважно виражаються не одним словом, а як правило сполученням не менше двох компонентів. Як і словам, так і фразеологізмам притаманні явища синонімії та антонімії, тобто вони утворюють синонімічні ряди та антонімічні пари[29], наприклад синонімічні ряди, які характеризують добру людину: ***велике серце***, ***добре серце***, ***мати серце***, ***м'який серцем***, ***мати Бога в серці*** тощо. Отож, можемо підсумувати, що у структурі кожного фразеологічного значення, зазвичай присутні два компоненти.

При вираженні певних логічних понять більшість типів фразеологічних одиниць, які функціонально співвідносяться зі словами, характеризуються більшою конкретністю значення. Значення фразеологічних одиниць частіше, ніж у словах, супроводжуються різними образними характеристиками. Порівняно зі словами, фразеологізми, як правило, більш яскраві за своїм емоційно–експресивним значенням[30].

Сучасна українська літературна мова має багатий ареал фразеологізмів, найбільше це ФО народного характеру. Джерелами фразеологічного складу мови становлять – *ідіоми, прислів'я, приказки та крилаті слова.*

---

[26] Медведєв Ф. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. Харків. Вища школа. 1977. С. 6.
[27] Жовтобрюх М. Курс сучасної української літературної мови: [у 2 ч.] Ч. 1: підруч. для ф–тів мови і л–ри пед. ін–тів. Вид. 3–тє Київ: Рад. шк. 1965. С. 80.
[28] Скрипник Л. Фразеологія української мови: [монографія] АН УРСР, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка. 1973. С. 9.
[29] Авксентьєв Л. Сучасна українська мова. Фразеологія: навч. посібник. Харків: Вища школа. 1988. С. 19.
[30] Скрипник Л. Фразеологія української мови: монографія. АН УРСР, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка. 1973. С. 10.

Якщо говорити про *ідіому* – то це стійке словосполучення, що виражає єдине поняття[31]. *Прислів'я* – вислів народного характеру, який має повчальний зміст. До того ж прислів'я окреслює певну життєву закономірність або правило[32]. *Приказка* у своєму значенні має більш стійкий вислів, що характеризується лаконічною будовою та образністю, але не формулює певних закономірностей чи правил[33]. *Крилатими словами* – називають стійкі, образні вирази, засвоєнні з фольклорних чи літературних джерел. Сюди ж відносять вислови видатних людей чи поетів тощо[34].

Згадаємо також інші джерела фразеології, які притаманні сучасній українській літературній мові, сюди відносять:

- «Вирази виробничо–професійного походження;
- Влучні вирази відомих людей;
- Крилаті вислови письменників;
- Переклади крилатих висловів зарубіжних письменників;
- Переклади античних виразів;
- Біблійні та євангельські вислови» тощо[35].

Отож, з описаного матеріалу можемо стверджувати, що фразеологізми – це величезний набуток української мови, адже вони відображують всю історію та культуру українського народу. Крім того, не всі фразеологічні одиниці мають однакові найменування, адже кожен дослідник у трактування фразеологічної одиниці вклав щось своє.

[31] Пономарів О. Сучасна українська мова: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь. 2001. С. 78.
[32] Скрипник Л. Фразеологія української мови: [монографія] АН УРСР, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка. 1973. С. 25
[33] Пономарів О. Сучасна українська мова: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь. 2001. С. 78.
[34] Грищенко А., Мацько І., Плющ М. Сучасна українська літературна мова: підручник 3–тє вид., допов. Київ: Вища шк. 2002. С. 212.
[35] Жовтобрюх М. Курс сучасної української літературної мови: [у 2 ч.] Ч. 1: підруч. для ф–тів мови і л–ри пед. ін–тів. Вид. 3–тє. Київ: Рад. шк. 1965. С. 84.

1.2 Класифікації фразеологічних одиниць

Із розвитком фразеології зростає і кількість класифікацій ФО. Багато українських дослідників приділили свою увагу саме витворенню класифікацій ФО. Розглянемо найтиповіші з них, які застосовують у наш час.

Досить цікавою, на мій погляд залишається генетична класифікація опрацював Л. Булаховськийм, який групує фразеологічний матеріал за джерелами походження. Учений виділяє такі групи:

1) «прислів'я і приказки;
2) професіоналізми;
3) усталені вислови з анекдотів, жартів тощо;
4) цитати й образи з «Старого» і «Нового» завітів;
5) ремінісценції античної старовини;
6) переклади поширених іншомовних висловів (англійських, французьких тощо);
7) крилаті слова письменників;
8) влучні фрази видатних людей»[36].

Л. Скрипник у монографії «Фразеологія української мови» в синхроному плані виділяє два основних граматико-структурних класи.

Перша група фразеологічні одиниці організовані за моделями словосполучень. Друга група фразеологічні одиниці – що організовані за моделями простого речення.[37]

Також можемо розглянути функціональну класифікацію. Для усного монологічного мовлення Д. Баранника, який виділяє п'ять груп:

- «(І група) фразеологічні метафори народного характеру; (сюди мовознавець відносить ідіоми, приказки, та інші словосполучення, які генетично пов'язані з діяльністю та побутом людей)[38];

[36] Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови: М–во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун–т ім. Т. Шевченка. Луганськ: Альма–матер. 2005. С. 101.
[37] Скрипник Л. Фразеологія української мови: [монографія] АН УРСР, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка. 1973. С. 23.
[38] Баранник Д. Фразеологія в усному монологічному мовленні. *Питання мовної культури*. Київ. Наук. думка. 1968. Вип. 2. С. 34.

- (II група) фразеологічні метафори літературного характеру; (це «крилаті» метафоричні вирази, що вживаються з обов'язковою проекцією на художній, літературний, фольклорний, історичний, міфологічний сюжет). Фразеологізми цієї групи – це стійкі словосполучення, які не є синтаксично замкнутими і часто містять власні імена або назви понять, «прив'язані» до дуже конкретних ситуацій[39];

- (III група) фразеологічні образні узагальнення народного характеру; (ці словесні одиниці є синтаксично завершеними конструкціями, що представляють судження і функціонують як самостійні одиниці в контексті.)[40]. Сюди вчений також відносить народні прислів'я;

- (IV група) фразеологічні образні узагальнення літературного характеру; «(Це крилаті вислови, які, на відміну від «крилатих» фразеологічних метафор («група 2»), становлять собою синтаксично закінчені узагальнено–образні висловлення і вживаються без обов'язково передбаченої в момент мовлення асоціації з обставинами первісного вживання (хоч у переважній більшості випадків така асоціація все ж має місце і саме в ній – повноцінність функціонального ефекту фразеологізму)»[41];

- (V група) специфічна жанрова фразеологія. (Це стійкі робочі формули адаптовані до функціональної специфіки тих чи інших жанрів мовлення і побутують як органічні компоненти відповідного мовного стилю)[42]. Жанрова фразеологія функціонує, наприклад, у розповідному, науковому стилі, а також яскраво проявляється у фольклорному жанрі.

Варта нашої уваги класифікація П. Дудика, який за структурно-граматичними ознаками ділить фразеологізми на п'ять типів: *ідіоми, фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення та фразеологічні словосполучення.*

---

[39] Баранник Д. Фразеологія в усному монологічному мовленні. *Питання мовної культури*. Київ. Наук. думка. 1968, Вип. 2. С. 34.
[40] Там само. С. 34.
[41] Там само. С. 35.
[42] Там само. С. 36.

Якщо говорити про ідіоми, то вони об'єднуються семантичною неподільністю, синтаксичною нерозкладністю й замкненістю, що робить їх еквівалентними слову[43].

Фразеологічні єдності мають переносне значення, але виражене менше, ніж в ідіомах. Значення компонентів дещо ослаблене вільнішою семантичною зв'язаністю структурних одиниць, з яких можуть утворитися вільні, що матимуть пряме значення[44].

Щодо фразеологічних виразі, то сюди відносить прислів'я та приказки. Вони функціонують у контексті як синтаксично закінченні одиниці, а також мають структуру речення[45].

Фразеологічні сполучення називає ходовими формулами, які мають у собі метафору або певний образний зміст[46].

Фразеологічні словосполучення об'єднуються такою ознакою як неметафоричність значення, синтаксична неподільність компонентів, із яких вони витворились[47].

За частиномовною належністю ФО можуть співвідноситися з дієсловами, прикметниками чи навіть прислівниками тощо. Ця класифікація фразеологічних одиниць є досить вагомою, адже ми застосовуватимемо її у практичному розділі.

Субстантивні фраземи – фраземи з узагальнено-предметною семантикою, об'єктивованою в граматичних категоріях роду, числа й відмінка[48]. Найчастіше такі фраземи у реченні виконують роль підмета.

Ад'єктивні фраземи – фраземи, яким притаманне категоріальне значення атрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предметів. У реченні вони виконують функції неузгодженого означення або іменної частини складеного присудка[49].

---

[43] Мойсієнко А. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика. Київ. Знання. 2010. С. 135.
[44] Дудик П. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення: просте речення; еквівалент. АН УРСР, Ін–т мовознав. ім О. О. Потебні. Київ: Наук. думка. 1973. С. 81.
[45] Там само. С. 82.
[46] Там само. С. 82
[47] Там само. С. 83.
[48] Алафіренко М. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. С. 46
[49] Там само. С. 59.

Дієслівні фраземи – фраземи з узагальненою семантикою процесуальної ознаки, об'єктивованою в дієслівних граматичних категоріях виду, стану, способу, особи, часу. У реченні виконують синтаксичну роль присудка[50].

Адвербіальні фраземи – це фраземи кількісно або якісно–обставинної семантики, які характеризуються повною відсутністю морфологічних парадигм. У реченні будуть виконувати функцію обставини[51].

Інтер'єктивні фраземи – сюди належать фраземи, які будуть передавати різноманітні почуття. Функція цих фразем полягає у тому, щоб передати/виразити почуття людини[52].

До того ж виділяють фразеологізми-порівняння, фразеологізми–заперечення, фразеологізми–вигуки[53].

Фразеологічні одиниці можуть поєднуватися зі словом, словами або вступають у взаємодію з багатьма словами[54], а також вони можуть співвідноситися зі словосполученнями або реченнями.

Отже, усі зазначені класифікації є актуальними в сучасних мовознавчих дослідженнях фразеологізмів.

[50] Алафіренко М. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа. 1987. С. 53.
[51] Там само. С. 62.
[52] Там само. С. 67.
[53] Мойсієнко А. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика. Київ.: Знання, 2010. С. 136
[54] Там само. С. 137.

1.3 Фразеологізми з компонентами «серце», «душа» і «дух» та їхнє місце в мовній картині світу українців

На нашу думку, фразеологізми відіграють особливу роль у формуванні мовної національної картини світу. У будь–якій мові фразеологізми є найціннішим мовним надбанням, що відображає світогляд, національну культуру, звичаї, вірування та історію народу.[55]

Кожен народ у свої мові має наявні слова–концепти, які є незвичайними, експресивними виразниками національного характеру.[56]

ФО з компонентом «серце», «душа» і «дух» це код, за допомогою якого можна проникнути у глибину тої чи іншої мовної картини світу. Досліджуючи ФО з цими компонентами, переконуюсь, яка глибина та цінність зафіксована в українській мові.

Весь досвід попередніх поколінь закарбовано саме у мові. Кожен народ творить та фіксує у своїй пам'яті щось своє. За допомогою мови найточніше і найповніше виявляється думка, відбиваються особливості життя та діяльність народу протягом століть. [57]

Багато мовознавців приділили свою увагу саме дослідженню фразеологізмів з образом/компонентом «*серце*»: Х. Щепанська[58], Н. Лісняк[59], І. Давиденко[60], Д. Маркова[61] та інші.

Як зазначає І. Давиденко концепт *«серце»* – «є одним із ключових у слов'янській культурі й ментальності, він певною мірою визначає буття,

---

[55] Антуф'єва В., Бєлоусова В., Драпалюк К. Національна унікальність фразеологізмів у мовній картині світу. 2020. С. 84.

[56] Давиденко І. Концепт «серце» в мовній картині слов'ян (на матеріалі української та польської фразеології). 2019. Вип. 14. С. 1.

[57] Жарікова Ю. Картина світу та її відображення у фразеологічному складі мови. *Вісник Маріупольського державного університету.* Серія «Філологія». 2009. Вип. 2. С. 378

[58] Щепанська Х. А. Фразеологічний образ як один із профілів лінгвальної репрезентації слово–образу серця в українському поетичному дискурсі XIX століття. Science and Education a New Dimension: Philology, I (3), Issue: 13. Budapest, 2013. С. 206–210.

[59] Лісняк Н. Фразеологізми з компонентом серце (на матеріалі лемківських пісень). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія; Ужгород: ПП Данило С. І. 2020. Вип. 1 (43) С. 208–213.

[60] Давиденко І. Концепт «серце» в мовній картині слов'ян (на матеріалі української та польської фразеології). 2019. Вип. 14. С. 33–39.

[61] Маркова Д. Компонент серце у фразеологізмах на позначення почуттів людини (на матеріалі української, польської, англійської та німецької мов). *МАЇСТЕРІУМ*. 2017. Вип. 66. Мовознавчі студії. С. 61–64.

формує уявлення людей про життєвий шлях, відповідає за чуттєву сферу, та відображає внутрішній світ.»[62]

Образ *«серця»* символізує різні почуття: любові, страждання, відчуття страху тощо. Весь цей спектр ФО є дуже цікавим для дослідження, адже кожна ФО у своєму розумінні є особливою.

Ще одна дослідниця Н. Мех вказує, що образ *«серця»* «є осередком душевного й духовного життя людини. У серці виникають різноманітні наміри й бажання; воно є вмістищем волі та її жадань.»[63]

Серце – це перш за все орган, без якого людина не змогла б жити, а тому воно є символом життя. Як зазначає Жайворонок «символізує почуття взагалі, може передавати почуття гніву, доброти та милосердя тощо.»[64] Для нас українців серце – це перш за все символ любові, лагідності, співчуття, радості, щастя.[65] В українській мові відображено цілий спектр таких ФО, наприклад: ***віддавати/віддати серце*** «*щиро, віддано любити когось.»* (с. 99 СФУМ), ***прилипнути всім серцем*** *«зріднитися з кимсь, полюбити когось, щось.»* (с. 563, СФУМ).

Цінності, традиції і звичаї, все це відрізняє один етнос від іншого. Вони відображають уявлення про світ формують унікальну мовну картину світу[66].

«Мовну картину світу» інтерпретував В. Жайворонок. Щодо мовної картини світу вчений зауважує, що «усе те, що йде передусім від людини або етносу, результат людського сприйняття, фантазій, мисленнєвих процесів і перетворювальної діяльності»[67]. Дослідник пише, що світ – це особливий чинник пізнання, через який людина пізнає саму себе. І тому в цьому процесі

[62] Давиденко І. Концепт «серце» в мовній картині слов'ян (на матеріалі української та польської фразеології). 2019. Вип. 14. С. 33.
[63] Мех Н. Серце як орган вищого пізнання. *Культура слова*. 2006. Вип. 66–67. С. 73.
[64] Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник–довідник; НАН України, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Довіра. 2006. С. 536.
[65] Коцур П., Потапенко О. І., Дмитренко В. В. Словник символів культури України. Київ: Міленіум. 2002. С. 191–192.
[66] Пальчикова О. Мовна картина світу в англійській та українській фразеології. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія. 2017. Вип. 16. С. 110.
[67] Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: нариси Київ: Довіра. 2007. С. 9.

важливим компонентом є мова, а відтак феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини образами її мови[68].

Т. Бавус зазначає, що мовна картина світу – «сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, уявлення про дійсність, відображене у значеннях мовних знаків – мовне членування світу, мовне впорядкування предметів і явищ, закладена у системних значеннях слів інформація про світ»[69].

У мовній картині світу фразеологічні одиниці з компонентом «серце» сприймаються як окремість, яка реагує на навколишні подразники.[70] У «Словнику фразеологізмів української мови» є безліч фразем, які передають різноманітну палітру почуттів (любові, страждання, ненависті, страху тощо), наприклад: «***кривавиться серце»*** (с. 640, СФУМ), ***«краяти/розкраяти серце»*** (с. 312, СФУМ) тощо. Як бачимо серце може передавати не тільки почуття любові, але й почуття страждання, душевного болю. І таких фразем є багато у сучасній українській літературній мові, одні фраземи можуть передавати зменшення вияву почуттів, наприклад «***серце стигне (холоне) /прохололо (охололо)»*** (с. 642, СФУМ) або передавати значення любові, симпатії до когось тощо «***прикипіти до серця»*** (с. 562, СФУМ).

У наш час маємо все більше досліджень, присвячених саме вивченню компонентів *«душа»* і *«дух»*. Наприклад, І. Давиденко аналізує концепти «дух і душа» в українській мовній картині світу[71]. Каракуця О. досліджує структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти фразеолгізмів із компонентом «душа»[72] тощо.

---

[68] Живіцька І. Мовна картина світу як відображення реальності. *Філологічні студії*: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2010. Вип. 4. С. 23.

[69] Бавус Т. Мовний образ як компонент мовно–національної та індивідуально–авторської картин світу. *Вісник Львівського університету*. Серія «Філологічна». 2016. Вип. 63. С. 242.

[70] Жарікова Ю. Картина світу та її відображення у фразеологічному складі мови. 378 с.

[71] Давиденко І. Дух і душа як концепти духовної культури українців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М..П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць Київ.: НПУ імені М.П. Драгоманова. 2009. Вип. 5. С. 42.

[72] Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно–семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «українська мова» Харків, 2002. С. 15.

«Душа – поняття, що виражає індивідуальну своєрідність внутрішнього світу людини, здатність до переживання, співпереживання або відчуження»[73].

Концепт «душа» та «дух» є дещо схожими, І. Давиденко зазначає: «Дух, подібно до душі, є носієм життя, його також не можна побачити і він так само перебуває десь всередині людини, покидаючи її з останнім подихом»[74].

Кожна людина у цьому світі є особливою, і кожна людина має унікальну, неповторну душу. Компонент *«душа»* вказує на внутрішній світ людини, на її відчуття, почуття тощо. У «Словнику фразеологізмів української мови» маємо низку фразеологічних одиниць, які виражають внутрішні відчуття, емоції наприклад: ***«душа співає»*** (с. 228, СФУМ), ***«в душі тишиться»*** (с. 714, СФУМ), ***«душа скніє»*** (с. 228 СФУМ), ***«душа рветься»*** (с. 227 СФУМ).

Також компонент «душа» може характеризувати хороші/негативні риси людини, наприклад: ***«мати душу»*** (с. 373, СФУМ), ***«широка душа»*** (с. 229, СФУМ), ***«черства душа»*** (с. 229, СФУМ), ***«не мати душі»*** (с. 379, СФУМ).

Фразеологізми – це конкретні мовні формули, картини світу, в яких закодована інформація про минуле[75].

Отож, ФО – невід'ємна частина мовної картини світу, які передають весь спектр нашого світобачення та культури.

[73] Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. НАН України, Ін–т філософії імені Г. С. Сковороди; Київ: Абрис. 2002. VI. С. 179.

[74] Давиденко І. Дух і душа як концепти духовної культури українців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць Київ.: НПУ імені М.П. Драгоманова. 2009. Вип. 5. С. 43.

[75] Шевченко Т. Фразеологізм як елемент емоційної пам'яті в мовній картині світу українців. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2022. Т. 2. Вип. 26. С. 75.

1.4. Стилістичне вживання фразеологізмів

ФО це той пласт одиниць, який виконує різні стилістичні функції у тексті. Поняття текст у мовознавстві існує давно, це твори усного або писемного виду. Щоб створити відмінний твір та за структурою правильний, автор у своїй уяві прокладає весь план дій, персонажів, щоб кінцевий результат був досконалим.

О. Матвієнків зазначає, що у тексті ФО виконують такі функції: номінативну, оцінну, емоційно–експресивну, прагматичну, функцію відтворення внутрішнього стану персонажа, функцію портретної характеристики, функцію мовної характеристики персонажа та ін.[76]

Емоційно–експресивна функція в основному пов'язана з емоційним станом людини, насамперед з почуттями, переживаннями чи психологічним станом[77]. Цю функцію виконують, зокрема, ФО з компонентами – *душа* та *серце.* У «Словнику фразеологізмів української мови» таких одиниць є багато, які переш за все будуть передавати емоційний стан людини, наприклад ***сушити/висушити серце*** *«1.завдавати кому–небудь душевних страждань, мук. 2.уболівати, переживати за ким–небудь»* (с. 701, СФУМ), ***щемить на душі*** *«хто–небудь дуже переживає, страждає з якогось приводу; кому–небудь неспокійно, гірко, тривожно.»* (с. 782, СФУМ) тощо.

Оцінна функція більш схильна до того, щоб викликати у читача певне ставлення до описаного чи зображеного та дати йому оцінку позитивну чи негативну.[78] Наприклад у фразеологізмі ***Каїнова душа*** *«зрадлива, підступна людина.»* («Люди зневажали його і називали Каїнової душею за підлий характер.» (З усн. мови.)) (с. 228, СФУМ), у цьому прикладі простежуємо негативне ставлення людей до певної особи.

---

[76] Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вісник Львівського університету*. Серія: Іноземні мови. 2013. Вип. 21. С. 38.

[77] Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови: М–во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун–т ім. Т. Шевченка. Луганськ: Альма–матер, 2005. С. 197.

[78] Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вісник Львівського університету*. Серія: Іноземні мови. 2013. Вип. 21. С. 39.

Значною також є прагматична функція фразеологізмів. Саме ця функція здійснює вплив на адресата. Емоційно–експресивна та прагматична функція тісно переплітаються, це пов'язано з тим, що надаючи тексту твору емоційності та експресивності, автор таким способом намагається вплинути на читачів та викликати у них певні емоції позитивні або негативні. [79]

Ще одна стилістична функція – номінативна, ця функція слугує для позначення певних властивостей предметів та явищ у творі.[80] Наприклад ***лишати/лишити глибокий слід у душі*** *«дуже вражати когось, впливати на когось, надовго запам'ятовуватися.»* (с. 341, СФУМ). Як бачимо у цьому прикладі фразеологізм номінує дію, яка закарбувалася, запам'яталася, лишила певний слід у житті та пам'яті людини.

Ще однією важливою функцією є відтворення внутрішнього стану головного героя у творі. Переважно ця функція відповідає за внутрішні відчуття чи переживання, психологічні стани тощо. Ось наприклад фразеологізм ***тисне за серце*** *«1. спричиняє відчуття душевного болю. 2. хто–небудь відчуває біль, перебуває в стані душевного пригнічення.»* («Сам собі ходжу я по кімнаті, згадую товаришів, співаю або граю на скрипці, а за серце щось помаленьку тисне.» (С. Васильченко)) (с. 712, СФУМ).

Приділимо свою увагу ще одній функції – портретна характеристика, яка відповідає за зовнішній вигляд персонажа.[81] Наприклад фразеологізм, який передає страх ***душа в п'яти тікає/втекла*** *«хто–небудь раптово відчуває сильний переляк; комусь стає страшно.»* («Не один Микола перелякався Фредова душа теж пішла в п'ятки.» (Ю. Збанацький)) (с. 226, СФУМ). Отож, маємо приклад портретної характеристики, коли людині страшно її зовнішній вигляд моментально змінюється. Вираз обличчя стає напруженим, очі перелякані, інколи навіть пропадає дар мови тощо. Отож

[79] Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вісник Львівського університету*. Серія: Іноземні мови. 2013. Вип. 21. С. 40.
[80] Панченко, В. В. Функціонально–стилістичні особливості вживання фразеологізмів у творах Артура Конана Дойля. Закарпатські філологічні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2021. Т. 1, Вип. 17. С. 158.
[81] Там само . С. 160.

можемо зробити висновок, що портретна характеристика відповідає за зовнішній або внутрішній стан персонажа.

Цікавою є також функція мовної характеристики персонажа. За допомогою ФО можна влучно та найяскравіше передати мову головних героїв[82]. Наприклад ***«бити в саму душу»*** *«глибоко вражати, дошкуляти словами.»* («–Хто тобі так сорочку, як Уляна, випере? – б'є Давида в саму душу, бо він, придивляючись до своїх наймитів, раніше дівчини збагнув, куди має нахилитися парубоче серце.» (М. Стельмах)) (с. 728, СФУМ). Завдяки таким ФО твір автора оживає по–новому.

Як правило ФО широко застосовуються в усіх мовних стилях. У науковому та офіційно–діловому мовленні, зазвичай використовуються загальнолітературні стійкі звороти, що виступають у номінативній функції[83]. У публіцистичних, художніх творах та у мовленні приділяють увагу експресивно–стилістичному аспекті фразеологізмів як книжного, так і розмовно–побутового характеру[84].

В усній та письмовій мові ФО використовуються в повній або достатній мірі для стилістичної виразности[85]. ФО є вагомими для художніх творів, адже завдяки фразеологізмам твір стає виразним, емоційно забарвленим (завдяки ФО автор може передати цілу палітру почуттів головних героїв тощо), використовуючи у творі ФО, автор виробляє свій стиль. Щодо розмовно-побутового мовлення, впевнено можу сказати, що люди також застосовують ФО, наприклад, коли нам болить, нам важко, або ми хочемо плакати, то ми можемо висловити свої почуття фразеологізмом ***«гірко на серці»***, або коли ми бачимо щиру, добру людину, ми можемо сказати у нього/неї ***«добре серце»*** тощо.

Отож, ФО – це той прошарок мовних одиниць, які насичують та роблять нашу мову багатшою. Проаналізувавши стилістичні функції ФО

---

[82] Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вісник Львівського університету*. Серія: Іноземні мови. 2013. Вип. 21. С. 42.
[83] Пономарів О. Стилістика сучасної української мови: Підручник. 3–тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000. С. 123.
[84] Там само С. 123.
[85] Дудик П. С. Стилістика української мови: навчальний посібник. Київ: Академія. 2005. С. 178.

бачимо, що ФО можуть передавати низку різних емоцій (радість, переживання чи смуток). До того ж фразеологізми можна використовувати у різних стилях мови наприклад, у художньому чи розмовному тощо.

Завдяки ФО автор збагачує свій твір, мова твору може звучати по–іншому. Фразеологізми вирізняються від звичайного слова чи словосполучення своєю насиченістю, виразністю та надають мові твору образности та емоційности.

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

Дослідники все більшу увагу привертають вивченню фразеології. Із роками ця наука динамічно розвивається, адже мовознавці творять і пропонують нові підходи та класифікації.

ФО – самостійні одиниці мови, які є відмінними від слова, словосполучення чи речення.

На відміну від простого слова чи словосполучення, ФО є тими мовними штампами, які у своєму значенні передають світобачення, розуміння навколишнього світу кожного народу.

Фразеологія – невід'ємна частина мовознавства, яку потрібно продовжувати вивчати. ФО з компонентами «серце, «душа» і «дух» є цікавими для сучасного дослідження, адже багато праць присвячені саме цим аспектам.

У кваліфікаційній роботі дослідили мовну картину світу ФО з компонентом «серце», «душа» і «дух». З'ясували, що саме ці ФО є особливими, цінними, які дозволяють проникнути у ментальність і світогляд кожного. Визначили, що ФО з компонентами «серце», «душа» і «дух» передають найглибші людські почуття любові, радості, також вони передають психологічні відчуття (страждання, страху, переживання тощо).

Отож, з описаного матеріалу можемо стверджувати, що фразеологізми – це величезне надбання української мови, адже вони відображують всю історію та культуру українського народу. Крім того, не всі фразеологічні одиниці мають однакові найменування, адже кожен дослідник трактує фразеологічну одиницю по–своєму.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО–СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ «СЕРЦЕ» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Проаналізувавши фразеологізми з компонентом *«серце»* виявлено, що досліджувані одиниці утворюють категорії позитивних та негативних почуттів.[86]

Кожна людина має серце, яке відповідає за ознаку життя, а також серце може передавати різну палітру почуттів (страждання, душевний біль, жорстокість, любов тощо).

Усього у «Словнику фразеологізмів української мови»[87] зафіксовано 165 фразеологічних одиниць із компонентом *«серце».* Виявлені фразеологізми відрізняються 1) значенням, із яким функціонують у мовленні, 2) частиномовною належністю, 3) структурними особливостями. Відповідно до цих ознак аналізуватимемо наявні ФО.

Фразеологізми з компонентом «серце» можуть передавати різні значеннєві відтінки, тому за семантикою виділяємо 11 тематичних груп:

1) Фразеологізми з компонентом «серце», які виражають душевний біль, страждання тощо: ***[Аж] крається серце*** *«хто–небудь дуже переживає, страждає.»* («Коли їм удалося Бенедя протверезити, то так утішалася (мати), мов дитина; заскакує коло нього і цілує, і плаче, і йойкає так, що аж серце крається чоловікові.» (І. Франко)) (с. 639, СФУМ)[88], ***кривавиться серце*** *«хто–небудь мучиться, страждає.»* («І кривавиться серце, читаючи повість вашу, гуцули…повість боротьби вашої.» (Г. Хоткевич)) (с. 64, СФУМ), ***надривати/надірвати серце*** *«викликати в когось душевні страждання, муки, переживання і т. ін.»* («Туга і горе. Глібовому синові

[86] Маркова Д. Компонент серце у фразеологізмах на позначення почуттів людини (на матеріалі української, польської, англійської та німецької мов). *МАПІСТЕРІУМ*. 2017. Випуск 66. Мовознавчі студії. С. 61.
[87] Білоноженко М. Словник фразеологізмів української мови. НАН України, Ін–т укр. мови, Укр. мов.–інформ. фонд. Київ: Наук. думка. 2003. С. 786.
[88] Білоноженко М. Словник фразеологізмів української мови. НАН України, Ін–т укр. мови, Укр. мов.–інформ. фонд. Київ: Наук. думка. 2003. С. 639.

серце надриває.» (П. Мирний)) (с. 418, СФУМ), ***облити/обливати (своє) серце кров'ю*** *«багато витерпіти горя; натерпітися, настраждатися.»* («Я ж облила серце кров'ю, тебе шукаючи! Я ж виплакала очі, тебе виглядаючи!» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 453, СФУМ), ***п'явки (п'явка) ссуть (ссе) за серце (під серцем)*** *«хтось тривожиться, страждає.»* («І знов знайомий холодок поплазував спиною гордовитого пана. І знов зассала п'явка під серцем.» (З. Тулуб)) (с. 588, СФУМ), ***розбивати/розбити серце*** *«завдавати кому–небудь душевного болю, страждань, і т. ін.»* («Свічки ряснії в церкві тій палали, курився кадила, запахущий дим, плачливі співи серце розбивали.» (І. Франко)) (с. 603, СФУМ), ***розривати серце*** *«примушувати страждати, переживати, мучитися.»* («В'ється вона (туга) коло серця, серце розриває.» (С. Руданський)) (с. 615, СФУМ), ***спопеліти серцем*** *«дуже змучитися, стати душевно спустошеним, байдужим до всього через важкі страждання, випробовування і т. ін.»* («Жила [Лукина] невесело і незатишно, доживала віку. Байдужа до всього на світі, спопеліла серцем.» (І. Волошин)) (с. 684, СФУМ), ***спопеляти/спопелити серце (серця)*** *«завдавати кому–небудь великих душевних страждань, викликавши величезної сили почуття до себе.»* («І голос Бог мені подав: «Устань, пророк, і виждь, і внемли, Сповняйся волею Творця, І, крізь моря йдучи та землі, Глаголом спопеляй серця!» (переклад М. Рильського)) (с.684, СФУМ), ***сушити/висушити серце*** *«завдавати кому–небудь душевних страждань, мук.»* («–Навіщо ти, Любочко, козацьке серце сушиши?» (П. Гулак–Артемовський)) (с. 701, СФУМ), ***тисне (за) серце*** *1.«спричиняє відчуття душевного болю. 2.«хто–небудь відчуває біль, перебуває в стані душевного пригнічення.»* («–Мене отут тисне коло серця, неначе годинна ссе.» (Іван–Нечуй Левицький)) (с. 712, СФУМ), ***точити кров з серця*** *«завдавати комусь душевного болю, страждань.»* («[Рябина:] Пане писарю, не точи ти послідньої [останньої] крови з мого серця!» (І. Франко)) (с. 718, СФУМ), ***тягар ліг (упав) на серце*** *«хто–небудь зазнав душевних страждань, перебуває у стані пригнічення, тривоги, неспокою.»* («[Меланка:] Не знаю

вже…чогось такий гнітючий, Такий важкий на серце ліг тягар. Ходжу… і неначе лиха все чекаю…» (І. Кочерга)) (с. 728, СФУМ), ***ужалити в серце*** *«боляче вразити; спричинити душевний біль.»* («–Ти згадай, серце, які Дубці дохідні! Молодий аж іздригнувся і дивиться на неї,– ніби його щось разом здивувало, злякало, у серце вжалило.» (Марко Вовчок)) (с. 734, СФУМ), ***ятрити/роз'ятрити серце*** *«завдавати кому–небудь великих душевних страждань, переживань.»* («Почуття образи гнітило його, гнів ятрив йому серце.» (Ю. Смолич)) (с. 787, СФУМ), ***ятрити/роз'ятрити [незагойну] рану в серці*** *«необережними словами, діями змушувати кого–небудь знову морально страждати або переживати щось неприємне.»* («–Не ятріть мою рану, діду. Я й так на силу стримуюсь.» (Ю. Яновський)) (с. 787, СФУМ), ***краяти/розкраяти серце*** *«завдавати кому–небудь страждання, муки, душевного болю.»* («–От краще помиріться з Олександрою та живіть, як люди у згоді! Не крайте мого серця на старість.» (М. Коцюбинський)) (с. 312, СФУМ), ***серце рветься (розривається, надривається) (на шматки)*** *«хто–небудь дуже переживає, страждає, сумує.»* («З ким поділить сумні думки?.. Як серце рветься на шматки!» (П. Грабовський)) (с. 642, СФУМ), ***як (мов, наче) ножем по серцю полоснути*** *«глибоко вразити кого–небудь, завдавати болю, страждань.»* («Наче ножем по серцю полоснув батька божевільний крик його дитини.» (С. Воскрекасенко)) (с. 539, СФУМ), ***серце ниє (мліє, тліє)*** *«хто–небудь дуже переживає, страждає.»* («Господи!» Де ж се вона ділася!» Ниє–омліває материне серце.» (П. Мирний)) (с. 641, СФУМ), ***як (мов) п'явки за серце ссуть*** *«кому–небудь дуже погано.»* («За серце – мов п'явки ссуть, у грудях глухо і сухо, та жарко.» (П. Мирний)) (с. 588, СФУМ), ***як (мов, ніби) ніж гострий у серце*** *«що–небудь дуже неприємне, дуже вражає, спричиняє душевний біль або взагалі викликає негативні емоції у когось.»* («–Прощавайте! –Промовила дівчина Кармелю з нею прощаватися усе одно, що ніж гострий у серце.» (М. Вовчок.)) (с. 436, СФУМ), ***роздирати (роздерти) серце на шматки (по шматках)*** *«глибоко засмучувати, хвилювати, бентежити.»* («Залізняк попереду…А за ним

німий Ярема …Тяжко йому, Тяжко, а не плаче, Ні не плаче: змія люта …Серце роздирає.» (Т. Шевченко)) (с. 608, СФУМ), ***розбилося серце*** *«хто–небудь став нещасним, зазнав краху, невдачу в чому–небудь.»* («Так молодіж наша: зрости не успіє. Та по–молодецьки на світ пожити, Дивись а у нього волосся сивіє, Поглянь, вже у нього серце розбите.» (М. Коцюбинський) (с. 640, СФУМ), ***вціляти/вцілити в (саме) серце*** *«боляче вражати кого–небудь, зачіпаючи те, що його хвилює.»* («Удова засміялась: «Що се ти?.. Чи козака боїшся?» Так мені сим і вцілила в серце.» (Г. Барвінок)) (СФУМ, с. 114).

2) фразеологізми, які позначають хороші риси характеру людини (такі як: лагідність, ніжність, доброта, чуйність, співчутливість), наприклад: ***велике серце*** *«хто–небудь дуже добрий, чуйний, здатний перейматись чиїмись переживаннями, горем»* («Йому можуть зустрітися люди великого серця, твердого сумління.» (О. Гончар)) (с. 639, СФУМ), ***добре серце*** *«лагідний, доброзичливий характер.»* («Подруги в Уляні душі не чули. Любили в Уляні щиру душу, добре серце.» (П. Мирний)) (с. 639, СФУМ), ***розм'якло (пом'якшало) серце*** *«хто–небудь розчулився став добрим, лагідним.»* («Сіла сердешна мати кінець столу та так же так гірко почала плакати , що й старе запорозьке серце трохи пом'якшало.» (П. Куліш)) (с. 640, СФУМ), ***мати серце*** *«бути чуйним, добрим, доброзичливим, порядним і т. ін.»* («Я винен в тім лише, що серце, серце мав.» (М. Зеров)) (с. 377, СФУМ), ***мяк'ий серцем*** *«добрий, доброзичливий, лагідний, довірливий і т. ін.»* («Типово український склад обличчя, рівне високе чоло, а найбільше – то довгі сиві вуса…завжди вводили в обман м'якого серця любителя української старовини.» (Г. Хоткевич)) (с. 413, СФУМ), ***мати Бога в серці*** *«бути милосердним, добрим, совісним, справедливим і т. ін.»* («–Не хочу я краденого добра. Я Бога маю в серці.» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 372, СФУМ), ***мати м'яке серце*** *«бути добрим, поступливим, лагідним і т. ін.»* («Їм здавалося, що сором'язливість почуттів найкраще прикрити від чужого ока шкаралупиною насмішки чи й масним словом, щоб ніхто не подумав, що

парубок має м'яке серце.» (М. Стельмах)) (с. 374, СФУМ), ***відкрите серце*** *«хто–небудь прямий, щирий, відвертий у стосунках з людьми.»* («Він [Сеспель] вірив Пакришневі, знав, що той каже правду, бо упевнився, що у своєму житті не зустрічав сердечнішого друга, людини з таким щирим і відкритим серцем.» (Ю. Збанацький)) (с. 639, СФУМ)

3) фразеологізми на позначення негативних рис (таких як: безжальна, зла, байдужа людина): ***не мати серця*** *«бути жорстоким, непорядним і т. ін.»* («–Серця не мають пани! Дитина недужа вмирає, а ти мати, на роботу іди!» (Панас Мирний)) (с. 380, СФУМ), ***мати кам'яне серце*** *«бути нечуйним, жорстоким, бездушним і т. ін.»* («Камінне серце має чоловік – рідного батька за копійку продав би.» (М. Стельмах)) (с. 374, СФУМ), ***без серця*** *«1. жорстокий, безжалісний. 2. безжалісно, не шкодуючи нікого, нічого.»* («Ще треба буде одну ніч ночувати у того чоловіка без серця.» (І. Франко)) (с. 643, СФУМ), ***кам'яне серце*** *«хто–небудь байдужий, нечулий.»* («Ширяєв скоса, поглянув…на художника, Але чиє камяне серце не зворушать похвали і ластощів.» (О. Іваненко)) (с. 640, СФУМ);

4) фразеологізм зі значенням «сильно когось закохати в себе» або «покохати когось», наприклад: ***гаряче серце*** *«хто–небудь сповнений пристрасті, здатний на сильні почуття.»* («В той самий момент, коли одірвали Марусю од Василя, вона почула, яке то гаряче, любляче серце, який він рідний.» (Г. Хоткевич)) (с. 639, СФУМ), ***заворушилося серце*** *«у кого–небудь виникло почуття кохання, хто–небудь відчув потяг до когось.»* («Душа вся стривожена., Серце одразу заворушилось. Яка в тих чорних кучерях та смуглявих румянцях!..–подумала Гризельда.» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 639, СФУМ), ***припадати/припасти до серця*** *«викликати у когось симпатію, почуття кохання, сподобатись кому–небудь.»* («Настя якось зразу припала йому до серця.» (М. Коцюбинський)) (с. 564, СФУМ), ***серце б'ється*** *«1. хто–небудь живе заради когось, відданий комусь. 2. кого–небудь охоплює якесь почуття.»* («Хіба серце б'ється не для неї?... І чому вона не птиця? Чому в неї не виросли крила?» (П. Мирний)) (с. 640, СФУМ),

серце повертається/повернулося *«хто–небудь починає прихильно ставитися, відчувати симпатію, любов до когось (після якогось непорозуміння, незлагоди сварки).»* («Ні, не таким було кохання його (Данила) до дівчини. Її серце вже поверталося до Нечуйвітра, коли Данило побачив Галину.» (М. Стельмах)) (с. 641, СФУМ), ***серце привертається (горнеться, пригортається, хилиться тощо) привернулося (пригорнулося, схилилося)*** *«хто–небудь відчуває потяг, симпатію, любов до когось.»* («Приверталося її серце до Романа.» (М. Стельмах)) (с. 641, СФУМ), ***тьохкає серце*** *«хтось сповнений почуттям кохання.»* («І дівчата, і хлопці не йдуть разом, але то лише так для людського ока. У дійсності вони чують себе і душею, і серцем, вони одна цілість, особливо коли котрась чи котрийсь має отам в тому в гурті когось, до когось тьохкає серце.» (У. Самчук)) (с. 642, СФУМ), ***полонити серце*** *«дуже сподобатися кому–небудь.»* («Ось молодий Ацамаз і побачив красуню. Серце юнацьки одразу вона полонила.» (Л. Первомайський)) (с. 538, СФУМ) ***привернути серце*** *«викликати у когось прихильність, почуття любові, симпатії і т. ін.»* («На мою журбу і зітхання Я відповіді не маю. Чим я маю привернути серце милої, – не знаю!» (Л. Українка)) (с. 558, СФУМ), ***прикипіти до серця*** *«полюбити, дуже сподобатися.»* («Еге, навчив мене чернечий дід пісням та думка, і які ж гарні були ті пісні й думки! Так до серця і прикипіли.» (О. Стороженко)) (с. 562, СФУМ), ***серцем прирости*** *«відчути прихильність, прив'язатися до когось; полюбити когось, зріднитися з кимсь.»* («Лагідна зовиця з першого ж дня серцем приросла до своєї молоденької вчительки.» (А. Дімаров)) (с. 565, СФУМ), ***прихиляти/прихилити до себе серце (серця)*** *«викликати до себе чиюсь приязнь, чиїсь симпатії.»* («Маленька, кругловиденька, з терновими мрійними очима, вона зразу прихиляла до себе серце всякої людини.» (С. Васильченко)) (с. 568, СФУМ), ***прихилятися/прихилитися серцем*** *«приятелювати з кимсь, симпатизувати комусь, любити когось.»* («Олег все більше звикав і прихилявся серцем до Люди, а Люда сміялася, пустувала й хто зна, що було у неї на думці.» (Л. Дмитерко) (с. 568, СФУМ),

протоптати доріжку до серця *«завойовувати чиюсь любов, довіру, симпатію.»* («Сестер вона не любила, один лише тато зумів колись протоптати доріжку до її маленького серця.» (А. Дімаров)) (с. 580, СФУМ), ***по серцю; до серця*** *«кому–небудь, хтось або щось подобається, підходить.»* («Почув себе Дорош збудженим і трохи схвильованим від того, що не має вже військової служби, яка ніколи не була йому до серця.» (Г. Тютюник)) (с. 644, СФУМ), ***схилити серце*** *«відповісти взаємністю, прихильно поставитися до кого–небудь; покохати.»* («Таки частенько здається… Що мир, лукавий, як дівча, Цього на людях уквітча, А серце схилить до другого, Пригорне потай дорогого, – І хто всю душу віддає, В кайдани зрадно закує.» (П. Грабовський)) (с. 702, СФУМ), ***вкладати/вкласти серце*** *«виявляти любов до кого–небудь, піклуватися про когось.»* («–Та який батько, яка мати вкладе стільки серця у якогось свого Ягідку, Скільки вкладе в тебе Вітчизна.» (О. Гончар)) (с. 115, СФУМ), ***навертати/навернути серце*** *«пробуджувати в кого–небудь почуття кохання, дружби до когось.»* («–Може, один Бог наверне її серце до мого Романа.» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 416, СФУМ), ***прилипнути всім серцем*** *«зріднитися з кимсь, полюбити когось, щось.»* («Серцем Микола вже прилип до свого острова.» (Ю. Збанацький)) (с. 563, СФУМ), ***прокладати/прокласти дорогу до серця*** *«домагатися розуміння, прихильності, любові в кого–небудь.»* («Мені хочеться так підібрати акторів, дати їм такі ролі, щоб їм найменше довелося пробивати дорогу до серця [глядача].» (О.Довженко)) (с. 575, СФУМ), ***запалилося серце «****кого–небудь охопило сильне почуття (кохання, ненависті і т. ін.)»* («Єремія не зводив очей з пишного личка гарної козачки…Запалилось серце одразу, наче якимись чарами.» (І. Нечуй Левицький)) (с. 640, СФУМ), ***прикипіти серцем*** *«відчути велику прихильність, щиро прив'язатися до когось.»* («Отакий був наш Гриша. Він усім подався, навіть Слюсаренко пркипів до нього серцем.» (М. Чабанівський)) (с. 562, СФУМ), ***серце в'яне*** *«хто–небудь захоплюється кимсь.»* («В'яне серце моє од щасливих очей.» (В. Сосюра)) (с. 640, СФУМ),

прийтися до серця *«дуже сподобатися (про кого–небудь.)»* («І Чайці, і Соколову майор Савченко відразу ж прийшовся до серця.» (В. Собор)) (с. 561, СФУМ), ***всім серцем*** *«зі сл. любити. щиро, гаряче.»* («Любіть Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами.» (В. Сосюра)) (с. 643, СФУМ), ***покоряти/покорити серце*** *«викликати у кого–небудь пошану, любов до себе.»* («Ви, пані, – ангел, Ви покорили моє серце.» (І. Франко)) (с. 536, СФУМ), ***тане серце*** *«кого–небудь сповнюється приємними почуттями, піддаючись впливові когось, чогось приємного.»* («Олімпіада Никанорівна любила красивих людей, а чумак виявився якраз таким парубком, перед яким в молодості тануло її серце.» (Ю. Збанацький)) (с. 642, СФУМ), ***пронести в серці*** *«зберегти пам'ять про кого–, що–небудь; незмінно любити когось, плекаючи надії на майбутнє.»* («Через фронт в серці Людмилу, як мрію, проніс, а тепер біля самого, сказать би порога – в першій–ліпшій спідниці заплутатись.» (А. Головко)) (с. 577, СФУМ), ***припасти серцем*** *«дуже захопитися чим небудь, віддаючи свої сили, здібності, таланти і т. ін; полюбити щось.// виявити велику шану, щиру відданість чому–небудь.»* («Краю мій зелений, вічная дорога. Припаду я до серця до твого порога. Як твоя кровинка, як твоя сльоза.» (М. Стельмах)) (СФУМ, с. 565), ***прокидається/прокинулося серце*** *«хто–небудь знову відчуває інтерес до життя.»* («В неї прокинулося ще раз серце, прокинулося кохання до Яструшемського.» (І. Нечуй–Левицький)) (СФУМ, с. 640).

5) фразеологізми, які позначають зменшення вияву почуттів: ***серце стигне (холоне) /прохололо (охололо)*** *«кого–небудь зменшилася сила вияву якихось почуттів (кохання, ненависті і т. ін.)»* («Вона устала така веселенька, хоч і вчора її лаяно, та дитяче серце скоро стине, образи швидко холонуть.» (П. Мирний)) (с. 642, СФУМ), ***викинути з свого серця*** *«перестати любити кого–небудь.»* («Може, Ольга забула про нього, викреслила з свого серця?» (Н. Рибак)) (с. 73, СФУМ), ***охолодити серце*** *«збавити силу вияву почуттів, вгамувати запал.»* («Дивився з страхом і надією, бо почував і якусь свою провину, ніби й неіснуючу, але яка могла

зараз пригасити оцей його порив, охолодити серце.» (Ю. Мушкетик.)) (с. 471, СФУМ).

6) фразеологізми, у яких передано відчуття хвилювання, неспокій, трепіт, смуток, збентеження, жаль тощо, наприклад: ***аж серце треммтить*** *«хто–небудь дуже хвилюється з приводу чого–небудь.»* («Я коня напуваю, а сама боюсь і глянуть на його, а серце так і тремтить…» (С. Васильченко)) (с. 639, СФУМ), ***аж холоне/захололо серце*** *«1. хто–небудь дуже непокоїться, переживає. 2. кого–небудь охопило почуття страху, комусь дуже страшно, боязно.»* («Холоне серце , як згадаю, що не в Україні поховають, Що не в Україні буду жить.» (Т. Шевченко)) (с. 639, СФУМ), ***перестало битися серце*** *«хто–небудь завмер, зациpенів від страху, переляку.»* («Мов вкритий став опришок…серце перестало битися.. «Що се?»,…«Хто се?» (Г. Хоткевич)) (с. 640, СФУМ), ***серце болить/заболіло*** *«хто–небудь тяжко переживає з якогось приводу, уболіває, тривожиться за кого–, що небудь.»* («Діти плачуть, а в матері серце болить.» (М. Номис)) (с. 640, СФУМ), ***серце в'яне*** *«хто–небудь переживає, непокоїться.»* («Що ж маю вашому братову казати? – Кажіть йому, що дуже мені жалко і його, і діток, і серце моє в'яне,.. а вже до його не вернусь.» (М. Вовчок)) (с. 640, СФУМ), ***серце мре/завмерло (завмирає, завмира)*** *«хто–небудь дуже хвилюється, відчуває раптовий переляк, страх, тривогу і т. ін.»* («Ось нестямний ґвалт, регіт, плесканина в руки піднялия з другої хати. У Василя серце замерло.» (П. Мирний)) (с. 641, СФУМ), ***серце обкипає (закипає, обливається, сходить)/обкипіло (закипіло, облилося, зійшло і т. ін.) кров'ю*** *«хто–небудь відчуває неспокій, тяжко переживає.»* («У неї серце обкипає кров'ю, коли подумала вона, яке горе, яку нужду та недостачу терпить її Йосип.» (П. Мирний)) (с. 641, СФУМ), ***серце падає (обривається)/впало (обірвалося)*** *«хто–небудь завмирає від раптового переляку, тривоги і т. ін.»* («Я прислухавсь. Найменший шелест або стук – і моє серце падає.» (М. Коцюбинський)) (с. 641, СФУМ), ***серце стискається/стислося (стиснулося)*** *«хто–небудь тривожиться, хвилюється, відчуває неспокій за когось.»* («Коли згадую про

нього, стискається серце.» (М. Коцюбинський)) (с. 642, СФУМ), ***серце тенькає/тенькнуло*** *«хто–небудь починає дуже хвилюватися, тривожитися з приводу чого–небудь.»* («Тітка Мокрина, хоч в самої тенькає серце, може заспокоювати та вгоряти.» (М. Вовчок)) (с. 642, СФУМ), ***серце як (ледве, мало, трохи) не вискочить (з грудей)*** *«хто–небудь відчуває сильне серцебиття від хвилювання, страху і т. ін.»* («(Оленка) Ой, як ви мене злякали, що я й не стямилась! Серце моє трохи не вискочить з грудей.» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 642, СФУМ), ***ятриться серце*** *«хто–небудь дуже переживаючи, розтравляє, посилює відчуття чогось болісного, важкого.»* («Іван лежав збуджений, бентежний, серце йому ятрилось.» (О. Гончар)) (с. 642, СФУМ), ***тенькнуло/тенькає в серці*** *«комусь стало тривожно, неспокійно з приводу чого–небудь.»* («Щось було на цей раз таке незвичайне в голосі його [Богдана] і в трохи аж ніби розгубленім вигляді, що їй [Тані] тенькнуло в серці: «Востаннє»!» (О. Гончар)) (с. 708, СФУМ), ***гадюка ссе коло серця*** *«хто–небудь постійно переживає, непокоїться, мучиться у зв'язку з чимсь.»* («Гадюка ссе коло серця у матері – не спить переживає вона за сина.» (З газети)) (с. 145, СФУМ), ***гірко на серці «****кому–небудь нестерпно прикро і хочеться плакати, ридати.»* («Мотрі зробилося так тяжко на душі, так гірко на серці, що вона аж не всиділа … встала…та так і залилася сльозами.» (П. Мирний)) (с. 148, СФУМ), ***горить біля серця*** *«хто–небудь дуже переймається чимсь з якогось приводу.»* («У нього горіло біля серця , і він хотів іти мерщій додому. І швидко потюпав до своєї хати. – А все ж кортить знати, за що така честь розумам? –Он пан дяк іде, може, той знає.» (М. Лазорський)) (с. 161, СФУМ), ***дати/давати волю серцю*** *«дозволяти собі розчулюватися, віддаватися своїм почуттям.»* («Дай серцю волю – занесе в неволю.» (Укр.присл.)) (с. 177, СФУМ), ***завмирати/завмерти серцем*** *«дуже хвилюватися, переживати (з переляку, від захоплення, тривоги).»* («Андрій зайшов на ґанок і, завмираючи серцем, натиснув на клямку.» (І. Багряний)) (с. 240, СФУМ), ***кидати/кинути жарину в серце*** *«викликати в кого–небудь хвилювання, тривожити когось.»* («[Лучицька:] Як ви вмієте

людину збентежити…жарину кинути в серце.» (М. Старицький)) (с. 291, СФУМ), ***на серці кипить*** *«хто–небудь хвилюється, переживає.»* («Я умію більше мовчати, у собі гнітити, ніж розказувати перед людьми. Що їм до того, – що на моїм серці кипить?» (П. Мирний)) (с. 294, СФУМ), ***коти шкребуть на серці*** *«хто–небудь хвилюється, перебуває в стані тривоги, неспокою.»* («Ніби все правда і все правильно, а десь на серці коти шкребуть.» (В. Собко)) (с. 309, СФУМ), ***мулько на серці*** *«неспокійно, бентежно, невесело і т. ін.»* («Надвечір Дмитрик помічає, що йому чогось мулько на серці.» (М. Коцюбинський)) (с. 410, СФУМ) ***стискати (стискувати)/стиснути серце*** *«хвилювати, непокоїти кого–небудь.»* («Жаль за загубленим щастям, немов кліщами стискував йому серце.» (Л. Яновська)) (с. 693, СФУМ), ***брати/взяти близько до свого серця*** *«болісно сприймати, переживати що–небудь.»* («–Маріє, не бери собі того так до серця…Плачем лиха не виплачеш.» (Р. Іваничук)) (с. 44, СУФМ), ***доходити/дійти до серця*** *«хвилювати, зворушувати, боляче вражати, тривожити кого–небудь.»* («Та жалібна пісня доходила до серця, вимовляла якусь втрату, якийсь смуток та жаль.» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 218, СФУМ), ***аж у серце (все) обертається*** *«стає сумно, важко, неприємно і т. ін. комусь.»* («Та ще й співи заводять: такі, що аж все в середині обертається, просто хоч гинь.» (Л. Українка)) (с. 447, СФУМ), ***муляти на серці*** *«непокоїти, бентежити, хвилювати кого–небудь (про думки переживання і т. ін.).»* («Видно було, що на серці йому щось муляє.» (О. Гончар)) (с. 410, СФУМ», ***з важким серцем*** *«у гнітючому стані, тривозі, у передчутті чогось неприємного.»* («З важким серцем ішов Максим Беркут посеред невеличкої ватаги.» (І. Франко)) (с. 643, СФУМ), ***брати/взяти за серце*** *«дуже розчулювати, хвилювати кого–небудь.»* («Горький дуже вам вдячний за книжки, каже, що така чемність хапає його за серце.» (М. Коцюбинський)) (с. 44, СФУМ), ***ущемити (за) серце*** *«глибоко вразити, схвилювати кого–небудь чимсь.»* («І журба якось ущемить серце кожного, хто чує ці невидимі звуки. Стане, тихо зітхне.» (Г. Хоткевич)) (с. 738, СФУМ), ***ссати серце***

«дуже непокоїти, мучити, тривожити кого–небудь.» («Такий неспокій ссав Крайнюкові серце.» (В. Кучер)) (с. 686, СФУМ), ***відбирати/відібрати серце*** *«позбавляти кого–небудь спокою, душевної рівноваги.»* («–Не бачу перед собою його смуглявий вид, привиджуються його чорні очі, неначе він…одібрав серце й душу.» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 95, СФУМ).

7) фразеологізми, які характеризують стан людини: ***замутити серце*** *«вивести когось зі стану рівноваги, дуже збентежити.»* («Воєнна буря закрутила. Латинське серце замутила, Завзятість всякого бере.» (І. Котляревський)) (с. 249, СФУМ), ***порожньо в серці*** *«відчувається байдужість до всього; байдуже комусь.»* («[Кнур:] Давно вже порожньо в моєму серці, як серед тієї пустки.» (П. Мирний)) (с. 545, СФУМ), ***перемагати/перемогти себе (своє серце)*** *«тамувати в собі які–небудь почуття, емоції і т. ін., боротися з якимсь станом.»* («Став шинкар свою жінку зневажати, а Чайченко не переміг свого серця уступився (заступився).» (М. Вовчок.)) (с. 496, СФУМ), ***мати серце з перцем*** *«бути запальним, гострим, дотепним і т. ін.»* («Я люблю щоб дівчина була трохи брехлива, щоб мала серце з перцем, – сказав Карпо.» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 377, СФУМ), ***серце сохне*** *«хто–небудь томиться, знемагає від кохання.»* («Та минали дні і ночі, минали місяці, а той за ким сохло її серце, не з'являвся перед батьківський двір.» (Д. Бедзик)) (с. 642, СФУМ), ***серце опинилося в п'ятах*** *«хтось дуже злякався.»* («Ану, раб Божий, постав ослона й лягай! – сказав (дяк) спокійно, з притиском, так що в хлопців серце миттю опинилося в п'ятах.» (В. Шевчук)) (с. 641, СФУМ), ***пекти аж до живого серця*** *«дуже дорікати кому–небудь, лаяти когось.»* («[Юда] І все такі слова вразливі, гострі, що краще б він уже налаяв просто, ніж так пекти аж до живого серця.» (Л. Українка)) (с. 488, СФУМ), ***серце бере/взяло*** *«хто–небудь сердиться, гнівається на кого–небудь.»* («Іноді ні з того, ні з сього візьме його таке серце на Ясочку, що так взяв би та спідтишка та й садонув би під «микитки.» (С. Васильченко)) (с. 640, СФУМ), ***запеклося (зачерствіло) серце*** *«хто–небудь від тривалих переживань став нечулим, байдужим до*

навколишнього світу.» («Плакала б, так вже й сліз нема, так вже серце запеклося.» (Г. Квітка–Основ'яненко)) (с. 640, СФУМ), ***потеплішало на серці*** *«з'явилися приємні відчуття, стало легше комусь.»* («Потеплішало трохи на серці Тараса Григоровича при думці, що скрізь є добрі люди.» (З. Тулуб)) (с. 549, СФУМ), ***з доброго серця*** *«по–доброму, без злого наміру.»* («Я з доброго серця питаю, – чи то правда, що родичі хочуть паннунцю продати баранові.» (І. Франко)) (с. 644, СФУМ), ***у саме серце*** *зі сл. вражати, хвилювати «дуже сильно, надзвичайно.»* («В кожному його слові було стільки сили, що натовп вражений в саме серце, застиг.» (О. Довженко)) (СФУМ, с. 642).

8) фразеологізми, які передають гарний настрій людини: ***щемить/защеміло серце*** *«хто–небудь відчуває піднесення, має добрий настрій.»* («Серце старого гірника співало, солодко щеміло від радісного передчуття.» (Д. Ткач)) (с. 642, СФУМ), ***тішити серце*** *«радувати, приносити задоволення; викликати добрий настрій, спокій у кого–небудь.»* («Самотній Бульба, як корабель у морі, мчить степом, де так недавно тішили йому серце його синочки, і небо, і безмежна просторінь.» (О. Довженко)) (с. 713, СФУМ), ***зігріти серце (душу)*** *«порадувати, звеселити кого–небудь чимсь.»* («Хочеться зігріти душу гарною музикою.» (З усн.мови)) (с. 264, СФУМ), ***заграло серце*** *«хто–небудь відчув радість, піднесення, задоволення і таке ін.»* («Ломницький…згадав, що зараз побачиться з Марусею і його серце заграло.» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 639, СФУМ), ***залоскотало коло серця*** *«комусь стало приємно, радісно від чогось.»* («Вони [привітання] такі щирі й хороші, що мене аж коло серця залоскотало, коли вичитав їх.» (М. Коцюбинський)) (с. 247, СФУМ).

9) фразеологізми, які передають похмурий та гнітючий настрій людини: ***на серці миші шкребуть/зашкребли*** *«у когось поганий, гнітючий і т. ін. настрій; комусь тривожно, неспокійно.»* («В голові в мене забриніло вже, а на серці заскребли такі миші.» (М. Вовчок)) (с. 390, СФУМ), ***гнітити серце*** *«викликати тяжкий настрій, болісне відчуття.»* («Моє серце слізьми

повне, Щось важке, щось невимовне гнітить душу без кінця.» (П. Грабовський)) (с. 150, СФУМ), ***давити каменем на серце*** *«викликати тяжкий душевний стан, невеселий, гнітючий настрій; гнітити.»* («Безрадісні події на фронтах, туга по Україні, яку вже топтали німецькі фашисти, каменем давили на серце.» (П. Панч)) (с. 185, СФУМ).

10) фразеологізми, які вказують на те, що людина про що–небудь здогадується: ***вчувати/вчути серцем*** *«здогадуватися про щось підсвідомо, інтуїтивно.»* («Серце моє поривалось з ним [генієм] линуть. Він же поглянув журливо на мене і серцем я вчула, Що у небесні простори не сила моя полинути.» (Л. Українка)) (с. 144, СФУМ).

11) фразеологізми, які характеризують те, що людина віднайшла душевний спокій, перестала тривожитися: ***відпочивати/відпочити серцем*** *«заспокоюватися чим–небудь; знаходити душевний спокій в чому–небудь.»* («Шкода йому стало того давнього, на котрому від серцем одпочивав, шкода стало дитячих літ.» (П. Мирний)) (с. 104, СФУМ), ***відлягло від серця*** *«хто–небудь відчув полегшення, спокій, перестав тривожитися, хвилюватися.»* («Після сварки тільки поріг переступить важко, а переступив – і помирився! Тепер від серця відлягло і зовсім полегшало.» (І, Тобілевич)) (с. 103, СФУМ).

У нашій роботі виділили зоофразеологізми, у яких емоційний стан людини виражається через включення назв тварин: ***коти шкребуть на серці*** *«хто–небудь хвилюється, перебуває в стані тривоги, неспокою.»* (с. 309, СФУМ), ***гадюка ссе коло серця*** *«хто–небудь постійно переживає, непокоїться, мучиться у зв'язку з чимсь.»* (с. 145, СФУМ), ***відігрівати/ відігріти змію біля (свого) серця*** *«виявляти турботу, піклуватися про того, хто скоро віддячить злом.»* (с. 100, СФУМ), ***як (мов) п'явки за серце ссуть*** *«кому–небудь дуже погано.»* (с. 588, СФУМ), ***п'явки (п'явка) ссуть (ссе) за серце (під серцем)*** *«хтось тривожиться, страждає.»* (с. 588, СФУМ), ***на серці миші шкребуть/зашкребли*** *«у когось поганий, гнітючий і т. ін. настрій; комусь тривожно, неспокійно.»* (с. 390, СФУМ).

За частиномовною належністю зафіксовані фразеологізми належать до ад'єктивних (прикметникових), дієслівних, адвербіальних (прислівникових).

У «Словнику фразеологізмів української мови» найчастотнішими є дієслівні фразеологізми. Дієслівні фразеологізми це такі фраземи з узагальненою семантикою процесуальної ознаки, які відображаються в дієслівних граматичних категоріях виду, стану, особи, часу. У реченні дієслівні фраземи виконують синтаксичну роль присудка.[89]

У «Словнику фразеологізмів української мови», ми виокремили 136 дієслівних фразеологізмів таких як: ***пронести в серці*** (с. 577, СФУМ), ***прокладати/прокласти дорогу до серця*** (с. 575, СФУМ), ***прилипнути всім серцем*** (с. 563, СФУМ), ***охолодити серце*** (с. 571, СФУМ), ***навертати/навернути серце*** (с. 416, СФУМ), ***мати м'яке серце*** (с. 374, СФУМ), ***мати кам'яне серце*** (с. 374, СФУМ), ***мати Бога в серці*** (с. 372, СФУМ), ***каменем лягти на серце*** (с. 360, СФУМ), ***краяти/розкраяти серце*** (с. 312, СФУМ), ***коти шкребуть на серці*** (с. 309, СФУМ), ***на серці кипить*** (с. 294, СФУМ), ***кидати/кинути жарину в серце*** (с. 291, СФУМ), ***зігріти серце*** (с. 264, СФУМ), ***здіймати/здійняти камінь з серця*** (с. 262, СФУМ), ***замутити серце*** (с. 249, СФУМ), ***залоскотало коло серця*** (с. 247, СФУМ), ***завмирати/завмерти серцем*** (с. 240, СФУМ), ***доходити/дійти до серця*** (с. 218, СФУМ), ***давити каменем на серце*** (с. 185, СФУМ), ***дати/давати волю серцю*** (с. 177, СФУМ), ***гріти серце*** (с. 171, СФУМ), ***гріти коло серця*** (с. 170, СФУМ), ***горить біля серця*** (с. 161, СФУМ), ***гнітити серце*** (с. 150, СФУМ), ***гадюка ссе коло серця*** (с. 145, СФУМ), ***вціляти/вцілити в (саме) серце*** (с. 114, СФУМ), ***вчувати/вчути серцем*** (с. 144, СФУМ), ***вхопити за серце*** (с. 143, СФУМ), ***як ножем вколоти в [саме] серце*** (с. 115, СФУМ), ***вкладати/вкласти серце*** (с. 115, СФУМ), ***відтанути серцем*** (с. 107, СФУМ), ***[живцем] відривати/відірвати від серця*** (с. 105, СФУМ), ***відпочивати/відпочити серцем*** (с. 104, СФУМ), ***відлягло від серця*** (с. 103, СФУМ), ***відкраяти від серця*** (с. 102, СФУМ), ***відігрівати/відігріти серце***

[89] Алафіренко М. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа. 1987. С. 53.

(с. 100, СФУМ), ***відігрівати/відігріти змію біля (свого) серця*** (с. 100, СФУМ), ***відбирати/відібрати серце*** (с. 95, СФУМ), ***виривати/вирвати з серця*** (с. 83, СФУМ), ***викинути з свого серця*** (с. 73, СФУМ), ***брати/взяти близько до свого серця*** (с. 44, СФУМ), ***брати/взяти за серце*** (с. 44, СФУМ), ***ятрити/роз'ятрити [незагойну] рану в серці*** (с. 787, СФУМ), ***ятрити/роз'ятрити серце*** (с. 787, СФУМ), ***ущемити (за) серце*** (с. 738, СФУМ), ***ужалити в серце*** (с. 734, СФУМ), ***тримати в серці*** (с. 720, СФУМ), ***тягар ліг (упав) на серце*** (с. 728, СФУМ), ***точити кров з серця*** (с. 718, СФУМ), ***тішити серце*** (с. 713, СФУМ), ***тисне (за) серце*** (с. 712, СФУМ), ***тенькнуло/тенькає в серці*** (с. 708, СФУМ), ***сховати у серці*** (с. 703, СФУМ), ***схилити серце*** (с. 702, СФУМ), ***сушити/висушити серце*** (с. 701, СФУМ), ***стискати (стискувати)/стиснути серце*** (с. 693, СФУМ), ***ссати серце*** (с. 686, СФУМ), ***спопеляти/спопелити серце (серця)*** (с. 684, СФУМ), ***спопеліти серцем*** (с. 684, СФУМ), ***скрипіти серцем*** (с. 659, СФУМ), ***розривати серце*** (с. 615, СФУМ), ***роздирати/роздерти серце на шматки (по шматках)*** (с. 608, СФУМ), ***розбивати/розбити серце*** (с. 603, СФУМ), ***як (мов) п'явки за серце ссуть*** (с. 588, СФУМ), ***п'явки (п'явка) ссуть (ссе) за серце (під серцем)*** (с. 588, СФУМ), ***протоптати доріжку до серця*** (с. 580, СФУМ), ***пропікати/пропекти до серця*** (с. 578, СФУМ), ***проймати/пройняти серце*** (с. 574, СФУМ), ***прихилятися/прихилитися серцем*** (с. 568, СФУМ), ***прихиляти/прихилити до себе серце (серця)*** (с. 568, СФУМ), ***серцем прирости*** (с. 565, СФУМ), ***прирости до серця*** (с. 565, СФУМ), ***прикипіти до серця*** (с. 562, СФУМ), ***прикипіти серцем*** (с. 562, СФУМ), ***прийтися до серця*** (с. 561, СФУМ), ***прийняти в серце*** (с. 560, СФУМ), ***приймати/прийняти серцем (до серця)*** (с. 560, СФУМ), ***привернути серце*** (с. 588, СФУМ), ***потурати серцю (серцеві)*** (с. 551, СФУМ), ***потеплішало на серці*** (с. 549, СФУМ), ***як (мов, наче) ножем по серцю полоснути*** (с. 539, СФУМ), ***полонити серце*** (с. 538, СФУМ), ***покоряти/покорити серце*** (с. 536, СФУМ), ***покласти в серці (до серця)*** (с. 535, СФУМ), ***покласти руку на серце*** (с. 535, СФУМ),

перемагати/перемогти себе (своє серце) (с. 496, СФУМ), ***переїдати/переїсти серце*** (с. 493, СФУМ), ***облити/обливати (своє) серце кров'ю*** (с. 453, СФУМ), ***аж у серце (все) обертається*** (с. 447, СФУМ), ***носити в (на) серці*** (с. 440, СФУМ), ***надривати/надірвати серце*** (с. 418, СФУМ), ***муляти на серці*** (с. 410, СФУМ), ***не мати серця*** (с. 380, СФУМ), ***мати серце з перцем*** (с. 377, СФУМ), ***мати серце*** (с. 377, СФУМ), ***ятриться серце*** (с. 642, СФУМ), ***щемить/защеміло серце*** (с. 642, СФУМ), ***тьохкає серце*** (с. 642, СФУМ), ***тане серце*** (с. 642, СФУМ), ***серце як (ледве, мало, трохи) не вискочить (з грудей)*** (с. 642, СФУМ), ***серце тенькає/тенькнуло*** (с. 642, СФУМ), ***серце стискається/стислося (стиснулося)*** (с. 642, СФУМ), ***серце стигне (холоне) /прохололо (охололо)*** (с. 642, СФУМ), ***серце сохне*** (с. 642, СФУМ), ***серце рветься (розривається, надривається) (на шматки)*** (с. 642, СФУМ), ***серце привертається (горнеться, пригортається, хилиться, схиляється, прилягає)/привернулося ((пригорнулося, схилилося, прилягло)*** (с. 641, СФУМ), ***серце повертається/повернулося*** (с. 641, СФУМ), ***серце переболіло (перегоріло, перекипіло)*** (с. 641, СФУМ), ***серце падає (обривається)/впало (обірвалося)*** (с. 641, СФУМ), ***серце опинилося в п'ятах*** (с. 641, СФУМ), ***серце обкипає (закипає, обливається, сходить)/обкипіло (закипіло, облилося, зійшло і т. ін.) кров'ю*** (с. 641, СФУМ), ***серце ниє (мліє, тліє)*** (с. 641, СФУМ), ***серце мре/завмерло (завмирає, завмира)*** (с. 641, СФУМ), ***серце в'яне*** (с. 640, СФУМ), ***на серці миші шкребуть /зашкребли*** (с. 390, СФУМ), ***пекти аж до живого серця*** (с. 488, СФУМ), ***серце болить/заболіло*** (с. 640, СФУМ), ***серце б'ється*** (с. 640, СФУМ), ***серце бере/взяло*** (с. 640, СФУМ), ***розм'якло (пом'якшало) серце*** (с. 640, СФУМ), ***розбилося серце*** (с. 640, СФУМ), ***прокидається/прокинулося серце*** (с. 640, СФУМ), ***перестало битися серце*** (с. 640, СФУМ), ***кривавиться серце*** (с. 640, СФУМ), ***припасти серцем*** (с. 565, СФУМ), ***припадати/припасти до серця*** (с. 564, СФУМ), ***запеклося (зачерствіло) серце*** (с. 640, СФУМ), ***запалилося серце*** (с. 640, СФУМ), ***заграло серце*** (с.

639, СФУМ), ***заворушилося серце*** (с. 639, СФУМ), ***віщує серце*** (с. 639, СФУМ), ***аж холоне/захололо серце*** (с. 639, СФУМ), ***аж серце треммтить*** (с. 639, СФУМ), **[*аж*] *крається серце*** (с. 639, СФУМ), ***віддавати/віддати серце*** (с. 99, СФУМ).

У магістерській роботі, що присвячена вивченню фразеології, особливу увагу приділимо ад'єктивним (прикметниковим) фразеологічним одиницям. Це такі ФО, якій притаманне категорійне значення атрибутивності, здатність виражати статичну ознаку предметів. У реченні буде виконувати функцію неузгодженого означення[90].

Усього ми виділили 9 фразеологічних одиниць: ***велике серце*** (с. 639, СФУМ), ***відкрите серце*** (с. 639, СФУМ), ***гаряче серце*** (с. 639, СФУМ), ***добре серце*** (с. 639, СФУМ), ***кам'яне серце*** (с. 640, СФУМ), ***м'який серцем*** (с. 413, СФУМ), ***чистим серцем*** (с. 643, СФУМ), ***щирим серцем*** (с. 643, СФУМ), ***гарячий серцем*** (с. 147, СФУМ).

Виокремлено 10 адвербіальних (прислівникових) фразеологічних одиниць. Це фраземи кількісно або якісно обставинної семантики, які характеризуються повною відсутністю морфологічних парадигм. У контексті виконують функцію обставини[91].

В загальному було виділено прислівникових фразеологізмів, таких як: ***з доброго серця*** (с. 644, СФУМ), ***по серцю***; ***до серця*** (с. 644, СФУМ), ***від щирого серця*** (с. 643, СФУМ), ***від (з) [усього] серця*** (с. 643, СФУМ), ***без серця*** (с. 643, СФУМ), ***з щирим серцем*** (с. 643, СФУМ), ***з серцем*** (с. 643, СФУМ), ***всім серцем*** (с. 643, СФУМ), ***у саме серце*** (с. 642, СФУМ), ***із завмиранням серця*** (с. 240, СФУМ).

За структурою ФО з аналізованим компонентом можемо поділити на такі групи: двокомпонентні, трикомпонентні.

[90] Алафіренко М. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа. 1987. С. 59.
[91] Там само. С. 62.

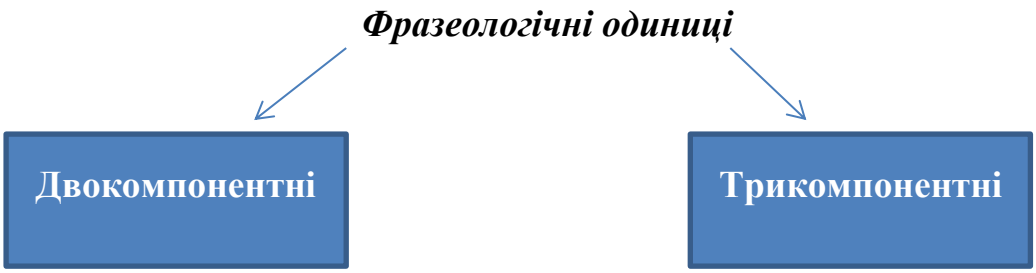

Двокомпонентні фразеологізми – це фразеологічні одиниці, які в основному складаються з двох компонентів.[92]

До двокомпонентних ми віднесли такі ФО: ***велике серце*** (с. 639, СФУМ), ***відкрите серце*** (с. 639, СФУМ), ***віщує серце*** (с. 639, СФУМ), ***гаряче серце*** (с. 639, СФУМ), ***добре серце*** (с. 639, СФУМ), ***заворушилося серце*** (с. 639, СФУМ), ***заграло серце*** (с. 639, СФУМ), ***запалилося серце*** (с. 640, СФУМ), ***запеклося (зачерствіло) серце*** (с. 640, СФУМ), ***припасти серцем*** (с. 565, СФУМ), ***кам'яне серце*** (с. 640, СФУМ), ***кривавиться серце*** (с. 640, СФУМ), ***прокидається/прокинулося серце*** (с. 640, СФУМ), ***розбилося серце*** (с. 640, СФУМ), ***розм'якло (пом'якшало) серце*** (с. 640, СФУМ), ***серце бере/взяло*** (с. 640, СФУМ), ***серце б'ється*** (с. 640, СФУМ), ***серце болить/заболіло*** (с. 640, СФУМ), ***серце в'яне*** (с. 640, СФУМ), ***серце мре/завмерло (завмирає, завмира)*** (с. 641, СФУМ), ***серце ниє (мліє, тліє)*** (с. 641, СФУМ), ***серце падає (обривається)/впало (обірвалося)*** (с. 641, СФУМ), ***серце переболіло (перегоріло, перекипіло)*** (с. 641, СФУМ), ***серце повертається/повернулося*** (с. 641, СФУМ), ***серце привертається (горнеться, пригортається, хилиться, схиляється, прилягає)/ привернулося ((пригорнулося, схилилося, прилягло)*** (с. 641, СФУМ), ***серце сохне*** (с. 642, СФУМ), ***серце стигне (холоне)/прохололо (охололо)*** (с. 642, СФУМ), ***серце стискається/стислося (стиснулося)*** (с. 642, СФУМ), ***серце тенькає/тенькнуло*** (с. 642, СФУМ), ***тане серце*** (с. 642, СФУМ), ***тьохкає серце*** (с. 642, СФУМ), ***щемить/защеміло серце*** (с. 642, СФУМ), ***ятриться серце*** (с. 642, СФУМ), ***мати серце*** (с. 377, СФУМ), ***мяк'ий серцем*** (с. 413,

[92] Данилюк Ю. Структурно–семантичні моделі фразеологізмів з онімним компонентом. *Філологія.* Збірник наук. Видань.. 2021. С. 2.

СФУМ), ***надривати/надірвати серце*** (с. 418, СФУМ), ***пам'ять серця*** (с. 483, СФУМ), ***переїдати/переїсти серце*** (с. 493, СФУМ), ***покоряти/покорити серце*** (с. 536, СФУМ), ***полонити серце*** (с. 538, СФУМ), ***потурати серцю (серцеві)*** (с. 551, СФУМ), ***привернути серце*** (с. 558, СФУМ), ***прикипіти серцем*** (с. 562, СФУМ), ***серцем прирости*** (с. 565, СФУМ), ***прихилятися/прихилитися серцем*** (с. 568, СФУМ), ***проймати/пройняти серце*** (с. 574, СФУМ), ***розбивати/розбити серце*** (с. 603, СФУМ), ***розривати серце*** (с. 615, СФУМ), ***всім серцем*** (с. 643, СФУМ), ***з щирим серцем*** (с. 643, СФУМ), ***чистим серцем*** (с. 643, СФУМ), ***щирим серцем*** (с. 643, СФУМ), ***без серця*** (с. 643, СФУМ), ***з доброго серця*** (с. 644, СФУМ), ***скрипіти серцем*** (с. 659, СФУМ), ***спопеліти серцем*** (с. 684, СФУМ), ***спопеляти/спопелити серце (серця)*** (с. 684, СФУМ), ***ссати серце*** (с. 686, СФУМ), ***стискати (стискувати)/стиснути серце*** (с. 693, СФУМ), ***сушити/висушити серце*** (с. 701, СФУМ), ***схилити серце*** (с. 702, СФУМ), ***сховати у серці*** (с. 703, СФУМ), ***тенькнуло/тенькає в серці*** (с. 708, СФУМ), ***тисне (за) серце*** (с. 712, СФУМ), ***тішити серце*** (с. 713, СФУМ), ***тримати в серці*** (с. 720, СФУМ), ***ужалити в серце*** (с. 734, СФУМ), ***ущемити (за) серце*** (с. 738, СФУМ), ***ятрити/роз'ятрити серце*** (с. 787, СФУМ***), брати/взяти за серце*** (с. 44, СФУМ), ***вирвати/вирвати з серця*** (с. 83, СФУМ), ***відбирати/відібрати серце*** (с. 95, СФУМ), ***відігрівати/відігріти серце*** (с. 100, СФУМ), ***відкраяти від серця*** (с. 102, СФУМ), ***відлягло від серця*** (с. 103, СФУМ), ***відпочивати/відпочити серцем*** (с. 104, СФУМ), ***відтанути серцем*** (с. 107, СФУМ), ***вкладати/вкласти серце*** (с. 115, СФУМ), ***вхопити за серце*** (с. 143, СФУМ), ***вчувати/ вчути серцем*** (с. 144, СФУМ), ***гарячий серцем*** (с. 147, СФУМ), ***гірко на серці*** (с. 148, СФУМ), ***гнітити серце*** (с. 150, СФУМ), ***гріти серце*** (с. 171, СФУМ), ***доходити/дійти до серця*** (с. 218, СФУМ), ***завмирати/завмерти серцем*** (с. 240, СФУМ), ***замутити серце*** (с. 249, СФУМ), ***зігріти серце*** (с. 264, СФУМ), ***на серці кипить*** (с. 294, СФУМ), ***краяти/розкраяти серце*** (с. 312, СФУМ), ***мулько на серці*** (с. 410, СФУМ), ***навертати/навернути серце*** (с.

416, СФУМ), ***охолодити серце*** (с. 471, СФУМ), ***пронести в серці*** (с. 577, СФУМ), ***віддавати/віддати серце*** (с. 99, СФУМ), ***із завмиранням серця*** (СФУМ, с. 240).

Трикомпонентні фразеологізми – складаються з трьох компонентів.[93] До трикомпонентних ми віднесли такі ФО: ***аж крається серце*** (с. 639, СФУМ), ***аж серце тремтить*** (с. 639, СФУМ), ***аж холоне/захололо серце*** (с. 639, СФУМ), ***перестало битися серце*** (с. 640, СФУМ), ***на серці миші шкребуть/зашкребли*** (с. 390, СФУМ), ***серце опинилося в п'ятах*** (с. 641, СФУМ), ***мати серце з перцем*** (с. 377, СФУМ), ***аж у серце (все) обертається*** (с. 447, СФУМ), ***облити/обливати (своє) серце кров'ю*** (с. 453, СФУМ), ***перемагати/перемогти себе (своє серце)*** (с. 496, СФУМ), ***покласти руку на серце*** (с. 535, СФУМ), ***прихиляти/прихилити до себе серце (серця)*** (с. 568, СФУМ), ***протоптати доріжку до серця*** (с. 580, СФУМ), ***каменем (камнем) з серця впасти*** (с. 679, СФУМ), ***точити кров з серця*** (с. 718, СФУМ), **тягар** ***ліг (упав) на серце*** (с. 728, СФУМ), ***уколупати (улупити) б свого серця*** (с. 734, СФУМ), ***викинути з свого серця*** (с. 73, СФУМ), ***[живцем] відривати/відірвати від серця*** (с. 105, СФУМ), ***дати/давати волю серцю*** (с. 177, СФУМ), ***давити каменем на серце*** (с. 185, СФУМ), ***здіймати/здійняти камінь з серця*** (с. 262, СФУМ), ***кидати/кинути жарину в серце*** (с. 291, СФУМ), ***каменем лягти на серце*** (с. 360, СФУМ), ***мати Бога в серці*** (с. 372, СФУМ), ***мати кам'яне серце*** (с. 374, СФУМ), ***мати м'яке серце*** (с. 374, СФУМ), ***прокладати/прокласти дорогу до серця*** (с. 575, СФУМ).

Також ФО можуть співвідноситись із реченнями, наприклад: ***на серці миші шкребуть/зашкребли*** (с. 390, СФУМ), ***як (мов, наче) ножем по серцю полоснути*** (с. 539, СФУМ), ***як (мов) п'явки за серце ссуть*** (с. 588, СФУМ), ***ятрити/роз'ятрити [незагойну] рану в серці*** (с. 787, СФУМ), ***брати/взяти близько до свого серця*** (с. 44, СФУМ), ***відігрівати/відігріти змію біля***

[93] Данилюк Ю Структурно–семантичні моделі фразеологізмів з онімним компонентом. *Філологія.* Збірник наук. видань. 2021. С. 2.

(свого) серця (с. 100, СФУМ), ***[живцем] відривати/відірвати від серця*** (с. 105, СФУМ), ***як ножем вколоти в [саме] серце*** (с. 115, СФУМ), ***гадюка ссе коло серця*** (с. 145, СФУМ), ***коти шкребуть на серці*** (с. 309, СФУМ).

У нашій роботі спробуємо відтворити синонімічний ряд фразеологічних одиниць. Фразеосиноніми, коли людина завдає комусь страждання, душевного болю: ***розбивати/розбити серце*** (с. 603, СФУМ), ***розривати серце*** (с. 615, СФУМ), ***надривати/надірвати серце*** (с. 418, СФУМ), ***спопеляти/спопелити серце (серця)*** (с. 648, СФУМ), ***сушити/висушити*** серце (с. 701, СФУМ), ***точити кров з серця*** (с. 718, СФУМ), ***ужалити в серце*** (с. 734, СФУМ), ***ятрити/роз'ятрити [незагойну] рану в серці*** (с. 787, СФУМ), ***краяти/розкраяти серце*** (с. 312, СФУМ), ***як (мов, наче) ножем по серцю полоснути*** (с. 539, СФУМ) тощо.

Фразеосиноніми, у яких передано стан хвилювання: ***аж серце тремтить*** (с. 639, СФУМ), ***серце мре/завмерло (завмирає,завмира)*** (с. 641, СФУМ), ***аж холоне/захололо серце*** (с. 639, СФУМ), ***серце тенькає/тенькнуло*** (с. 642, СФУМ), ***серце як (ледве, мало, трохи) не вискочить (з грудей)*** (с. 642, СФУМ), ***завмирати/завмерти серцем*** (с. 240, СФУМ) тощо.

Фразеосиноніми, де з'являється почуття любові: ***всім серцем*** (с. 643, СФУМ), ***по серцю***; ***до серця*** (с. 644, СФУМ), ***прилипнути всім серцем*** (с. 563, СФУМ), людина яка відчула почуття кохання може сказати: ***заворушилося серце*** (с. 639, СФУМ) або ***запалилося серце*** (с. 640, СФУМ), коли людина завойовує чиюсь любов: ***протоптати доріжку до серця*** (с. 580, СФУМ), ***прокладати/прокласти дорогу до серця*** (с. 575, СФУМ).

Фразеосиноніми, які описують добру, щиру людини: ***велике серце*** (с. 639, СФУМ), ***добре серце*** (с. 639, СФУМ), ***мати серце*** (с. 377, СФУМ), ***мяк'ий серцем*** (с. 413, СФУМ), ***мати Бога в серці*** (с. 372, СФУМ).

Спробували згрупувати антонімічні пари з компонентом *«серце»* такі як:

- ***мати м'яке серце*** *«бути добрим, поступливим, лагідним і т. ін.»* (с. 374, СФУМ) – ***мати кам'яне серце*** *«бути нечуйним, жорстоким, бездушним і т. ін.»* (с. 374, СФУМ);
- ***мати серце*** *«бути чуйним, добрим, доброзичливим, порядним і т. ін.»* (с. 377, СФУМ) – ***не мати серця*** *«бути жорстоким, непорядним і т. ін.»* (с. 380, СФУМ);
- ***прикипіти серцем*** *«відчути велику прихильність, щиро прив'язатися до когось»* (с. 562, СФУМ) – ***охолодити серце*** *«збавити силу вияву почуттів, вгамувати запал.»* (с. 471, СФУМ);
- ***м'який серцем*** *«добрий, доброзичливий, лагідний, довірливий і. т. ін.»* (с. 413, СФУМ) – ***без серця*** *«1.жорстокий, безжалісний. 2.безжалісно, не шкодуючи нікого, нічого.»* (с. 643, СФУМ);
- ***прикипіти до серця*** *«полюбити, дуже сподобатися»* (с. 562, СФУМ) – ***викинути з свого серця*** *«перестати любити кого–небудь.»* (с. 73, СФУМ);
- ***тішити серце*** *«радувати, приносити задоволення; викликати добрий настрій, спокій у кого–небудь»* (с. 713, СФУМ) – ***гнітити серце*** *«викликати тяжкий настрій, болісне відчуття.»* (с. 150, СФУМ);
- ***гірко на серці*** ***«****кому–небудь нестерпно прикро і хочеться плакати, ридати»* (с. 148, СФУМ) – ***заграло серце*** *«хто–небудь відчув радість, піднесення, задоволення і таке ін.»* (с. 639, СФУМ).
- ***гаряче серце*** *«хто–небудь сповнений пристрасті, здатний на сильні почуття.»* (с. 639, СФУМ) – ***серце стигне (холоне) /прохололо (охололо)*** *«у кого–небудь зменшилася сила вияву якихось почуттів (кохання, ненависті і т. ін.)»* (с. 642, СФУМ).

Приділимо свою увагу різним стилістичним функціям ФО, які простежуються в художньому творі. Якщо говорити про емоційно–експресивну функцію, то вона перш за все пов'язана з внутрішнім та емоційним станом людини. У нашому випадку таких одиниць буде найбільше: ***роздирати/(роздерти) серце на шматки (по шматках)*** *«глибоко*

засмучувати, хвилювати, бентежити.» («Залізняк попереду…А за ним німий Ярема…Тяжко йому, Тяжко, а не плаче, Ні не плаче: змія люта…Серце роздирає.» (Т. Шевченко) (СФУМ с. 608), ***«мліти душею»*** *«відчувати страх; боятися.»* («Мала пацієнтка мліла душею перед дверима лікаря.» (З усн.мови)) (СФУМ с. 399), ***душа в п'яти тікає/втекла*** *«хто–небудь раптово відчуває сильний переляк; комусь стає страшно.»* («Не один Микола перелякався Фредова душа теж пішла в п'ятки.» (Ю. Збанацький)) (СФУМ с. 226) тощо.

Оцінна функція викликає в читача оцінку, позитивну або негативну, наприклад: ***Каїнова душа*** *«зрадлива, підступна людина.»* («Люди зневажали його і називали каїнової душею за підлий характер.» (З усн. Мови)) (с. 228, СФУМ), тут простежуємо негативне ставлення людей до певної особи. У ФО ***«відкрите серце»*** *«хто–небудь прямий, щирий, відвертий у стосунках з людьми.»* («Він (Сеспель) вірив Пакришневі, знав, що той каже правду, бо упевнився, що у своєму житті не зустрічав сердечнішого друга, людини з таким щирим і відкритим серцем.» (Ю. Збанацький)) (с. 639 СФУМ), а тут навпаки, спостерігаємо позитивне ставлення до людини.

Номінативна функція ФО, наприклад: ***пам'ять серця*** *«спогади про щось дороге, близьке, незабутнє.»* («Не почує тиша ця глибока Голосу твойого (твого), друже мій… Пам'ять серця, – о, вона жорстока, Та без тяжче, як при ній!» (М. Рильський)) (с. 483 СФУМ), ***серце бере/взяло*** *«хто–небудь сердиться, гнівається на кого–небудь.»* (с. 640, СФУМ), ***носити в (на) серці*** *«завжди зберігати в пам'яті когось, щось.*» («Те, що я створив культ моєї дружини і ношу його в серці, може вдасться тобі нудним і нецікавим.» (М. Коцюбинський)) (ФСУМ с. 440) як бачимо в цих прикладах фразеологізми номінують внутрішній, емоційний випадок або дію, яка закарбувалася, або лишила певний слід у житті та пам'яті людини.

Цікавою буде портретна характеристика ФО, наприклад: ***«серце опинилося в п'ятах»*** *«хтось дуже злякався»* (с. 641, СФУМ), ***серце падає (обривається)/впало (обірвалося)*** *«хто–небудь завмирає від раптового*

переляку, тривоги і т. ін.» (с. 641, СФУМ). Тут наявна портретна характеристика, адже завдяки цим одиницям автор передає страх героїв. Розглянемо інший фразеологізм, де письменник ілюструє самопочуття, адже від внутрішнього стану героїня твору плаче, ***гірко на серці*** *«кому–небудь нестерпно прикро і хочеться плакати, ридати.»* («Мотрі зробилося так тяжко на душі, так гірко на серці, що вона аж не всиділа … встала…та так і залилася сльозами.» (П. Мирний)) (с. 148, СФУМ).

Отож, може підсумувати, що більшість авторів у своїх творах використовують ФО, завдяки яким твір стає багатогранним.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

У другому розділі ми проаналізували фразеологічні одиниці з компонентом «серце», які передають різні почуття (любов, душевний біль, страждання) тощо.

Проаналізувавши фразеологічні одиниці, впевнено можемо сказати, що у «Словнику фразеологізмів української мови» переважає компонент «серце», адже зафіксовано 165 одиниць. Ми створили 11 різноманітних семантичних груп, щоб краще зрозуміти, які почуття передають ФО з компонентом «серце»:

1) *фразеологізми з компонентом «серце», які виражають душевний біль, страждання* тощо – 28)ФО;

2) *фразеологізми, які позначають хороші риси характеру людини (такі як: лагідність, ніжність, доброту, чуйність, співчутливість* – 8 ФО;

3) *фразеологізми, на позначення негативних рис людини такі як: безжальна, зла, байдужа людина* – 4 ФО;

4) *фразеологізм зі значенням «сильно когось закохати в себе» або «покохати когось»* – 30 ФО;

5) *фразеологізми, які позначають зменшення вияву почуттів* – 3 ФО;

6) *фразеологізми, у яких передано відчуття хвилювання, неспокій, трепіт, смуток, збентеження, жаль тощо* – 32 ФО;

7) *фразеологізми, які характеризують стан людини* – 12 ФО;

8) *фразеологізми, які передають гарний настрій людини* – 5 ФО;

9) *фразеологізми, які передають похмурий та гнітючий настрій людини* – 3 ФО;

10) *фразеологізми, які вказують на те, що людина про що–небудь здогадується* – 1 ФО;

11) *фразеологізми, які характеризують те, що людина віднайшла душевний спокій, перестала тривожитися* – 2 ФО;

До того ж було виділено 6 *зоофразеологізмів.*

За частиномовною належністю виділили: дієслівні – (136), прикметникові – (9) та прислівникові – (10) ФО.

За структурою ФО з аналізованим компонентом поділили на такі групи: двокомпонентні – (96), трикомпонентні – (28), фразеологізми–речення – (9) ФО.

Також спробували відтворити синонімічні ряди та утворили антонімічні пари ФО з компонентом «серце».

До того ж звернули увагу на різноманітні стилістичні функції ФО.

РОЗДІЛ 3
СТРУКТУРНО–СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТАМИ «ДУША» і «ДУХ» У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У сучасній українській літературній мові фразеологічні одиниці з компонентом «душа», «дух» є важливими одиницями, які позначають різні почуття людини. Поняття душа та дух є взаємопов'язані між собою, це щось абстрактне, невидиме, але завдяки цим поняттям, визначаємо якими ми є. ФО з компонентами «душа», «дух» привертає увагу все більше коло мовознавців, адже кожна ФО з цим компонентом особлива, кожна з них відбиває глибоке уявлення людського життя.

Ми виділили (116) ФО з компонентом «душа» та (16) ФО з компонентом «дух», які спробували поділити на 14 семантичних груп:

1) фразеологізми з компонентом «душа», «дух», які передають страждання, переживання, душевний біль тощо: ***вимотувати/вимотати (всю) душу*** *«завдавати клопотів, мук, страждань кому–небудь, набридаючи чимсь неприємним.»* («Чи знав же він, що хлопець стане йому карою, невблаганним слідчим, який нічому не вірить, про все допитується, кожному дрібницю хоче з'ясувати і вимотує душу щоденно, щохвилинно?» (І. Микитенко)) (с. 77, СФУМ), ***вивати душу*** *«викликати в кого–небудь сильні переживання, страждання.»* («І все матір свою згадує, кличе, щоб рятувала. – Та так же жалібно…Ну прямо душу тобі вириває своїм плачем.» (Г.Хоткевич)) (с. 83, СФУМ), ***душа болить/заболіла*** *«хто–небудь дуже переживає, страждає з якогось приводу.»* («А сон минув, розтанув. І натомість раптовим болем обпекла свідомість. Єдине слово виникло: невже?! Душа болить і тіло як чуже...Все так як є. Приречена. Одна. Стіна. І ґрати.» (Л. Костенко)) (с. 225, СФУМ), ***душа несе тягар*** *«хто–небудь болісно переживає, тужить, страждає; комусь дуже важко.»* («Про що він [Хмельницький] думав, сам на сам з собою, опівночі, напередодні бою? Який

душа несла його тягар, про що тоді він родився із Богом? Те знає лиш перо і каламар.» (Л. Костенко)) (с. 226, СФУМ), ***душа обливається кров'ю*** *«хто–небудь дуже страждає з якогось приводу.»* («Душа його [Ладенкова] обливалася кров'ю від переживань за невдачі на фронтах.» (П. Автомонов)) (с. 226, СФУМ), ***душа рветься*** *«хто–небудь дуже переживає за щось, страждає від чогось.»* («Разом з піснею [Вутанька] вже мовби переливалася в інший, нетутешній світ. Ллються сльози, рветься душа; а вона виводить все вище й вище.» (О. Гончар)) (с. 227, СФУМ), ***душа розривається надвоє*** *«хто–небудь дуже страждає від суперечливих почуттів, від неможливості вирішити щось, допомогти чимсь і т. ін.»* («–Куди мені пристати ? – крикнув Саїб, – що маю робити? Душа моя розривається надвоє!» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 228, СФУМ), ***душа скніє*** *«хто–небудь переживає, хвилюється за когось, тяжко страждає, охоплений почуттям жалю, туги і т. ін.»* («Хвора, серед самоти , уперше впізнала [Солоха], що їй тяжко: душа скніла, серце нудилося.» (П. Мирний)) (с. 228, СФУМ), ***як камінь ліг на душу*** *«кому–небудь дуже важко; хтось перебуває в гнітючому настрої, страждає, переживає.»* («Як виходила з хати [Христя], спіткнулась на порозі, і з того часу як манінь ліг їй на душ.» (П. Панч)) (с. 287, СФУМ), ***колупати душу*** *«викликати у кого–небудь душевний біль, страждання, переживання.»* («[Іван:] Правда, веселих пісень мало зосталось у голові, а ті, що йдуть до самого серця, то раз у раз так і колупають тобі душу.» (М. Кропивницький)) (с. 306, СФУМ), ***палити душу*** *«дуже хвилювати, непокоїти, завдавати болю, муки і т. ін.»* («Ох, сльози палкі – вони душу палили, сліди полишили огнисті навіки.» (Л. Українки)) (с. 481, СФУМ), ***пекти душу*** *«завдавати кому–небудь великих моральних страждань; мучити, непокоїти.»* («Я в тюрмі. І не сором пече мені душу, а – жаль.» (Ю. Збанацький)) (с. 488, СФУМ), ***перевертається/ перевернулося в душі*** *«кого–небудь дуже вражає щось; хтось дуже хвилюється, страждає і т. ін.»* («Глянув [Данько:] у її широко відкриті, такі довірливі очі, і в душі все йому перевернулося од болю.» (О. Гончар)) (с. 490, СФУМ),

перевертати/перевернути душу *«викликати в кого–небудь якесь сильне почуття (тривоги, хвилювання, захоплення і т. ін.)»* («І ось раптом, через якийсь проміжок часу, тобі перевернули душу давно почута п’єса чи пісня.» (М. Стельмах)) (с. 491, СФУМ), ***розпікати/розпекти душу*** *«викликати у кого–небудь почуття гніву, душевного болю, страждання і т. ін.»* («[Маруся:] Мамо! Ти розпекла мою душу, запалила помстою моє серце. Я ненавиджу ворогів, що зруйнували наш рідний край.» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 613, СФУМ), ***ранити душу*** *«завдавати кому–небудь душевного болю страждань.»* («Він любив її щиро, і кажда [кожна] звістка про неї, зла чи добра, ранила його душу.» (І. Франко)) (с. 593, СФУМ), ***рвати/порвати душу*** *«викликати страждання, душевний біль; завдавати мук.»* («Спомини минулого коротенького щастя рвали душу.» (Г. Хоткевич)) (с. 595, СФУМ), ***терзати душу*** *«завдавати кому–небудь переживань, прикрощів, страждань.»* («Скрипка в руках Русака ридала, терзала душу, відкривала завісу в таємничий світ.» (Ю. Збанацький)) (с. 709, СФУМ), ***щемить на душі*** *«хто–небудь дуже переживає, страждає з якогось приводу; кому–небудь неспокійно, гірко, тривожно.»* («Хоч як щемить на душі, та все ж намагаємось не показувати цього один перед одним.» (О. Гончар)) (с. 782, СФУМ), ***виймати/вийняти душу*** *«завдавати кому–небудь страждань, клопоту і т. ін.»* («А в Антона була ще більше криза – боржники виймали душу.» (С. Чорнобривець)) (с. 71, СФУМ), ***крик (лемент) душі*** *«крайній вияв тривоги, душевного болю і т. ін.»* («Краяла вона [Мотря] свою долю; проклинала людей…То був болісний лемент душі, глибока враза серця.» (П. Мирний)) (с. 313, СФУМ), ***переболіти душею*** *«пережити велику тривогу, зазнати страждань.»* («От тільки переболів душею за тебе, голубочко моя.» (М. Коцюбинський)) (с. 490, СФУМ), ***кипить душа*** *«хто–небудь перебуває в стані сильного нервового збудження, хвилювання.»* («Душа в мене кипить од безчесної гадки! Через якісь погані халупи хотять (хочуть) оддати на руїну осередок держави!» (І. Нечуй–Левицький)) (с. 228, СФУМ).

2) фразеологізми, у яких передано відчуття хвилювання, неспокою, трепоту, смутку, збентеження, жалю, наприклад: ***вивертати/вивернути душу*** *«дуже хвилювати, бентежити, зворушувати кого–небудь.»* («Тут тобі бенкет безперестанку…,а тут дівчина пригортає, душу вивертає своїми очима.» (М. Коцюбинський)) (с. 64, СФУМ), ***душа замутилась*** *«хто–небудь втратив душевну рівновагу, спокій, стриманість і т. ін.»* («Чи могла Варвара слухати нестерпну, пристрасну річ дівчини? Замутилась душа, аж потемніло в очах. Як вона сміє ставити матері наперекір?» (К. Гордієнко)) (с. 226, СФУМ), ***сколихнути душу*** *«схвилювати, зворушити кого–небудь.»* («Важке було дитинство у Миколи Щорса, багато горя й муки замолоду скуштував він, події 1905 року глибоко сколихнули його душу й залишили в ній незабутній слід.» (С. Скляренко)) (с. 658, СФУМ), ***умлівати/умліти душею*** *«бути надзвичайно враженим, схвильованим чимсь; болісно переживати щось.»* («–Сава!! – зойкнула [мати], умліваючи душею. – Сава убий його! – і упала на долівку.» (О. Кобилянська)) (с. 736, СФУМ), ***шкребе/зашкребло на душі*** *«кого–небудь охоплює почуття гіркоти, суму, неспокою, тривоги, незадоволення і т. ін.»* («Хай досі на душі шкребе, та дружба ж не розпалась.» (П. Дорошенко)) (с. 777, СФУМ), ***накипіти/накипати на душі*** *«хвилювати, непокоїти (про неприємні почуття, переживання і т. ін.), нагромаджуючись до критичної межі.»* («Йому треба було висловити те, що накипіло на душі.» (С. Журахович)) (с. 420, СФУМ), ***розтравлювати/розтравити душу*** *«викликати у кого–небудь тяжкі, болісні переживання, спогади.»* («–Не розтравлюй мені душу цим Яковом, – одразу хмурніє Терентій. –Відщепився від нашого роду, мов тріска від дерева, і вже не прикладеш, не притулиш її.» (М. Стельмах)) (с. 616, СФУМ), ***сидіти в душі*** *«невідступно, постійно непокоїти, тривожити кого–небудь.»* («–Чи ви знаєте оте гаспидське подружжя, Якова й Катерину, що в душі воно в мене сидить?» (О. Стороженко)) (с. 644, СФУМ), ***мліти душею*** *«уболівати за кого–,що–небудь; переживати.»* («–Сюди, туди – аж воли мої в гречці.. І лихо! Що ж це буде! – млію душею.» (А. Тесленко)) (с.

399, СФУМ), ***боліти душею*** *«дуже переживати, уболівати, тривожитися за кого, що–небудь.»* («Галя за всіх боліла душею.» (П. Мирний)) (с. 36, СФУМ), ***душа не на місці*** *«хто–небудь перебуває в стані тривоги, занепокоєння, дуже хвилюється, переживає.»* («Їде Федір за паном у двір – серце тремтить, душа не на місці.» (П. Мирний)) (с. 227, СФУМ), ***в душі закипати/закипіти*** *«надмірно хвилюватися від припливу якогось почуття (гніву, незадоволення, роздратування тощо.)»* («Терентій закипаючи в душі, прислухається ще якусь хвильку до музики, яку видобувають з інструмента темні циганські руки.» (М. Стельмах)) (с. 244, СФУМ), ***заходити/зайти в душу*** *«глибоко хвилювати, викликати відгук у кого–небудь.»* («Всі, перехиливши голови і затаївши дух, слухають. Кожне слово, наче гвіздок у стіну, заходить у душу.» (П. Мирний)) (с. 254, СФУМ), ***лежати на душі*** *«бути предметом постійних роздумів, переживань і т. ін. турбувати, гнітити когось.»* («Я знаю, що в нього крила Тура щось на душі важке лежить.» (П. Куліш)) (с. 331, СФУМ), ***мати страх на душі*** *«відчувати неспокій, тривогу; хвилюватися, переживати.»* («Люди добрі! Питав тут Дмитро, хто має страх на душі. Я маю страх на душі. Ну, куди я з оцією ґирлиґою та проти їхніх дредноутів?.» (О. Гончар)) (с. 378, СФУМ), ***душа огортається жалем*** *«хто–небудь сповнений якимсь почуттям, глибоко вражений, схвильований.»* («Важким жалем огорнулась Михайлова душа при звістці, що комісар Антоненко зовсім зліг.» (Ю. Збанацький)) (СФУМ, с. 226), ***проникати/проникнути в саму душу (серце)*** *«викликати хвилювання, зворушувати.»* («Піднявся страшний крик попечених, що проникав до серця тих людей, котрі дивились на ту страшну смерть.» (І. Нечуй–Левицький)) (СФУМ, с. 577), ***скаламутити [всю] душу*** *«надзвичайно сильно, глибоко схвилювати когось, внести неспокій.»* («Вже якось до цього прижилось горе,...а це знову скаламутило всю душу.» (М. Стельмах)) (СФУМ, с. 654), ***перехоплює/перехопило дух*** *«когось охоплює сильне почуття хвилювання, захоплення і т. ін.»* («Радісний дріж пробігає по тілу, дух тобі перехоплює…Так і є: дядько Роман шугає рукою в загадковий свій

вузол…і нарешті з'являються з вузла…яблука, та яке!» (О. Гончар)) (СФУМ, с. 500), ***душа перевертається/перевернулася*** *«хто–небудь відчуває гострий жаль, переймається співчуттям до когось–чогось.»* («[Ганна:] І повіриш Арсеньку, у мене так просто душа перевертається од усього цього. І давно уже я пішла б од них, коли б не Оля.» (З. Мороз)) (СФУМ, с. 227).

3) фразеологізми, які передають довірливість, відвертість, щирість у розмові мовця до когось: ***викладати/викласти душу*** *«відверто, щиро ділитись з кимсь думками, переживаннями.»* («Погляд наче говорив: «Ти, чоловіче, не намагайся таїтись, викладай душу одразу, бо однаково раба божого розкушу.» (С. Голованівський)) (с. 73, СФУМ), ***виливати/вилити свою душу*** *«щиро ділитися з ким–небудь найпотаємнішим, тим, що хвилює, наболіло.»* («На війні хлопці не стануть першому зустрічному виливати свою душу, а вже коли виливають її, то тільки справжньому другові.» (П. Автомонов)) (с. 75, СФУМ), ***відкривати/відкрити душу*** *«відверто, щиросердечно ділитися з ким–небудь своїми заповітними думками, переживаннями, намірами і т. ін.»* («Йдемо, значить, потихенько стежиною обабіч асфальту і говоримо…Зіна геть чисто відкриває душу мені.» (В. Логвиненко)) (с. 102, СФУМ), ***свою душу повіряти*** *«розповідати, довіряти кому–небудь щось потаємне, інтимне.»* («[Тетяна:] Як Тарас поїхав,…здається – год минає! Другому б я цього і не сказала, а вас не соромлюсь; так вже привикла вам свою душу повірять.» (І. Карпенко–Карий)) (с. 526, СФУМ), ***душа навстіж*** *«хто–небудь відвертий, щирий у поводжені з іншими.»* («Добре, мабуть, оцьому Тимошеві – душа навстіж.» (С. Журахович)) (с. 226, СФУМ), ***з глибини душі*** *«дуже щиро.»* («Його мимовільне, сповнене болю зізнання, що так зненацька вихопилось з глибини душі, болем різонуло Віталія.» (О. Гончар)) (СФУМ, с. 149), ***як на духу*** *«щиро, відверто, нічого не приховуючи.»* («Та ви їжте, поправляйте своє городське здоров'я, а я вам усю історію переповім як на духу.» (А Крижанівський)) (СФУМ, с. 225).

4) фразеологізми, у яких відтворено почуття любові, симпатії прихильності до когось: ***спасти на душу*** *«сподобатися кому–небудь.»* («А той кум таки чимало спав їй [жінці] на душу, вибухнув–таки жменьку куминої ласки.» (Україна сміється)) (с. 679, СФУМ), ***лягти/лягати на душу*** *«бути до вподоби, сподобатися комусь.»* («Декому заходи Морозова теж не лягли на душу.» (Я. Баш)) (с. 360, СФУМ), ***карбуватися на душі*** *«назавжди чи надовго залишатися в пам'яті, в свідомості.»* («А діти все прощалися і не могли розлучатися. І Прісине серце солодко щемить, перший біль розтавання карбується на душі.» (Ю Яновський)) (с. 288, СФУМ), ***зачіпати/зачепити душу*** *«викликати у кого–небудь якісь почуття, відгук на щось.»* («В Оксани з'явилося спокусливе бажання посперечатися з Гнатом, зачепити за душу.» (С. Чорнобривець)) (с. 255, СФУМ), ***запалювати/запалити душу*** *«збуджувати в когось сильні почуття або захоплювати кого–небудь.»* («Помолившись, і я б заснув. Так думи прокляті Рвуться душу запалити, серце розірвати.» (Т. Шевченко)) (с. 250, СФУМ), ***як свою душу*** *зі сл. любити. «дуже»* («Поважав же і він [Наум] її [дружину], скільки міг, і любив її як свою душу.» (Г. Квітка Основ'яненко)) (с. 231, СФУМ), ***до (по) душі*** *«1.подобатися., 2.відповідний чиїм небудь уподобанням, смакам.»* («–А ти той…бідовий. Їй–бо, це мені до душі. А то пришлють недоріку, зайде до сільради не директор, а прохач.» (Ю. Збанацький)) (с. 231, СФУМ), ***душа пристала*** *«хто–небудь уподобав, полюбив когось, щось.»* («Навіки пристала душа моя до тієї жінки – на зріст невисокої, тихої і лагідної за вдачею, великої трудівниці, яка мала велике серце і любила всіх людей.» (З газети)) (с. 227, СФУМ), ***віддати/віддавати (свою) душу*** *«щиро полюбити кого–небудь.»* («І оддав свою душу тривожну я тобі, Лейяніта моя.» (В. Сосюра)) (с. 99, СФУМ), ***лежати на душі*** *«викликати чиюсь прихильність, подобатися комусь і т. ін. схвалювати щось.»* («Грабунок, як такий, ніколи не лежав йому [Довбушу] на серці, і тепер та обставина,що він виступав лише як месник…се окрилювало.» (Г. Хоткевич)) (СФУМ, с. 331).

5) фразеологізми, які характеризують гарні риси характеру людини: ***душа не з лопуцька*** *«хто–небудь наділений позитивними рисами; сміливий, принциповий.»* («Люблю я таких людей, завзятих і проклятих, щоб душа у них була не з лопуцька.» (Ю. Яновський)) (с. 226, СФУМ), ***душа розм'якла*** *«хто–небудь подобрішав, став податливим, згідливим, не чинить опору»* («Я поки міг, то якось відгризався, А в неї ж [матері], знаєш, не язик – жалко, Що я намучився, що я натерзався! А потім здався, ради не було. Душа розм'якла якось, заморилась, хоч коники ліпи, як з м'якуша. До всього звикла, із усім змирилась.» (Л. Костенко)) (с. 227, СФУМ), ***широка душа*** *«1. хто–небудь чуйний, щедрий, щирий. 2. чуйна, щедра, щира вдача у кого–небудь.»* («[Вася:]Що тобі відомо? Мені відомо тільки, що в нього широка і щира душа.» (І. Микитенко)) (с. 229, СФУМ), ***щира душа*** *«чесна, відверта, щедра, доброзичлива людина.»* («Прохор Осауленко був козак не з величних, щира душа, себе на посміх неподасть.» (П. Куліш)) (с. 229, СФУМ), ***іти з глибини душі*** *«відзначатися щирістю, відвертістю, проникливістю і т. ін.»* («Я [Нестор] осторожний (обережний) і не люблю на не підготований відповідно ґрунт класти те, що мені дороге й цінне й походить з глибини душі.» (О. Кобилянська)) (с. 280, СФУМ), ***мати душу*** *«бути чуйним, доброзичливим, сердечним і т. ін.»* («–Не гони,–кричить,–машину. Май же душу, не тряси! Не лети.» (С. Олійник)) (с. 373, СФУМ), ***мати Христа в душі*** *«бути справедливим, милосердним, порядним, доброзичливим і т. ін.»* («–Коли ваша ласка обминули б, може, – болісно вговоряла стара. –Христа в душі не маєте? –Знову допитувалася.» (І. Ле)) (с. 379, СФУМ), ***відкрита душа*** *«1.хто–небудь прихильно, щиро ставиться до кого–небудь.* 2. *хто–небудь чулий, чуйний до когось.»* («Хоч душа моя розрита для чужого горя, як квітка для роси, а проте я чую – встає з глибини, як вічне прокляття: – Ти все ж самотній!» (М. Коцюбинський)) (с. 225, СФУМ), ***душею і серцем*** «*самовіддано, щиро.»* («Душею і серцем до вас прихильний П. Рудченко.» (П. Мирний)) (с. 230, СФУМ).

6) фразеологізми на позначення негативних рис людини такі як: безжальна, зла, байдужа людина: ***черства душа*** *«хто–небудь нечуйний, байдужий.»* («[Прохор:] Ти… брат, а душа в тебе черства.» (І. Микитенко)) (с. 229, СФУМ), ***не мати душі*** *«бути непорядним, недоброзичливим, жорстоким і т. ін.»* («Гей, а хто в кохання грає, Той приносить людям зло, Той душі, мабуть, не має.» (С. Воскрекасенко)) (с. 379, СФУМ), ***не мати Бога в душі*** *«бути жорстоким, бездушним, несправедливим і т. ін.»* («–Ну, де це так видно, Супруне? Хіба ми Бога в душі, а дітей в хаті не маємо?» (М. Стельмах)) (с. 379, СФУМ).

7) фразеологізми, які передають зменшення вияву почуттів, інтересу тощо: ***душа не лежить*** *«хто–небудь не має інтересу, не відчуває прихильності, симпатії і т. ін. до кого–, чого–небудь; хтось або щось не подобається.»* («Не скрию (не приховаю) від Вас, – підходили до мене тутешні знайомі запитувати про святкування, Я одповів, що це все дурниця, до якої не лежить… моя душа.» (П. Мирний)) (СФУМ, с. 227).

8) фразеологізми, які передають спокій, радість, піднесеність: ***душа співає*** *«хто–небудь перебуває в доброму, піднесеному настрої; радіє.»* («Батько Дніпро тече собі спокійно, і ліси на горах стоять, як на картині художника, – просто душа співає од такої краси.» (Ю. Яновський)) (СФУМ, с. 228), ***з дорогою душею*** *«охоче, з великим задоволенням, з радістю.»* («А я б і справді з дорогою душею зараз би до вас вибралася, дарма, що тепер північ і надворі негода.» (Л. Українка)) (СФУМ, с. 230), ***легко на душі*** *«приємно, радісно, спокійно комусь»* («Софії так легко, так весело на душі.» (Л. Українка)) (СФУМ, с. 330), ***в душі тішиться*** *«відчуває задоволення з приводу чого–небудь, не виявляючи його зовні.»* («Шумейко в душі вже тішився з тієї перемоги.» (А. Шиян)) (СФУМ, с. 714), ***посвітлішало на душі*** *«стало комусь приємно, легко, спокійно і т. ін.»* («В Новонікуліно приїхали завидна. Ілля Михайлович уже здалеку побачив новий будинок школи, і на душі в нього посвітлішало.» (В. Канівець)) (СФУМ, с. 547), ***як камінь з душі спав (звалився, упав)*** *«кому–небудь стало легко, спокійно; хто–небудь*

відчуває душевну полегкість, заспокоївся.» («Почувся зумер – дзвонив майор Терещенко. Він доповів, що вибух стався не на греблі . Шумаков коротко буркнув «дякую» і поклав трубку. Камінь звалився з душі.» (С. Голованівський)) (СФУМ, с. 287), ***аж душа радіє*** *«хто–небудь дуже задоволений чимсь, відчуває радість, насолоду, втіху від чогось.»* («Як стрінуся з просвіченим [освіченим] чоловіком, то в мене аж душа радіє.» (І. Нечуй–Левицький)) (СФУМ, с. 225), ***просвітліло на душі*** *«кому–небудь стало легше, радісніше, веселіше.»* («Від приємної звістки у дівчини просвітліло на душі.» (З газети)) (СФУМ, с. 579).

9) фразеологізми, які описують почуття страху: ***заяча душа*** *«боязка, полохлива людина.»* («Нічого, крім презирства, в неї [Ольги] до цих паненят нема, всі вони заячі душі.» (Я. Качура)) (СФУМ, с. 228), ***мишача душа*** *«боязка, полохлива людина з дріб'язковою, підлою вдачею.»* («–Великий Докучаєв!...Мишачі душі з департаментів, скупі й лякливі.» (М. Рудь)) (СФУМ, с. 229), ***душа в п'яти тікає/втекла*** *«хто–небудь раптово відчуває сильний переляк; комусь стає страшно.»* («Не один Микола перелякався Фредова душа теж пішла в п'ятки.» (Ю. Збанацький)) (СФУМ, с. 226).

10) фразеологізми, які передають образу, зневагу: ***плювок у душу*** *«образа, зневага, що зачіпає найдорожче.»* («Криві посмішки одного, другого, косий погляд молодого агронома – це було для нього, як плювок у душу.» (Є. Журахович)) (СФУМ, с. 521), ***плювати/плюнути в душу*** *«кого–небудь ображати, торкаючись найдорожчого, заповітного.»* («Погрожував [вчитель:], що так цього не залишить, не дозволить собі в душу плювати.» (О. Гончар)) (СФУМ, с. 521).

11) фразеологізми, які передають певний стан, настрій людини: ***тяжко на душі*** *«хто–небудь дуже сумний, з гнітючим настроєм, у важко психологічному стані.»* («Мотрі зробилося так тяжко на душі, так гірко на серці, що вона так і залилася сльозами.» (П. Мирний)) (СФУМ, с. 730), ***порожня душа*** *«хто–небудь відчуває душевну спустошеність, байдужість до навколишнього світу, перебуває у стані депресії.»* («Я тільки з

рейду…Губи мов крейда, порожня душа.» (В. Сосюра)) (СФУМ, с. 229), ***на душі*** *«хто–небудь сповнений якимсь почуттям, відчуває щось.»* («Нікого не цікавить, що було у вас на душі або дома, коли ви робили фільм …Ви мусите показати товар лицем.» (О. Довженко)) (СФУМ, с. 231), ***розв'язати душу*** *«позбавити кого–небудь мук, переживань, полегшити його душевний стан.»* («[Галочка] Як я любила його, ти знаєш, Олено. Скажи йому се, що і вмерти хочу швидше, щоб розв'язати його душу.» (Г. Квітка–Основ'яненко)) (СФУМ, с. 606), ***дух падає*** *«хто–небудь втрачає бадьорість, віру в себе, в свої сили.»* («Бив грім, натискала буря, валилося десь поблизу двадцять п'ять смерек відразу – і падав дух чоловіка в навалі вічностей … і всесильностей сил.» (Г. Хоткевич)) (СФУМ, с. 224), ***дух піднімається/піднявся*** «*у кого–небудь зростає віра в себе, в свої можливості; хто–небудь відчуває в собі силу, упевненість.»* («Піднімався дух у в'язнів, вони відчували себе людьми, здатними боротися.» (А. Хижняк)) (СФУМ, с. 224), ***дух в п'яти ховається/сховався*** *«хто–небудь дуже боїться, втрачає від страху здатність реально мислити.»* («–Як піймав мене [постоялець] в лабети, як придавив, то в мене й дух в п'яти заліз!» (П. Мирний)) (СФУМ, с. 224), ***занепадати/занепасти духом*** *«зневірятися в чомусь, втрачати надію.»* («–На помилках часом учимося, і нема чого тобі злитися чи занепадати духом.» (О. Донченко)) (СФУМ, с. 249).

12) фразеологізми, які передають почуття виснаження: ***тягти душу*** *«мучити, виснажувати кого–небудь чимось неприємним.»* («Так інший на словах добро творити прагне, А душу з вас, бува, Крізь ребра тягне.» (М. Годованець)) (СФУМ, с. 729), ***витрясти душу*** *«украй виснажити, вимучити кого–небудь.»* («[Гострохвостий (тихо):] Ой, страшна ж її мати! Ще як попаде мене в свої лапи, то витрясе з мене душу.» (І. Нечуй–Левицький)) (СФУМ, с. 90).

13) фразеологізми, які описують почуття роздратування: ***тягти за душу*** *«дратувати когось, набридати кому–небудь чимсь неприємним, одноманітним і ті. н.»* («Десь гостриться, кричати, ніж на бруску, десь тягне

за душу попсована катеринка.» (Дніпрова Чайка)) (СФУМ, с. 729), ***лізти/залізти в душу*** *«турбувати, дошкуляти і т. ін. (про що–небудь)»* («Облесний бабин голосок залазив Насті в душу.» (Я. Качура) (СФУМ, с. 345), ***вивертати/вивернути душу*** *«сильно діючи на кого–небудь, викликати негативні почуття; дратувати кого–небудь.»* («Ігумен де завгодно знайде, присікається, нудним своїм голосом душу вивертає.» (А. Хижняк) (СФУМ, с. 64).

14) фразеологізми, які передають стан смерті: ***віддавати/віддати [свій] дух*** *«померти»* («Зморений, кволий, тут можу і зовсім я дух свій віддати — Вітром–бо дуже різким повіває з ріки на світанку.») (Переклад Бориса Тена)) (СФУМ, с. 99), ***дух вийшов*** *«хто–небудь помер, загинув.»* («–Я б п'ятьох бояр підняв та об землю вдарив, щоб дух з них вискочив.» (А. Хижняк)) (СФУМ, с. 223), ***душа вилітає/вилетіла*** *«хто–небудь помирає, гине.»* («Вслід [Низ] стрілу пускає І просто Тагові в висок; Душа із тіла вилітає, На жовтий пада труп пісок.» (І. Котляревський)) (СФУМ, с. 226), ***віддати Богу душу*** *«померти»* («Одпочивала [княжна], Та й Богу душу оддала» (Т. Шевченко)) (СФУМ, с. 99), ***віддати/віддавати (свою) душу*** *«померти»* («Вдома, перед тим як приїхала швидка допомога, дихав батько, мов захеканий, руки похололи, очі стали порожні — от–от душу віддасть.» (Ю. Шовкопляс)) (СФУМ, с. 99).

Також із компонентом «душа» було виділено два зоофразеологізми: ***заяча душа*** *«1.боязка, полохлива людина. 2.уживається для вираження незадоволення, роздратування з приводу чого–небудь.»* (СФУМ, с. 228), ***мишача душа*** *«боязка, полохлива людина з дріб'язковою, підлою вдачею.»* (СФУМ, с. 229).

Крім того, виокремили теонімні фразеологічні одиниці. Теонім – це власна назва, тобто найменування якогось божества.[94] Наприклад: ***не мати Бога в душі*** *«бути жорстоким, бездушним, несправедливим і т. ін.»* (СФУМ, с. 379), ***мати Христа в душі*** *«бути справедливим, милосердним, порядним,*

[94] Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови : Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, с. 1441

доброзичливим і т. ін.» (СФУМ, с. 379), ***мати Бога в серці*** *«бути милосердним, добрим, совісним, справедливим і т. ін.»* (СФУМ, с. 372), ***віддати/віддавати Богу душу*** *«померти.»* (СФУМ, с. 99).

За частиномовною належністю зафіксовані фразеологізми належать до іменникових, прикметникових, дієслівних, прислівникових.

У «Словнику фразеологізмів української мови», ми виокремили 105 дієслівних фразеологічних одиниць: ***аж душа радіє*** (СФУМ, с. 225), ***бити в саму душу*** (СФУМ, с. 728), ***боліти душею*** (СФУМ, с. 36), ***вивертати/вивернути душу*** (СФУМ, с. 64), ***видирати/видерти душу (з тіла)*** (СФУМ, с. 69), ***виймати/вийняти душу*** (СФУМ, с. 71), ***викладати/викласти душу*** (СФУМ, с. 73), ***виливати/вилити свою душу*** (СФУМ, с. 75), ***вимотувати/вимотати (всю) душу*** (СФУМ, с. 77), ***виривати душу*** (СФУМ, с. 83), ***витрясти душу*** (СФУМ, с. 90), ***відводити/відвести душу*** (СФУМ, с. 97), ***віддати/віддавати (свою) душу*** (СФУМ, с.99), ***відкривати/відкрити душу*** (СФУМ, с. 102), ***віддати Богу душу*** (СФУМ, с. 99), ***вкладати/вкласти (всю) душу*** (СФУМ, с. 115), ***влазити/влізти в душу*** (СФУМ, с. 116), ***в душі закипати/закипіти*** (СФУМ, с. 244), ***в душі тішитися*** (СФУМ, с. 714), ***докладати/докласти душі*** (СФУМ, с. 213), ***душа вилітає*** (СФУМ, с. 226), ***душу вибирати/вибрати*** (СФУМ, с. 63), ***душа болить/заболіла*** (СФУМ, с. 225), ***душа встала на місце*** (СФУМ, с. 228), ***душа в п'яти тікає/втекла*** (СФУМ, с. 226), ***душа замутилась*** (СФУМ, с. 226), ***душа несе тягар*** (СФУМ, с. 226), ***душа не лежить*** (СФУМ, с. 227), ***душа обливається жалем*** (СФУМ, с. 226), ***душа поривається*** (СФУМ, с. 227), ***душа пристала*** (СФУМ, с. 227), ***душа перетліла*** (СФУМ, с. 226), ***душа перевертається/перевернулася*** (СФУМ, с. 227), ***душа розм'якла*** (СФУМ, с. 227), ***душа рветься*** (СФУМ, с. 227), ***душа розривається надвоє*** (СФУМ, с. 228), ***душа скніє*** (СФУМ, с. 228), ***душа співає*** (СФУМ, с. 228), ***душа сохне*** (СФУМ, с. 228), ***запалювати/запалити душу*** (СФУМ, с. 250), ***заходити/зайти в душу*** (СФУМ, с. 254), ***зачіпати/зачепити душу*** (СФУМ, с. 225), ***іти з глибини душі*** (СФУМ, с.

280), ***кипить душа*** (СФУМ, с. 228), ***карбуватися на душі*** (СФУМ, с. 288), ***колупати душу*** (СФУМ, с. 306), ***лежати на душі*** (СФУМ, с. 331), ***лізти/залізти в душу*** (СФУМ, с. 345), ***лягти/лягати на душу*** (СФУМ, с. 360), ***мати душу*** (СФУМ, с. 373), ***мати страх на душі*** (СФУМ, с. 378), ***мати Христа в душі*** (СФУМ, с. 379), ***мліти душею*** (СФУМ, с. 399), ***не йде на (в) душу*** (СФУМ, с. 283), ***не мати душі*** (СФУМ, с. 379), ***не мати Бога в душі*** (СФУМ, с. 379), ***накипіти/накипати на душі*** (СФУМ, с. 420), ***палити душу*** (СФУМ, с. 481), ***пекти душу*** (СФУМ, с. 488), ***переболіти душею*** (СФУМ, с. 490), ***перевертається/перевернулося в душі*** (СФУМ, с. 490), ***перевертати/перевернути душу*** (СФУМ, с. 491), ***підбирати/підібрати ключ до душі*** (СФУМ, с. 506), ***плювати/плюнути в душу*** (СФУМ, с. 521), ***посвітлішало на душі*** (СФУМ, с. 547), ***продавати/продати душу*** (СФУМ, с. 573), ***проникати/проникнути в саму душу*** (СФУМ, с. 577), ***просвітліло на душі*** (СФУМ, с. 579), ***ранити душу*** (СФУМ, с. 593), ***рвати/порвати душу*** (СФУМ, с. 595), ***розв'язати душу*** (СФУМ, с. 606), ***розпікати/розпекти душу*** (СФУМ, с. 613), ***розтравлювати/розтравити душу*** (СФУМ, с. 616), ***сидіти в душі*** (СФУМ, с. 644), ***свою душу повіряти*** (СФУМ, с. 526), ***скаламутити [всю] душу*** (СФУМ, с. 654), ***спасти на душу*** (СФУМ, с. 679), ***сколихнути душу*** (СФУМ, с. 658), ***терзати душу*** (СФУМ, с. 709), ***торкати душу*** (СФУМ, с. 717), ***тягти душу*** (СФУМ, с. 729), ***тягти за душу*** (СФУМ, с. 729), ***тяжко на душі*** (СФУМ, с 730), ***умлівати/умліти душею*** (СФУМ, с. 736), ***шкребе/зашкребло на душі*** (СФУМ, с. 777), ***щемить на душі*** (СФУМ, с. 231), ***аж дух захоплює*** (СФУМ, с. 255), ***аж дух забило*** (СФУМ, с. 238), ***віддавати/віддати свій дух*** (СФУМ, с. 99), ***додавати/додати духу*** (СФУМ, с. 212), ***дух вийшов*** (СФУМ, с. 212), ***дух займається*** (СФУМ, с. 224), ***дух падає*** (СФУМ, с. 224), ***дух піднімається/піднявся*** (СФУМ, с. 224), ***дух в п'яти ховається/сховався*** (СФУМ, с. 224), ***занепадати духом*** (СФУМ, с. 249), ***набиратися/набратися духу*** (СФУМ, с. 415), ***перехоплює/перехопило дух*** (СФУМ, с. 500), ***піднімати/підняти дух*** (СФУМ, с. 511), ***скріплять/скріпити дух*** (СФУМ, с. 659), ***спирає/сперло дух*** (СФУМ, с. 680),

віддавати/віддати [свій] дух (СФУМ, с. 99), ***додавати/додати духу*** (СФУМ, с. 212), ***дух вийшов*** (СФУМ, с. 223), ***аж дух забило*** (СФУМ, с. 238).

Також ми виділили 9 прикметникових ФО: ***відкрита душа*** (СФУМ, с. 225), ***заяча душа*** (СФУМ, с. 228), ***з дорогою душею*** (СФУМ, с. 230), ***Каїнова душа*** (СФУМ, с. 228), ***мишача душа*** (СФУМ, с. 229), ***порожня душа*** (СФУМ, с. 229), ***черства душа*** (СФУМ, с. 229), ***широка душа*** (СФУМ, с. 229), ***щира душа*** (СФУМ, с. 229).

Виокремлено 12 прислівникових ФО: ***в душі*** (СФУМ, с. 230), ***від усієї душі*** (СФУМ, с. 230), ***до глибини душі*** (СФУМ, с. 148), ***душа навстіж*** (СФУМ, с. 226), ***для душі*** (СФУМ, с. 231), ***до (по) душі*** (СФУМ, с. 231), ***з глибини душі*** (СФУМ, с. 149), ***легко на душі*** (СФУМ, с. 330), ***на душі*** (СФУМ, с. 231), ***тяжко на душі*** (СФУМ, с 730), ***у глибині душі*** (СФУМ, с. 149), ***як свою душу*** (СФУМ, с. 231).

За структурою ФО можемо поділити на такі групи: однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні.

До однокомпонентних ми віднесли: ***в душі*** (СФУМ, с. 230) ***душею і серцем*** (СФУМ, с. 230), ***для душі*** (СФУМ, с. 231), ***до (по) душі*** (СФУМ, с. 231), ***на душі*** (СФУМ, с. 231), ***як на духу*** (СФУМ, с. 225).

До двокомпонентних ми віднесли: ***боліти душею*** (СФУМ, с. 36), ***вивертати/вивернути душу*** (СФУМ, с. 64), ***видирати/видерти душу (з тіла)*** (СФУМ, с. 69), ***виймати душу*** (СФУМ, с. 71), ***викладати/викласти душу*** (СФУМ, с. 73), ***вимотувати/вимотати (всю) душу*** (СФУМ, с. 77), ***вирвати душу*** (СФУМ, с. 83), ***витрясти душу*** (СФУМ, с. 90), ***відводити/відвести душу*** (СФУМ, с. 97), ***віддати/віддавати (свою) душу*** (СФУМ, с. 99), ***відкривати/відкрити душу*** (СФУМ, с. 102), ***вкладати/вкласти (всю) душу*** (СФУМ, с. 115), ***влазити/влізти в душу*** (СФУМ, с. 116), ***відкрита душа*** (СФУМ, с. 225), ***в душі закипати/закипіти*** (СФУМ, с. 244), ***в душі тішитися*** (СФУМ, с. 714), ***до глибини душі*** (СФУМ, с. 148), ***докладати/докласти душі*** (СФУМ, с. 213), ***душа вилітає*** (СФУМ, с. 226), ***душу вибирати/вибрати*** (СФУМ, с. 63), ***душа***

болить/заболіла (СФУМ, с. 225), ***душа не з лопуцька*** (СФУМ, с. 226), ***душа замутилась*** (СФУМ, с. 226), ***душа навстіж*** (СФУМ, с. 226), ***душа не лежить*** (СФУМ, с. 227), ***душа не на місці*** (СФУМ, с. 227), ***душа поривається*** (СФУМ, с. 227), ***душа пристала*** (СФУМ, с. 227), ***душа перетліла*** (СФУМ, с. 226), ***душа перевертається/перевернулася*** (СФУМ, с. 227), ***душа розм'якла*** (СФУМ, с. 227), ***душа рветься*** (СФУМ, с. 227), ***душа скніє*** (СФУМ, с. 228), ***душа співає*** (СФУМ, с. 228), ***душа сохне*** (СФУМ, с. 228), ***заяча душа*** (СФУМ, с. 228), з ***дорогою душею*** (СФУМ, с. 230), ***запалювати/запалити душу*** (СФУМ, с. 250), ***заходити/зайти в душу*** (СФУМ, с. 254), ***зачіпати/зачепити душу*** (СФУМ, с. 225), ***з глибини душі*** (СФУМ, с. 149), ***Каїнова душа*** (СФУМ, с. 228), ***кипить душа*** (СФУМ, с. 228), ***карбуватися на душі*** (СФУМ, с. 288), ***колупати душу*** (СФУМ, с. 306), ***крик (лемент) душі*** (СФУМ, с. 313), ***легко на душі*** (СФУМ, с. 330), ***лежати на душі*** (СФУМ, с. 331), ***лізти/залізати в душу*** (СФУМ, с. 345), ***лягти/лягати на душу*** (СФУМ, с. 360), ***мати душу*** (СФУМ, с. 373), ***мліти душею*** (СФУМ, с. 399), ***мишача душа*** (СФУМ, с. 229), ***на дні душі*** (СФУМ, с. 208), ***не йде на (в) душу*** (СФУМ, с. 283), ***не мати душі*** (СФУМ, с. 379), ***накипіти/накипати на душі*** (СФУМ, с. 420), ***палити душу*** (СФУМ, с. 481), ***пекти душу*** (СФУМ, с. 488), ***переболіти душею*** (СФУМ, с. 490), ***перевертається/перевернулося в душі*** (СФУМ, с. 490), ***перевертати/перевернути душу*** (СФУМ, с. 491), ***підбирати/підібрати ключ до душі*** (СФУМ, с. 506), ***плювок у душу*** (СФУМ, с. 521), ***плювати/плюнути в душу*** (СФУМ, с. 521), ***посвітлішало на душі*** (СФУМ, с. 547), ***продавати/продати душу*** (СФУМ, с. 573), ***просвітліло на душі*** (СФУМ, с. 579), ***порожня душа*** (СФУМ, с. 229), ***ранити душу*** (СФУМ, с. 593), ***рвати/порвати душу*** (СФУМ, с. 595), ***розв'язати душу*** (СФУМ, с. 606), ***розпікати/розпекти душу*** (СФУМ, с. 613), ***розтравлювати/розтравити душу*** (СФУМ, с. 616), ***сидіти в душі*** (СФУМ, с. 644), ***скаламутити [всю] душу*** (СФУМ, с. 654), ***спасти на душу*** (СФУМ, с. 679), ***сколихнути душу*** (СФУМ, с. 658), ***терзати душу*** (СФУМ, с. 709),

торкати душу (СФУМ, с. 717), ***тягти душу*** (СФУМ, с. 729), ***тягти за душу*** (СФУМ, с. 729), ***тяжко на душі*** (СФУМ, с 730), ***у глибині душі*** (СФУМ, с. 149), ***умлівати/умліти душею*** (СФУМ, с. 736), ***черства душа*** (СФУМ, с. 229), ***широка душа*** (СФУМ, с. 229), ***шкребе/зашкребло на душі*** (СФУМ, с. 777), ***щира душ***а (СФУМ, с. 229), ***щемить на душі*** (СФУМ, с. 782), ***як свою душу*** (СФУМ, с. 231), ***додавати/додати духу*** (СФУМ, с. 212), ***дух вийшов*** (СФУМ, с. 212), ***дух займається*** (СФУМ, с. 224), ***дух падає*** (СФУМ, с. 224), ***дух піднімається/піднявся*** (СФУМ, с. 224), ***занепадати духом*** (СФУМ, с. 249), ***набиратися/набратися духу*** (СФУМ, с. 415), ***перехоплює/перехопило дух*** (СФУМ, с. 500), ***піднімати/підняти дух*** (СФУМ, с. 511), ***скріпляти/скріпити дух*** (СФУМ, с. 659), ***спирає/сперло дух*** (СФУМ, с. 680).

До трикомпонентних ми віднесли: ***аж душа радіє*** (СФУМ, с. 225), ***бити в саму душу*** (СФУМ, с. 728), ***виливати/вилити свою душу*** (СФУМ, с. 75), ***віддати Богу душу*** (СФУМ, с. 99), ***від усієї душі*** (СФУМ, с. 230), ***душа встала на місце*** (СФУМ, с. 228), ***душа в п'яти тікає/втекла*** (СФУМ, с. 226), ***душа несе тягар*** (СФУМ, с. 226), ***душа обливається кров'ю*** (СФУМ, с. 226), ***душа огортається жалем*** (СФУМ, с. 226), ***душа розривається надвоє*** (СФУМ, с. 228), ***іти з глибини душі*** (СФУМ, с. 280), ***мати страх на душі*** (СФУМ, с. 378), ***мати Христа в душі*** (СФУМ, с. 379), ***не мати Бога в душі*** (СФУМ, с. 379), ***проникати/проникнути в саму душу*** (СФУМ, с. 577), ***свою душу повіряти*** (СФУМ, с. 526), ***аж дух захоплює*** (СФУМ, с. 255), ***аж дух забило*** (СФУМ, с. 238), ***віддавати/віддати свій дух*** (СФУМ, с. 99), ***дух у п'яти ховається/сховався*** (СФУМ, с. 224), ***аж дух захоплює*** (СФУМ, с. 255), ***аж дух забило*** (СФУМ, с. 238).

До того ж ФО можуть співвідноситися з словосполученнями або реченнями, наприклад з реченнями ***«лишати/лишити глибокий слід у душі»*** (СФУМ, с. 341), ***душа встала на місце*** (СФУМ, с. 228) тощо.

Відтворили антонімічні пари з компонентом *«душа»*:

- ***мати душу*** *«бути чуйним, доброзичливим, сердечним і т. ін.»* (с. 373, СФУМ) – ***не мати душі*** *«бути непорядним, недоброзичливим, жорстоким і т. ін.»* (с. 379, СФУМ);

- ***мати Христа в душі*** *«бути справедливим, милосердним, порядним, доброзичливим і т. ін.»* (с. 379, СФУМ) – ***не мати Бога в душі*** *«бути жорстоким, бездушним, несправедливим і т. ін.»* (с. 379, СФУМ);

- ***широка душа*** *«1.хто–небудь чуйний, щедрий, щирий. 2.чуйна, щедра, щира вдача у кого–небудь.»* (с. 229, СФУМ) – ***черства душа «****хто–небудь нечуйний, байдужий.»* (с. 229, СФУМ);

- ***як камінь ліг на душу*** *«кому–небудь дуже важко; хтось перебуває в гнітючому настрої, страждає, переживає.»* (с. 287, СФУМ) – ***як камінь з душі спав (звалився, упав)*** *«кому–небудь стало легко, спокійно; хто–небудь відчуває душевну полегкість, заспокоївся.»* (с. 287, СФУМ);

- ***до (по) душі*** *«1.подобатися., 2.відповідний чиїм небудь уподобанням, смакам.»* (с. 231, СФУМ) – ***душа не лежить*** *«хто–небудь не має інтересу, не відчуває прихильності, симпатії і т. ін. до кого–, чого–небудь; хтось або щось не подобається.»* (с. 227, СФУМ);

- ***легко на душі*** *«приємно, радісно, спокійно комусь»* (с. 330, СФУМ) – ***тяжко на душі*** *«хто–небудь дуже сумний, з гнітючим настроєм, у важко психологічному стані.»* (с. 730, СФУМ);

- ***душа скніє*** – «*хто–небудь переживає, хвилюється за когось, тяжко страждає, охоплений почуттям жалю, туги і т. ін.»* (с. 228, СФУМ) – ***аж душа радіє*** – *«хто–небудь дуже задоволений чимсь, відчуває радість, насолоду, втіху від чогось.»* (с. 225, СФУМ);

- ***душа не на місці*** *«хто–небудь перебуває в стані тривоги, занепокоєння, дуже хвилюється, переживає.»* (с. 227, СФУМ) – ***душа встала на місце*** *«хто–небудь заспокоївся, перестав тривожитися, хвилюватися.»* (с. 228, СФУМ);

- ***кипить душа*** *«хто–небудь гнівається, сердиться на когось – щось, обурюється з приводу чогось.»* (с. 228, СФУМ) – ***душа розм'якла»***

хто–небудь подобрішав, став податливим, згідливим, не чинить опору.» (с. 227, СФУМ);

- ***душа пристала*** *«хто–небудь уподобав, полюбив когось, щось.»* (с. 227, СФУМ) – ***душа не лежить*** *«хто–небудь не має інтересу, не відчуває прихильності, симпатії і т. ін. до кого–, чого–небудь; хтось або щось не подобається.»* (с. 227, СФУМ).

ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ

Якщо в попередньому розділі зазначали, що компонент «серце» переважає, то впевнено можемо сказати, що ФО з компонентом «душа» також зафіксовано багато у «Словнику фразеологізмів української мови».

Щодо ФО з компонентом «душа» та «дух» ми виділили та проаналізували 14 семантичних груп, які передають різні почуття та стани:

1) фразеологізми з компонентом «душа», «дух», які виражають душевні страждання, переживання, душевний біль тощо (23 ФО);

2) *фразеологізми, у яких передано відчуття хвилювання, неспокою, трепоту, смутку, збентеження, жалю* (20 ФО);

3) *фразеологізми які передають довірливість, відвертість, щирість у розмові мовця до когось* (6 ФО);

4) *фразеологізми у яких відтворено почуття любові, симпатії прихильності до когось* (10 ФО);

5) *фразеологізми які передають позитивні риси людини* (9 ФО);

6) *фразеологізми на позначення негативних рис людини такі як: безжальна, зла, байдужа людина* (3 ФО);

7) *фразеологізми, які передають зменшення вияву почуттів, інтересу тощо* (1 ФО);

8) *фразеологізми, які передають спокій, радість, піднесеність* (8 ФО);

9) *фразеологізми, які описують почуття страху* (4 ФО);

10) *фразеологізми, які передають образу, зневагу* (2 ФО);

11) *фразеологізми, які передають певний стан, настрій людини* (8 ФО);

12) *фразеологізми, які передають почуття виснаження* (2 ФО);

13) *фразеологізми, які описують почуття роздратування* (3 ФО);

14) *фразеологізми, які передають стан смерті* (5 ФО);

До того ж у цьому розділі виділили 2 *зоофразеологізми* та 5 *теонімних* ФО.

За частиномовною належністю зафіксовані ФО поділили на прикметникові – (9), дієслівні – (105), прислівникові – (12) ФО.

За структурою ФО поділити на такі групи: однокомпонентні – (6), двокомпонентні – (102), трикомпонентні – (23) ФО. Крім того з'ясували, що ФО можуть співвідноситися з словосполученнями або реченнями.

Також доповнили нашу роботу цікавим матеріалом, де спробували віднайти антонімічні пари з компонентом *«душа»*.

«Словник фразеологізмів української мови» багатий на ФО з компонентами «серце», «душа» і «дух», адже вони насичують та оживляють українську літературну мову.

ВИСНОВКИ

У мові кожного народу закарбовані історія, культура, побут. Цікавим надбанням мови слугують фразеологічні одиниці. Багато дослідників приділяли свою увагу саме вивченню фразеології, адже це той пласт, який є унікальним у всіх своїх проявах. Це не просто слова чи словосполучення, це багатство мови, у якому заховано внутрішній світ поколінь.

Особливе місце у «Словнику фразеологізмів української мови» займають фразеологічні одиниці з компонентами «серце», «душа» і «дух», які відтворюють цілий спектр різних значеннєвих відтінків, емоцій, почуттів (страждання, любов, душевний спокій тощо). Увесь цей прошарок мовних знаків відтворюють менталітет, побут, світосприйняття певного народу тощо.

Відповідно до мети у пропонованій магістерській роботі досліджено фразеологізми з компонентами «*серце», «душа»* і *«дух»*, зафіксовані у «Словнику фразеологізмів української мови». Зокрема, виокремлено 297 фразеологічних одиниць:

- *«серце»* – 165 ФО;
- *«душа»* – 116 ФО;
- *«дух»* – 16 ФО;

Фразеологія – це невід'ємна частина мовознавства, яку потрібно продовжувати досліджувати. У 1 розділ охарактеризували, що таке *«фразеологія»* та *«фразеологічна одиниця»*. Описано різноманітні класифікації, які залишаються актуальними у сучасних мовознавчих дослідженнях фразеологізмів. Дослідили ФО з компонентами «серце», «душа» і «дух» та їх важливість у мовній картині світу українців. З'ясували, що ФО це цінне надбання, яке дозволяє проникнути у ментальність, культуру, світогляд певного народу.

Усі виявлені фразеологізми ми аналізували за такими критеріями: 1) семантикою, 2) частиномовною належністю, 3) структурою, 4) стилістичними функціями. За наявності ще й простежували парадигматичні зв'язки між ФО.

У 2 розділі фразеологізми з компонентом *«серце»* поділено за семантикою на такі тематичні групи:

1) *виражають душевний біль, страждання* – 28 ФО;

2) *позначають хороші риси характеру людини (такі як: лагідність, ніжність, доброту, чуйність, співчутливість* – 8 ФО;

3) *на позначення негативних рис людини такі як: безжальна, зла, байдужа людина* – 4 ФО;

4) *зі значенням «сильно когось закохати в себе» або покохати когось* – 30 ФО;

5) *позначають зменшення вияву почуттів* – 3 ФО;

6) *передано відчуття хвилювання, неспокій, трепіт, смуток, збентеження, жаль тощо* – 32 ФО;

7) *характеризують стан людини* – 12 ФО;

8) *передають хороший та гарний настрій людини* – 5 ФО;

9) *передають похмурий та гнітючий настрій людини* – 3 ФО;

10) *вказують на те, що людина про що–небудь здогадується* – 1 ФО;

11) *характеризують те, що людина віднайшла душевний спокій, перестала тривожитися* – 2 ФО.

У роботі описали 6 *зоофразеологізмів*, у яких емоційний стан людини виражається через додавання назв тварин.

За частиномовною належністю ФО з компонентом «серце» поділили на: дієслівні – (136), прикметникові – (9) та прислівникові – (10).

За структурою ФО з аналізованим компонентом виокремили такі групи: двокомпонентні – (96), трикомпонентні – (28), фразеологізми–речення – (9) ФО.

Також простежили різні стилістичні функції ФО (оцінна, номінативна, емоційно–експресивна, портретна характеристика).

У 3 розділі фразеологізми з компонентами *«душа»* і *«дух»* погрупували за семантикою на 14 тематичних груп:

1) виражають душевні страждання, переживання, душевний біль тощо – 23 ФО;

2) *передано відчуття хвилювання, неспокою, трепоту, смутку, збентеження, жалю* – 20 ФО;

3) *відображають довірливість, відвертість, щирість у розмові мовця до когось* – 6 ФО;

4) *передають почуття любові, симпатії прихильності до когось* – 10 ФО;

5) *відтворюють позитивні риси людини* – 9 ФО;

6) *на позначення негативних рис людини такі як: безжальна, зла, байдужа людина* – 3 ФО;

7) *передають зменшення вияву почуттів, інтересу тощо* (1) ФО;

8) *відображають спокій, радість, піднесеність* – 8 ФО;

9) *описують почуття страху* – 4 ФО;

10) *передають образу, зневагу* – 2 ФО;

11) *відтворюють певний стан, настрій людини* – 8 ФО;

12) *передають почуття виснаження* – 2 ФО;

13) *описують почуття роздратування* – 3 ФО.

До того ж у цьому розділі виділили 2 *зоофразеологізми* та 5 *теонімних* ФО.

За частиномовною належністю зафіксовані ФО поділили на: прикметникові – (9), дієслівні – (105), прислівникові – (12).

За структурою ФО з компонентами «душа» і «дух» виокремили: однокомпонентні – (6), двокомпонентні – (102), трикомпонентні – (23).

Водночас спробували відтворити синонімічний ряд фразеологічних одиниць. Наприклад фразеосиноніми, які описують добру, щиру людини: ***велике серце*** (с. 639, СФУМ), ***добре серце*** (с. 639, СФУМ), ***мати серце*** (с. 377, СФУМ), ***м'який серцем*** (с. 413, СФУМ), ***мати Бога в серці*** (с. 372, СФУМ).

Утворили антонімічні пари з компонентами *«серце»*, *«душа»*, наприклад: ***мати душу*** *«бути чуйним, доброзичливим, сердечним і т. ін.» –* ***не мати душі*** *«бути непорядним, недоброзичливим, жорстоким і т. ін.»* ***мати м'яке серце*** *«бути добрим, поступливим, лагідним і т. ін.» –* ***мати кам'яне серце*** *«бути нечуйним, жорстоким, бездушним і т. ін.»*

Якщо заглибитися у значення фразеологізмів із компонентами «серце», «душа» і «дух», то значна кількість ФО будуть передавати саме почуття страждання, душевного болю тощо, адже саме серце й душа є віддзеркаленням багатого внутрішнього світу людини. Також це може свідчити про одне, що в пам'яті закарбувалися моменти, історичні факти, які були пов'язані саме з випробуваннями, труднощами, які виникали на шляху українського народу. До того ж ФО характерні різні стилістичні функції (емоційно–експресивна, оцінна, номінативна тощо), завдяки цьому художня мова твору збагачується, а твір у всіх його проявах звучить по–іншому.

Отож, можемо підсумувати, що багато вчених досліджували фразеологію та фразеологічні одиниці української мови, звертаючи увагу на різні аспекти (семантику, структуру, стилістичні функції тощо). Фразеологізми вирізняються від звичайного слова чи словосполучення своєю насиченістю, виразністю та надають мові твору образності та емоційності.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в комплексному аналізі фразеологізмів з іншими компонентами, що дасть змогу зробити висновок про мовну картину світу українців загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьєв Л. Сучасна українська мова. Фразеологія: навч. посібник. Харків: Вища школа. 1988. 136 с.
2. Алафіренко М. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа. 1987. 167 с.
3. Антуф'єва В., Бєлоусова В., Драпалюк. Національна унікальність фразеологізмів у мовній картині світу. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія Германістика та міжкультурна комунікація. Вип. 1. 2020. С. 80–85.
4. Бавус Т. Мовний образ як компонент мовно–національної та індивідуально–авторської картин світу. *Вісник Львівського університету*. Серія «Філологічна». 2016. Вип. 63. С. 242–247.
5. Баран Я., Зимомря М. Теоретичні основи фразеології. навч. посібник. Ужгород: Ужгородський державний університет. 1999. 176 с.
6. Баранник Д. Фразеологія в усному монологічному мовленні. *Питання мовної культури*. Київ: Наук. думка. 1968. Вип. 2. С. 34–38.
7. Білодід І. Сучасна українська мова. Лексика і фразеологія. Київ: Наук. думка. 1973. 439 с.
8. Бодик О., Рудакова Т. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. навч. посібник. «Центр учбової літератури»; Київ: 2011. 414 с.
9. Грищенко А., Мацько І., Плющ М. Сучасна українська літературна мова: підручник 3–тє вид., допов. Київ: Вища шк., 2002. 439 с.
10. Давиденко І. Дух і душа як концепти духовної культури українців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова. 2009. Вип. 5. С. 42–45.
11. Давиденко І. Концепт «серце» в мовній картині слов'ян (на матеріалі української та польської фразеології). 2019. Вип. 14. С. 33–39.

12. Данилюк Ю. Структурно–семантичні моделі фразеологізмів з онімним компонентом. *Філологія*: збірник наук. видань. 2021. С. 1–7.
13. Денисова А. С. Проблема дослідження класифікацій фразеологічних одиниць у лінгвістиці. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ. Вип. 6. 2015. С. 13–21
14. Дудик П. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення: просте речення; еквівалент речення. АН УРСР, Ін–т мовознав. ім.. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка.1973. 284 с.
15. Дудик П. Стилістика української мови: навч. посібник. Київ: Видавничий центр «Академія». 2005. 368 с.
16. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: нариси. Київ: Довіра. 2007. 263 с.
17. Жарікова Ю. Картина світу та її відображення у фразеологічному складі мови. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія «Філологія». 2009. Вип. 2. С. 376–384.
18. Живіцька І. Мовна картина світу як відображення реальності. *Філологічні студії*: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету, 2010, Вип. 4. С. 20–25.
19. Жовтобрюх М. Курс сучасної української літературної мови: [у 2 ч.] Ч. 1 : підруч. для ф–тів мови і л–ри пед. ін–тів. Вид. 3–тє Київ: Рад. шк. 1965. 422 с.
20. Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно–семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «українська мова» Харків. 2002. С. 151
21. Маркова Д. Компонент серце у фразеологізмах на позначення почуттів людини (на матеріалі української, польської, англійської та німецької мов). *МАҐІСТЕРІУМ.* 2017. Вип. 66: Мовознавчі студії. С. 61–64.

22. Маркова Д. Синонімічні відношення фразеологічних одиниць на позначення почуттів людини. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Вип. 10 (2). 2016. С. 143–149.
23. Мацько Л., Кравець Л. Культура української фахової мови. навч. посібник, Київ: ВЦ «Академія». 2007. 360 с.
24. Медведєв Ф. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. Харків: Вища школа. 1977. 232 с.
25. Мех Н. Серце як орган вищого пізнання. *Культура слова*. 2006. Вип. 66–67. С. 71–74.
26. Мойсієнко А. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика. Київ: Знання. 2010. 270 с.
27. Пальчикова О. Мовна картина світу в англійській та українській фразеології. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія. 2017. Вип. 16. С. 110–114.
28. Панченко В. В. Функціонально–стилістичні особливості вживання фразеологізмів у творах Артура Конана Дойля. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2021. Т. 1. Вип. 17. С. 157–161.
29. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови: Підручник. 3–тє вид., пере– роб. і доповн. Тернопіль: навчальна книга Богдан. 2000. 248 с.
30. Пономарів О., Різун В., Шевченко Л. Сучасна українська мова: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь. 2001. 399 с.
31. Прудникова, Т. Фразеологічні одиниці української мови з компонентом душа: структурно–граматичні моделі. *Соціум. Документ. Комунікація*: збірник наукових статей. Серія «Філологічні науки». 2019. № 7: С. 123–136.
32. Руснак Ю. Фразеологізми з компонентами серце і душа у художньому дискурсі Ольги Кобилянської. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 11. 2022. С. 196–202.

33. Скрипник Л. Фразеологія української мови: [монографія] АН УРСР, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка. 1973. 278 с.
34. Ужченко В. Народження і життя фразеологізму. Київ: Радянська школа. 1988. 278 с.
35. Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови: М–во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун–т ім. Т. Шевченка. Луганськ: Альма–матер. 2005. 399 с.
36. Шевченко Т. Фразеологізм як елемент емоційної пам’яті в мовній картині світу українців. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 2022. Т. 2. Вип. 26. С. 71–75.
37. Щепанська Х. А. Фразеологічний образ як один із профілів лінгвальної репрезентації слово–образу серця в українському поетичному дискурсі XIX століття. *Science and Education a New Dimension*: Philology, I (3), Issue: 13. Budapest. 2013. С. 206–210.
38. Щепанська Х. Сакральне в мовному образі серця українського поетичного дискурсу першої половини XIX століття. *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо–слов'янський дискурс*. 2013. Вип. 659. С. 38–41.

СЛОВНИКИ

39. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови: Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
40. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк Словник української мови : [в 11 т.]: Т. 10 : Т–Ф АН Української РСР, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні; Київ: Наук. думка. 1970 – 1980. 658 с.
41. Єрмоленко С., Бибик С., Тодор О. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 221 с.
42. Жайворонок В.Знаки української етнокультури: словник; НАН України, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Довіра. 2006. 703 с.

43. Коцура П., Потапенко О., Дмитренко М. Словник символів культури України. Київ: Міленіум. 2002. 260 с.
44. Лесин В., Пулинець О. Словник літературознавчих термінів. Київ: Радянська школа. 1971. 477 с.
45. Русанівський В. Українська мова : енциклопедія. НАН України, Ін–т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін–т укр. мови; Вид. 2–ге, випр. і допов. Київ: Вид–во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана. 2004. 820 с.
46. Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. НАН України, Ін–т філософії імені Г. С. Сковороди; Київ: Абрис. 2002. VI, 742 с.

ДЖЕРЕЛА

47. Білоноженко М. Словник фразеологізмів української мови. НАН України, Ін–т укр. мови, Укр. мов. інформ. фонд;. Київ: Наук. думка. 2003. 786 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СЛОВНИК–ДОВІДНИК ВИЯВЛЕНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

СЕРЦЕ

1) ***[Аж] крається серце*** – хто–небудь дуже переживає, страждає. (СФУМ, с. 639);

2) ***Аж серце треммтить*** – хто–небудь дуже хвилюється з приводу чого–небудь. (СФУМ, с. 639);

3) ***Аж холоне/захололо серце*** – 1.хто–небудь дуже непокоїться, переживає. 2. Кого–небудь охопило почуття страху, комусь дуже страшно, боязно. (СФУМ, с. 639);

4) ***Аж у серце (все) обертається*** – стає сумно, важко, неприємно і т. ін. комусь. (СФУМ, с. 447);

5) ***Без серця*** – 1.жорстокий, безжалісний. 2.безжалісно, не шкодуючи нікого, нічого. 3. не гніваючись або без злості; пересердившись. (СФУМ, с. 643);

6) ***Брати/взяти за серце*** – 1.дуже розчулювати, хвилювати кого–небудь. 2.Впливати, діяти на кого–небудь; дурманити, п'янити. (СФУМ, с. 44);

7) ***Брати/взяти близько до свого серця*** – 1.болісно сприймати, переживати що–небудь. 2.ставитися до чого–небудь з інтересом, надаючи йому великого значення. (СФУМ, с. 44);

8) ***Велике серце*** – хто–небудь дуже добрий, чуйний, здатний перейматись чиїмись переживаннями, горем. (СФУМ, с. 639);

9) ***Відкрите серце*** – хто–небудь прямий, щирий, відвертий у стосунках з людьми. (СФУМ, с. 639);

10) ***Віщує серце*** – хто–небудь відчуває наближення певних подій. (СФУМ, с. 639);

11) ***Всім серцем*** – 1.зі сл. любити. щиро, гаряче. 2.зі сл. співчувати, розуміти. цілком, повністю, до кінця. (СФУМ, с. 643);

12) Від (з) [усього] серця – 1.щиро. 2.нестримно. 3.дуже сумлінно, з надзвичайною старанністю. (СФУМ, с. 643);

13) ***Від щирого серця*** – 1.перев. зі сл. вітати, цілувати. палко, гаряче. 2.зі сл. казати. відверто, чистосердечно, не приховуючи нічого, чесно. 3.зі сл. ридати. нестримно. (СФУМ, с. 643);

14) ***Віддавати/віддати серце*** – 1.щиро, віддано любити когось. 2.робити що–небудь, або працювати з великою любов'ю (СФУМ, с. 99);

15) ***Викинути з свого серця*** – перестати любити кого–небудь. (СФУМ с. 73);

16) ***Виривати/вирвати з серця*** – примушувати кого–небудь забути щось або когось. (СФУМ, с. 83);

17) ***Відбирати/відібрати серце [й душу]*** – позбавляти кого–небудь спокою, душевної рівноваги. (СФУМ, с. 95);

18) ***Відігрівати/відігріти змію біля (свого) серця*** – виявляти турботу, піклуватися про того, хто скоро віддячить злом. (СФУМ, с. 100);

19) ***Відігрівати/відігріти серце*** – заспокоювати, втішати кого–небудь співчуттям. (СФУМ, с. 100);

20) ***Відігрівати/відігріти серце*** – з великим болем віддати щось особливо дороге. (СФУМ, с. 102);

21) ***Відлягло від серця*** – хто–небудь відчув полегшення, спокій, перестав тривожитися, хвилюватися. (СФУМ, с. 103);

22) ***Відпочивати/відпочити серцем*** – заспокоюватися чим–небудь; знаходити душевний спокій в чому–небудь. (СФУМ, с. 104);

23) ***Відтанути серцем*** – перестати сердитися, гніватися, ображатися на кого–небудь. (СФУМ, с. 107);

24) ***Вкладати/вкласти серце*** – виявляти любов до кого–небудь, піклуватися про когось. (СФУМ, с. 115);

25) ***Вхопити за серце*** – 1.глибоко зворушити, вразити, схвилювати кого–небудь. 2. повністю заволодіти ким–небудь (про почуття.) (СФУМ, с. 143);

26) ***Вчувати/вчути серцем*** – здогадуватися про щось підсвідомо, інтуїтивно. (СФУМ, с. 144);

27) ***Вцілять/вцілити в (саме) серце*** – боляче вражати кого–небудь, зачіпаючи те, що його хвилює. (СФУМ, с. 114);

28) ***Гадюка ссе коло серця*** – хто–небудь постійно переживає, непокоїться, мучиться у зв'язку з чимсь. (СФУМ, с. 145);

29) ***Гарячий серцем*** – запальний, пристрасний. (СФУМ, с. 147);

30) ***Гірко на серці*** – кому–небудь нестерпно прикро і хочеться плакати, ридати. (СФУМ, с. 148);

31) ***Гнітити серце*** – викликати тяжкий настрій, болісне відчуття. (СФУМ, с. 150);

32) ***Горить біля серця*** – хто–небудь дуже переймається чимсь з якогось приводу. (СФУМ, с. 161);

33) ***Гріти коло серця*** – потай виношувати (якісь плани, наміри); замишляти. (СФУМ, с. 170);

34) ***Гріти серце*** – тішити, заспокоювати і т. ін. кого–небудь. (СФУМ, с. 171);

35) ***Гаряче серце*** – хто–небудь сповнений пристрасті, здатний на сильні почуття. (СФУМ, с. 639);

36) ***Дати/давати волю серцю*** – 1.дозволяти собі розчулюватися, віддаватися своїм почуттям. 2.не стримувати свого гніву; обурюватися. (СФУМ, с. 177);

37) ***Давити каменем на серце*** – викликати тяжкий душевний стан, невеселий, гнітючий настрій; гнітити. (СФУМ, с. 185);

38) ***Доходити/дійти до серця*** – хвилювати, зворушувати, боляче вражати, тривожити кого–небудь. (СФУМ, с. 218);

39) ***Добре серце*** – лагідний, доброзичливий характер. (СФУМ, с. 639);

40) ***[Живцем] відривати/відірвати від серця*** – дуже тяжко розлучатися з ким–небудь близьким або покидати, віддавати що–небудь особливо дороге. (СФУМ, с. 105);

41) ***Заворушилося серце*** – у кого–небудь виникло почуття кохання, хто–небудь відчув потяг до когось. (СФУМ, с. 639);

42) ***Заграло серце*** – хто–небудь відчув радість, піднесення, задоволення і таке ін. (СФУМ, с. 639);

43) ***Запалилося серце*** – кого–небудь охопило сильне почуття (кохання, ненависті і т. ін.). (СФУМ, с. 640);

44) ***Запеклося (зачерствіло) серце*** – 1.хто–небудь від тривалих переживань став нечулим, байдужим до навколишнього світу. 2.хто– небудь дуже перейнявся якимись почуттями. (СФУМ, с. 640);

45) ***За покликом серця*** – відповідно до своїх прагнень, бажань, почуттів. (СФУМ, с. 535);

46) ***З важким серцем*** – у гнітючому стані, тривозі, у передчутті чогось неприємного. (СФУМ, с. 643);

47) ***З легким серцем*** – без будь–якої тривоги, без жалю, вагань, переживань. (СФУМ, с. 643);

48) ***З серцем*** – зі сл. сказати, зробити і т. ін. сердито, з гнівом, зі злістю. (СФУМ, с. 643);

49) ***З щирим серцем*** – з довірою. (СФУМ, с. 643);

50) ***З доброго серця*** – по– доброму, без злого наміру. (СФУМ, с. 644);

51) ***Завмирати/завмерти серцем*** – дуже хвилюватися, переживати.(З переляку, від захоплення, тривоги). (СФУМ, с. 240);

52) ***Залоскотало коло серця*** – комусь стало приємно, радісно від чогось. (СФУМ, с. 247);

53) ***Замутити серце*** – вивести когось зі стану рівноваги, дуже збентежити. (СФУМ, с. 249);

54) ***Здіймати/здійняти камінь з серця*** – звільняти від того, що гнітить, мучить кого–небудь. (СФУМ, с. 262);

55) ***Зігріти серце*** – порадувати, звеселити кого–небудь чимсь. (СФУМ, с. 264);

56) ***Із завмиранням серця*** – дуже схвильовано, збентежено. (СФУМ, с. 240);

57) ***Кам'яне серце*** – хто–небудь байдужий, нечулий. (СФУМ, с. 640);

58) ***Кривавиться серце*** – хто–небудь мучиться, страждає. (СФУМ, с. 640);

59) ***Каменем (камнем) з серця впасти*** – позбутися чого–небудь неприємного, важкого. (СФУМ, с. 679);

60) ***Кидати/кинути жарину в серце*** – викликати в кого–небудь хвилювання, тривожити когось. (СФУМ, с. 291);

61) ***Коти шкребуть на серці*** – хто–небудь хвилюється, перебуває в стані тривоги, неспокою. (СФУМ, с. 309);

62) ***Краяти/розкраяти серце*** – завдавати кому–небудь страждання, муки, душевного болю. (СФУМ, с. 312);

63) ***Каменем лягти на серце*** – негативно вплинути на когось, тяжко приголомшити, пригнітити когось. (СФУМ, с. 360);

64) ***Мати серце*** – 1.бути чуйним, добрим, доброзичливим, порядним і т. ін. 2.бути незадоволеним чим небудь. (СФУМ, с. 377);

65) ***Мати серце з перцем*** – бути запальним, гострим, дотепним і т. ін. (СФУМ, с. 377);

66) ***Муляти на серці*** – непокоїти, бентежити, хвилювати кого–небудь (про думки переживання і т. ін.). (СФУМ, с. 410);

67) ***М'який серцем*** – добрий, доброзичливий, лагідний, довірливий і т. ін. (СФУМ, с. 413);

68) ***Мати Бога в серці*** – бути милосердним, добрим, совісним, справедливим і т. ін. (СФУМ, с. 372);

69) ***Мати кам'яне серце*** – бути нечуйним, жорстоким, бездушним і т. ін. (СФУМ, с. 374);

70) ***Мати м'яке серце*** – бути добрим, поступливим, лагідним і т. ін. (СФУМ, с. 374);

71) ***Мулько на серці*** – неспокійно, бентежно, невесело і т. ін. (СФУМ, с. 410);

72) ***На серці миші шкребуть/зашкребли*** – у когось поганий, гнітючий і т. ін. настрій; комусь тривожно, неспокійно. (СФУМ, с. 390);

73) ***Не мати серця*** – 1.бути жорстоким, непорядним і т. ін. 2.не ображатися на когось, бути байдужим до когось, до чогось. (СФУМ, с. 380);

74) ***Надривати/надірвати серце*** – викликати в когось душевні страждання, муки, переживання і т. ін. (СФУМ, с. 418);

75) ***Носити в (на) серці*** – завжди зберігати в пам'яті когось, щось. (СФУМ, с. 440);

76) ***На серці кипить*** – хто–небудь хвилюється, переживає. (СФУМ, с. 294);

77) ***Навертати/навернути серце*** – пробуджувати в кого–небудь почуття кохання, дружби до когось. (СФУМ, с. 416);

78) ***Облити/обливати (своє) серце кров'ю*** – багато витерпіти горя; натерпітися, настраждатися. (СФУМ, с. 453);

79) ***Охолодити серце*** – збавити силу вияву почуттів, вгамувати запал. (СФУМ, с. 471);

80) ***По серцю; до серця*** – кому–небудь, хтось або щось подобається, підходить. (СФУМ, с. 644);

81) ***Припадати/припасти до серця*** – 1.викликати у когось симпатію, почуття кохання, сподобатись кому–небудь. 2.зворушити кого–небудь, сподобатись комусь (про музику, художні твори). (СФУМ, с. 564);

82) ***Припасти серцем*** – дуже захопитися чим небудь , віддаючи свої сили, здібності, таланти і т. ін; полюбити щось.// виявити велику шану, щиру відданість чому–небудь. (СФУМ, с. 565);

83) ***Перестало битися серце*** – хто–небудь помер.2.хто–небудь завмер, зацiпенів від страху, переляку. (СФУМ, с. 640);

84) ***Прокидається/ прокинулося серце*** – хто–небудь знову відчуває інтерес до життя. (СФУМ, с. 640);

85) ***Пекти аж до живого серця*** – дуже дорікати кому–небудь, лаяти когось. (СФУМ, с. 488);

86) ***Пам'ять серця*** – спогади про щось дороге, близьке, незабутнє. (СФУМ, с. 483);

87) ***Переїдати/переїсти серце*** – зазнавати прикрощів від кого–небудь, мучитися з кимсь. (СФУМ, с. 493);

88) ***Перемагати/перемогти себе (своє серце)*** – тамувати в собі які–небудь почуття, емоції і т. ін., боротися з якимсь станом. (СФУМ, с. 496);

89) ***Покласти руку на серце*** – щиро, відверто. (СФУМ, с. 535);

90) ***Покласти в серці (до серця)*** – запам'ятати що–небудь. (СФУМ, с. 535);

91) ***Покорять/покорити серце*** – викликати у кого–небудь пошану, любов до себе. (СФУМ, с. 536);

92) ***Полонити серце*** – дуже сподобатися кому–небудь. (СФУМ, с. 538);

93) ***Порожньо в серці*** – відчувається байдужість до всього; байдуже комусь. (СФУМ, с. 545);

94) ***Потеплішало на серці*** – з'явилися приємні відчуття, стало легше комусь. (СФУМ, с. 549);

95) ***Потурати серцю (серцеві)*** – діяти за власним бажанням, довіритися тільки своїм почуттям. (СФУМ, с. 551);

96) ***Привернути серце*** – викликати у когось прихильність, почуття любові, симпатії і т. ін. (СФУМ, с. 558);

97) ***Приймати/прийняти серцем (до серця)*** – глибоко відчути, розуміти, усвідомлювати що–небудь. (СФУМ, с. 560);

98) ***Прийняти в серце (в душу)*** – 1.прихильно, з любов'ю зустріти когось, поставитися до когось. 2.лагідно сприйняти щось, погодитися з чим–небудь. (СФУМ, с. 560);

99) ***Прийтися до серця*** – дуже сподобатися (про кого–небудь.). (СФУМ, с. 561);

100)***Прикипіти серцем (душею)*** – 1.відчути велику прихильність, щиро прив'язатися до когось. 2.захоплюватися чимсь, полюбити щось. (СФУМ, с. 562);

101) ***Прикипіти до серця*** – полюбити, дуже сподобатися. (СФУМ, с. 562);

102) ***Прирости до серця*** – 1.стати близьким, дорогим, рідним комусь. 2.оволодіти кимсь, захопити, полонити когось (про думки, спогади, мрії). (СФУМ, с. 565);

103) ***Прихиляти/прихилити до себе серце (серця)*** – викликати до себе чиюсь приязнь, чиїсь симпатії. (СФУМ, с. 568);

104) ***Прихилятися/прихилитися серцем (душею)*** – приятелювати з кимсь, симпатизувати комусь, любити когось. (СФУМ, с. 568);

105) ***Проймати/пройняти серце*** – 1.глибоко зворушувати, розчулювати кого–небудь. 2.викликати сильні, неприємні почуття. (СФУМ, с. 574);

106) ***Пропікати/пропекти до серця*** – глибоко вражати, зворушувати і т. ін. (СФУМ, с. 578);

107) ***Протоптати доріжку до серця*** – завойовувати чиюсь любов, довіру, симпатію. (СФУМ, с. 580);

108) ***П'явки (п'явка) ссуть (ссе) за серце (під серцем)*** – хтось тривожиться, страждає. (СФУМ, с. 588);

109) ***Прилипнути всім серцем*** – зріднитися з кимсь, полюбити когось, щось. (СФУМ, с. 563);

110) ***Прокладати/прокласти дорогу до серця*** – домагатися розуміння, прихильності, любові в кого–небудь. (СФУМ, с. 575);

111) ***Пронести в серці*** – зберегти пам'ять про кого–, що–небудь; незмінно любити когось, плекаючи надії на майбутнє. (СФУМ, с. 577);

112) ***Розбилося серце*** – хто–небудь став нещасним, зазнав краху, невдачу в чому–небудь. (СФУМ, с. 640);

113) ***Розм'якло (пом'якшало) серце*** – хто–небудь розчулився став добрим, лагідним. (СФУМ, с. 640);

114) ***Розбивати/розбити серце*** – завдавати кому–небудь душевного болю, страждань, і т. ін. (СФУМ, с. 603);

115) ***Роздирати/роздерти серце на шматки (по шматках)*** – глибоко засмучувати, хвилювати, бентежити. (СФУМ, с. 608);

116) ***Розривати серце*** – примушувати страждати, переживати, мучитися. (СФУМ, с. 615);

117) ***Серце бере/взяло*** – хто–небудь сердиться, гнівається на кого–небудь. (СФУМ, с. 640);

118) ***Серце б'ється*** – 1.хто–небудь живе заради когось, відданий комусь. 2.кого–небудь охоплює якесь почуття. (СФУМ, с. 640);

119) ***Серце болить/заболіло*** – хто–небудь тяжко переживає з якогось приводу, уболіває, тривожиться за кого–, що–небудь. (СФУМ, с. 640);

120) ***Серце в'яне*** – 1.хто–небудь переживає, непокоїться. 2.хто–небудь захоплюється кимсь. (СФУМ, с. 640);

121) ***Серце мре/завмерло (завмирає, завмира)*** – хто–небудь дуже хвилюється, відчуває раптовий переляк, страх, тривогу і т. ін. (СФУМ, с. 641);

122) ***Серце ниє (мліє, тліє)*** – хто–небудь дуже переживає, страждає. (СФУМ, с. 641);

123) ***Серце обкипає (закипає, обливається, сходить)/обкипіло (закипіло, облилося, зійшло і т. ін.) кров'ю*** – хто–небудь відчуває неспокій, тяжко переживає. (СФУМ, с. 641);

124) ***Серце опинилося в п'ятах*** – хтось дуже злякався. (СФУМ, с. 641);

125) ***Серце падає (обривається)/впало (обірвалося)*** – хто–небудь завмирає від раптового переляку, тривоги і т. ін. (СФУМ, с. 641);

126) ***Серце переболіло (перегоріло, перекипіло)*** – хто–небудь настраждався, знемігся від почуття тривоги, страху, туги і т. ін. (СФУМ, с. 641);

127) ***Серце повертається/повернулося*** – 1. хто–небудь починає прихильно ставитися, відчувати симпатію, любов до когось (після якогось непорозуміння, незлагоди сварки). 2. хто–небудь перейнявся співчуттям, жалем до когось. (СФУМ, с. 641);

128) ***Серце привертається (горнеться, пригортається, хилиться, схиляється, прилягає)/привернулося ((пригорнулося, схилилося, прилягло)*** – хто–небудь відчуває потяг, симпатію, любов до когось. (СФУМ, с. 641);

129) ***Серце рветься (розривається, надривається) (на шматки)*** – хто–небудь дуже переживає, страждає, сумує. (СФУМ, с. 642);

130) ***Серце сохне*** – хто–небудь томиться, знемагає від кохання. (СФУМ, с. 642);

131) ***Серце стигне (холоне) /прохололо (охололо)*** – 1.у кого–небудь зменшилася сила вияву якихось почуттів (кохання, ненависті і т. ін.) 2. кому–небудь дуже страшно, боязко). (СФУМ, с. 642);

132) ***Серце стискається/стислося (стиснулося)*** – хто–небудь тривожиться, хвилюється, відчуває неспокій за когось. (СФУМ, с. 642);

133) ***Серце тенькає/тенькнуло*** – хто–небудь починає дуже хвилюватися, тривожитися з приводу чого–небудь. (СФУМ, с. 642);

134) ***Серце як (ледве, мало, трохи) не вискочить (з грудей)*** – хто–небудь відчуває сильне серцебиття від хвилювання, страху і т. ін. (СФУМ, с. 642);

135) ***Серцем прирости*** – відчути прихильність, прив'язатися до когось; полюбити когось, зріднитися з кимсь. (СФУМ, с. 565);

136) ***Скрипіти серцем*** – робити що–небудь дуже неохоче, всупереч власному бажанню. (СФУМ, с. 659);

137) ***Спопеліти серцем*** – дуже змучитися, стати душевно спустошеним, байдужим до всього через важкі страждання, випробовування і т. ін. (СФУМ, с. 684);

138) ***Спопеляти/спопелити серце (серця)*** – завдавати кому–небудь великих душевних страждань, викликавши величезної сили почуття до себе. (СФУМ, с. 684);

139) ***Ссати серце*** – дуже непокоїти, мучити, тривожити кого–небудь. (СФУМ, с. 686);

140) ***Стискати (стискувати)/стиснути серце*** – хвилювати, непокоїти кого–небудь. (СФУМ, с. 693);

141) ***Сушити/висушити серце*** – 1.завдавати кому–небудь душевних страждань, мук. 2.уболівати, переживати за ким–небудь. (СФУМ, с. 701);

142) ***Схилити серце*** – відповісти взаємністю, прихильно поставитися до кого–небудь; покохати. (СФУМ, с. 702);

143) ***Сховати у серці*** – глибоко затаїти, приховати якісь почуття до кого–небудь, думки. (СФУМ, с. 703);

144) ***Тане серце*** – кого–небудь сповнюється приємними почуттями, піддаючись впливові когось, чогось приємного. (СФУМ, с. 642);

145) ***Тьохкає серце*** – хтось сповнений почуттям кохання. (СФУМ, с. 642);

146) ***Тенькнуло/тенькає в серці*** – комусь стало тривожно, неспокійно з приводу чого–небудь. (СФУМ, с. 708);

147) ***Тисне (за) серце*** – 1.спричиняє відчуття душевного болю. 2.хто–небудь відчуває біль, перебуває в стані душевного пригнічення. (СФУМ, с. 712);

148) ***Тішити серце*** – радувати, приносити задоволення; викликати добрий настрій, спокій у кого–небудь. (СФУМ, с. 713);

149) ***Точити кров з серця*** – завдавати комусь душевного болю, страждань. (СФУМ, с. 718);

150) ***Тримати в серці*** – пам'ятати про що–небудь, не виявляючи цього зовні. (СФУМ, с. 720);

151) ***Тягар ліг (упав) на серце*** – хто–небудь зазнав душевних страждань, перебуває у стані пригнічення, тривоги, неспокою. (СФУМ, с. 728);

152) ***У саме серце*** зі. сл. ***вражати, хвилювати*** – дуже сильно, надзвичайно. (СФУМ, с. 642);

153) ***Ужалити в серце*** – боляче вразити; спричинити душевний біль. (СФУМ, с. 734);

154) ***Уколупати (улупити) б свого серця*** – бути готовим все віддати, нічого не пожаліти заради когось. (СФУМ, с. 734);

155) ***Ущемити (за) серце*** – глибоко вразити, схвилювати кого–небудь чимсь. (СФУМ, с. 738);

156) ***Чистим серцем –*** щиро, з добрим наміром. (СФУМ, с. 643);

157) ***Щирим серцем –*** віддаючи всі сили, самовіддано. (СФУМ, с. 643);

158) ***Щемить/защеміло серце*** – 1.хто–небудь сумує, журиться. 2.хто–небудь відчуває піднесення, має добрий настрій. (СФУМ, с. 642);

159) ***Ятриться серце*** – хто–небудь дуже переживаючи, розтравляє, посилює відчуття чогось болісного, важкого. (СФУМ, с. 642);

160) ***Як (мов, наче) ножем по серцю полоснути*** – глибоко вразити кого–небудь, завдавати болю, страждань. (СФУМ, с. 539);

161) ***Як (мов) п'явки за серце ссуть*** – кому–небудь дуже погано. (СФУМ, с. 588);

162) ***Як (мов, ніби) ніж гострий у серце*** – що–небудь дуже неприємне, дуже вражає, спричиняє душевний біль або взагалі викликає негативні емоції у когось. (СФУМ, с. 436);

163) ***Ятрити/роз'ятрити серце*** – завдавати кому–небудь великих душевних страждань, переживань. (СФУМ, с. 787);

164) ***Ятрити/роз'ятрити [незагойну] рану в серці*** – необережними словами, діями змушувати кого–небудь знову морально страждати або переживати щось неприємне. (СФУМ, с. 787);

165) ***Як ножем вколоти в [саме] серце*** – дуже вразити когось чим–небудь. (СФУМ, с. 115);

ДУША

1) ***Аж душа радіє*** – хто–небудь дуже задоволений чимсь, відчуває радість, насолоду, втіху від чогось. (СФУМ, с. 225);

2) ***Бити в саму душу*** – глибоко вражати, дошкуляти словами. (СФУМ, с. 728);

3) ***Боліти душею*** – дуже переживати, уболівати, тривожитися за кого, що–небудь. (СФУМ, с. 36);

4) ***Вивертати/вивернути душу*** – 1.дуже хвилювати, бентежити, зворушувати кого–небудь. 2.сильно діючи на кого–небудь, викликати негативні почуття; дратувати кого–небудь. 3.виявляти щирість, відвертість. (СФУМ, с. 64);

5) ***Видирати/видерти душу (з тіла)*** – жорстоко знущатися з кого–небудь, мордуючи, доводячи до смерті. (СФУМ, с. 69);

6) ***Виймати/вийняти душу*** – 1.зворушувати, розчулювати кого–небудь. 2. жорстоко, бездушно знущатися з кого–небудь або убивати когось. 3.завдавати кому–небудь страждань, клопоту і т. ін. 4.робити для когось все, навіть неможливе. (СФУМ, с. 71);

7) ***Викладати/викласти душу*** – відверто, щиро ділитись з кимсь думками, переживаннями. (СФУМ, с. 73);

8) ***Виливати/вилити свою душу*** – щиро ділитися з ким–небудь найпотаємнішим, тим, що хвилює, наболіло. (СФУМ, с. 75);

9) ***Вимотувати/вимотати (всю) душу*** – 1.завдавати клопотів, мук, страждань кому–небудь, набридаючи чимсь неприємним. 2.загубити, умертвити. (СФУМ, с. 77);

10) ***Виривати душу*** – викликати в кого–небудь сильні переживання, страждання. (СФУМ, с. 83);

11) ***Витрясти душу*** – 1.будь–якими засобами домогтися чого–небудь від когось. 2. Украй виснажити, вимучити кого–небудь. (СФУМ, с. 90);

12) ***Відводити/відвести душу*** – 1.звірятися кому–небудь, ділячись своїми думками, переживаннями, намірами. 2.заспокоювати, розраювати кого–небудь. 3.знгаходити собі втіху, розраду чи розвагу в чому–небудь; втішатися. (СФУМ, с. 97);

13) ***Віддати/віддавати (свою) душу*** – 1.пожертвувати собою чи бути готовим померти заради кого, чого–небудь. 2.втратити всю силу, всю енергію. 3.померти. 4.щиро полюбити кого–небудь. (СФУМ, с. 99);

14) ***Відкривати/відкрити душу*** – відверто, щиросердечно ділитися з ким–небудь своїми заповітними думками, переживаннями, намірами і т. ін. (СФУМ, с. 102);

15) ***Віддати Богу душу*** – померти. (СФУМ, с. 99);

16) ***Вкладати/вкласти (всю) душу*** – робити, виконувати, здійснювати і т. ін. що–небудь з великою любов'ю, старанністю, натхненням. (СФУМ, с. 115);

17) ***Влазити/влізти в душу*** – 1.дізнаватися про щось особисте, інтимне, про внутрішній світ, почуття, думки, наміри іншої людини або втручатися в них. 2.будь–якими засобами домогатися чиєїсь прихильності, любові і т. ін. (СФУМ, с. 116);

18) ***Відкрита душа*** – 1.хто–небудь прихильно, щиро ставиться до кого–небудь. 2.хто–небудь чулий, чуйний до когось. (СФУМ, с. 225);

19) ***В душі*** – приховано, нишком, невиявляючи зовні своїх почуттів. (СФУМ, с. 230);

20) ***Від усієї душі*** – 1.щиро, глибоко, сердечно. 2.нестримно, невимушено; з великим задоволенням. 3.відверто, нічого неприховуючи. 4.дуже сумлінно, з надзвичайною старанністю. (СФУМ, с. 230);

21) ***В душі закипати/закипіти*** – надмірно хвилюватися від припливу якогось почуття (гніву, незадоволення, роздратування тощо). (СФУМ, с. 244);

22) ***В душі тішиться*** – відчуває задоволення з приводу чого–небудь, не виявляючи його зовні. (СФУМ, с. 714);

23) ***До глибини душі*** – зі сл. вразити, схвилювати. Дуже, надто, надзвичайно. (СФУМ, с. 148);

24) ***Докладати/докласти душі*** – ставитися до чого–небудь з особливою увагою, любов'ю, старанністю; робити щось щиро, самовіддано. (СФУМ, с. 213);

25) ***Душа вилітає*** – хто–небудь помирає, гине. (СФУМ, с. 226);

26) ***Душу вибирати/вибрати*** – глибоко зворушувати, хвилювати. (СФУМ, с. 63);

27) ***Душа болить/заболіла*** – хто–небудь дуже переживає, страждає з якогось приводу. (СФУМ, с. 225);

28) ***Душа встала на місце*** – хто–небудь заспокоївся, перестав тривожитися, хвилюватися. (СФУМ, с. 228);

29) ***Душа в п'яти тікає/втекла*** – хто–небудь раптово відчуває сильний переляк; комусь стає страшно. (СФУМ, с. 226);

30) ***Душа не з лопуцька*** – хто–небудь наділений позитивними рисами; сміливий, принциповий. (СФУМ, с. 226);

31) ***Душа замутилась*** – хто–небудь втратив душевну рівновагу, спокій, стриманість і т. ін. (СФУМ, с. 226);

32) ***Душа навстіж*** – хто–небудь відвертий, щирий у поводжені з іншими. (СФУМ, с. 226);

33) ***Душа несе тягар*** – хто–небудь болісно переживає, тужить, страждає; комусь дуже важко. (СФУМ, с. 226);

34) ***Душа не лежить*** – хто–небудь не має інтересу, не відчуває прихильності, симпатії і т. ін. до кого–, чого–небудь; хтось або щось не подобається. (СФУМ, с. 227);

35) ***Душа не на місці*** – хто–небудь перебуває в стані тривоги, занепокоєння, дуже хвилюється, переживає. (СФУМ, с. 227);

36) ***Душа обливається кров'ю*** – хто–небудь дуже страждає з якогось приводу. (СФУМ, с. 226);

37) ***Душа огортається жалем*** – хто–небудь сповнений якимсь почуттям, глибоко вражений, схвильований. (СФУМ, с. 226);

38) ***Душа поривається*** – хто–небудь відчуває нестримний потяг, прагнення до кого–, чого–небудь, бажання чогось. (СФУМ, с. 227);

39) ***Душа пристала*** – хто–небудь уподобав, полюбив когось, щось. (СФУМ, с. 227);

40) ***Душа перетліла*** – хто–небудь настраждався, знемігся від почуття тривоги, страху, туги і т. ін. (СФУМ, с. 226);

41) ***Душа перевертається/перевернулася*** – 1.хто–небудь відчуває гострий жаль, переймається співчуттям до когось–чогось. 2.у кого–небудь виникає гостре відчуття огиди до когось–чогось. (СФУМ, с. 227);

42) ***Душа розм'якла*** – хто–небудь подобрішав, став податливим, згідливим, не чинить опору. (СФУМ, с. 227);

43) ***Душа рветься*** – 1.хто–небудь дуже переживає за щось, страждає від чогось. 2.хто–небудь нестримно прагне кудись, до когось – чогось. (СФУМ, с. 227);

44) ***Душа розривається надвоє*** – хто–небудь дуже страждає від суперечливих почуттів, від неможливості вирішити щось, допомогти чимсь і т. ін. (СФУМ, с. 228);

45) ***Душа скніє*** – хто–небудь переживає, хвилюється за когось, тяжко страждає, охоплений почуттям жалю, туги і т. ін. (СФУМ, с. 228);

46) ***Душа співає*** – хто–небудь перебуває в доброму, піднесеному настрої; радіє. (СФУМ, с. 228);

47) ***Душа сохне*** – кому–небудь щось дуже не подобається. (СФУМ, с. 228);

48) ***Душею і серцем*** – самовіддано, щиро. (СФУМ, с. 230);

49) ***Для душі*** – для задоволення власних духовних запитів, потреб. (СФУМ, с. 231);

50) ***До (по) душі*** – 1.подобатися. 2.відповідний чиїм небудь уподобанням, смакам. (СФУМ, с. 231);

51) ***Заяча душа*** – 1.боязка, полохлива людина. 2.уживається для вираження незадоволення, роздратування з приводу чого–небудь. (СФУМ, с. 228);

52) ***З дорогою душею*** – охоче, з великим задоволенням, з радістю. (СФУМ, с. 230);

53) ***Запалювати/запалити душу*** – збуджувати в когось сильні почуття або захоплювати кого–небудь. (СФУМ, с. 250);

54) ***Заходити/зайти в душу*** – глибоко хвилювати, викликати відгук у кого–небудь. (СФУМ, с. 254);

55) ***Зачіпати/зачепити душу*** – 1.глибоко вражати, розчулювати, зворушувати. 2.викликати у кого–небудь якісь почуття, відгук на щось. (СФУМ, с. 225);

56) ***З глибини душі*** – дуже щиро. (СФУМ, с. 149);

57) ***Іти з глибини душі*** – відзначатися щирістю, відвертістю, проникливістю і т. ін. (СФУМ, с. 280);

58) ***Каїнова душа*** – зрадлива, підступна людина. (СФУМ, с. 228);

59) ***Кипить душа*** – 1.хто–небудь перебуває в стані сильного нервового збудження, хвилювання. 2.хто–небудь гнівається, сердиться на когось–щось, обурюється з приводу чогось. (СФУМ, с. 228);

60) ***Карбуватися на душі*** – назавжди чи надовго залишатися в пам'яті, в свідомості. (СФУМ, с. 288);

61) ***Колупати душу*** – викликати у кого–небудь душевний біль, страждання, переживання. (СФУМ, с. 306);

62) ***Крик (лемент) душі*** – крайній вияв тривоги, душевного болю і т. ін. (СФУМ, с. 313);

63) ***Легко на душі*** – приємно, радісно, спокійно комусь. (СФУМ, с. 330);

64) ***Лежати на душі*** – 1.бути предметом постійних роздумів, переживань і т. ін. турбувати, гнітити когось. 2.викликати чиюсь прихильність, подобатися комусь і т. ін., схвалювати щось. (СФУМ, с. 331);

65) ***Лишати/лишити глибокий слід у душі*** – дуже вражати когось, впливати на когось, надовго запам'ятовуватися. (СФУМ, с. 341);

66) ***Лізти/залізти в душу*** – 1.виявляючи удавану люб'язність, приязнь до когось, добиватися його довір'я, прихильності. 2.спонукати когось до відвертості всупереч його бажаню. 3.втручатися в чиїсь особисті справи. 4.турбувати, дошкуляти і т. ін. (про що–небудь) (СФУМ, с. 345);

67) ***Лягти/лягати на душу*** – 1.тяжко вразити, негативно вплинути на кого–небудь; приголомшити, пригнітити когось. 2.бути до вподоби, сподобатися комусь. (СФУМ, с. 360);

68) ***Мати душу*** – бути чуйним, доброзичливим, сердечним і т. ін. (СФУМ, с. 373);

69) ***Мати страх на душі*** – відчувати неспокій, тривогу; хвилюватися, переживати. (СФУМ, с. 378);

70) ***Мати Христа в душі*** – бути справедливим, милосердним, порядним, доброзичливим і т. ін. (СФУМ, с. 379);

71) ***Мліти душею*** – 1.уболівати за кого–, що–небудь; переживати. 2.Відчувати страх; боятися. (СФУМ, с. 399);

72) ***Мишача душа*** – боязка, полохлива людина з дріб'язковою, підлою вдачею. (СФУМ, с. 229);

73) ***На дні душі*** – у глибині почуттів. (СФУМ, с. 208);

74) ***На душі*** – хто–небудь сповнений якимсь почуттям, відчуває щось. (СФУМ, с. 231);

75) ***Не йде на (в) душу*** – хто–небудь не має бажання до чогось; комусь не хочеться чого–небудь, не подобається щось. (СФУМ, с. 283);

76) ***Не мати душі*** – бути непорядним, недоброзичливим, жорстоким і т. ін. (СФУМ, с. 379);

77) ***Не мати Бога в душі*** – бути жорстоким, бездушним, несправедливим і т. ін. (СФУМ, с. 379);

78) ***Накипіти/накипати на душі*** – хвилювати, непокоїти (про неприємні почуття, переживання і т. ін.), нагромаджуючись до критичної межі. (СФУМ, с. 420);

79) ***Палити душу*** – дуже хвилювати, непокоїти, завдавати болю, муки і т. ін. (СФУМ, с. 481);

80) ***Пекти душу*** – завдавати кому–небудь великих моральних страждань; мучити, непокоїти. (СФУМ, с. 488);

81) ***Переболіти душею*** – пережити велику тривогу, зазнати страждань. (СФУМ, с. 490);

82) ***Перевертається/ перевернулося в душі*** – кого–небудь дуже вражає щось; хтось дуже хвилюється, страждає і т. ін. (СФУМ, с. 490);

83) ***Перевертати/перевернути душу*** – викликати в кого–небудь якесь сильне почуття (тривоги, хвилювання, захоплення і т. ін.) (СФУМ, с. 491);

84) ***Підбирати/підібрати ключ до душі*** – знаходити підхід до кого–небудь, входити в довір'я до когось. (СФУМ, с. 506);

85) ***Плювок у душу*** – образа, зневага, що зачіпає найдорожче.(СФУМ, с. 521);

86) ***Плювати/плюнути в душу*** – кого–небудь ображати, торкаючись найдорожчого, заповітного. (СФУМ, с. 521);

87) ***Посвітлішало на душі*** – стало комусь приємно, легко, спокійно і т. ін. (СФУМ, с. 547);

88) ***Продавати/продати душу*** – втрачати свою гідність, даючи згоду служити комусь; зраджувати. (СФУМ, с. 573);

89) ***Проникати/проникнути в саму душу*** – 1.доходити до розуміння стану, почуттів, думок кого–небудь. 2.викликати хвилювання, зворушувати. (СФУМ, с. 577);

90) ***Просвітліло на душі*** – кому–небудь стало легше, радісніше, веселіше. (СФУМ, с. 579);

91) ***Порожня душа*** – хто–небудь відчуває душевну спустошеність, байдужість до навколишнього світу, перебуває у стані депресії. (СФУМ, с. 229);

92) ***Ранити душу*** – завдавати кому–небудь душевного болю страждань. (СФУМ, с. 593);

93) ***Рвати/порвати душу*** – викликати страждання, душевний біль; завдавати мук. (СФУМ, с. 595);

94) ***Розв'язати душу*** – позбавити кого–небудь мук, переживань, полегшити його душевний стан. (СФУМ, с. 606);

95) ***Розпікати/розпекти душу*** – викликати у кого–небудь почуття гніву, душевного болю, страждання і т. ін. (СФУМ, с. 613);

96) ***Розтравлювати/розтравити душу*** – викликати у кого–небудь тяжкі, болісні переживання, спогади. (СФУМ, с. 616);

97) ***Свою душу повіряти*** – розповідати, довіряти кому–небудь щось потаємне, інтимне. (СФУМ, с. 526);

98) ***Сидіти в душі*** – невідступно, постійно непокоїти, тривожити кого–небудь. (СФУМ, с. 644);

99) ***Скаламутити [всю] душу*** – надзвичайно сильно, глибоко схвилювати когось, внести неспокій. (СФУМ, с. 654);

100) ***Спасти на душу*** – сподобатися кому–небудь. (СФУМ, с. 679);

101) ***Сколихнути душу*** – схвилювати, зворушити кого–небудь. (СФУМ, с. 658);

102) ***Терзати душу*** – завдавати кому–небудь переживань, прикрощів, страждань. (СФУМ, с. 709);

103) ***Торкати душу*** – зворушувати кого–небудь, викликаючи замилування. (СФУМ, с. 717);

104) ***Тягти душу*** – мучити, виснажувати кого–небудь чимось неприємним. (СФУМ, с. 729);

105) ***Тягти за душу*** – дратувати когось, набридати кому–небудь чимсь неприємним, одноманітним і т. ін. (СФУМ, с. 729);

106) ***Тяжко на душі*** – хто–небудь дуже сумний, з гнітючим настроєм, у важко психологічному стані. (СФУМ, с 730);

107) ***У глибині душі*** – 1.внутрішньо, таємно від інших. 2.усередині єства. (СФУМ, с. 149);

108) ***Умлівати/умліти душею*** – бути надзвичайно враженим, схвильованим чимсь; болісно переживати щось. (СФУМ, с. 736);

109) ***Черства душа*** – хто–небудь нечуйний, байдужий. (СФУМ, с. 229);

110) ***Широка душа*** – 1.хто–небудь чуйний, щедрий, щирий. 2.чуйна, щедра, щира вдача у кого–небудь. (СФУМ, с. 229);

111) ***Шкребе/зашкребло на душі*** – кого–небудь охоплює почуття гіркоти, суму, неспокою, тривоги, незадоволення і т. ін. (СФУМ, с. 777);

112) ***Щира душа*** – чесна, відверта, щедра, доброзичлива людина. (СФУМ, с. 229);

113) ***Щемить на душі*** – хто–небудь дуже переживає, страждає з якогось приводу; кому–небудь неспокійно, гірко, тривожно.(СФУМ, с. 782);

114) ***Як свою душу*** – зі сл. любити. дуже. (СФУМ, с. 231);

115) ***Як камінь з душі спав (звалився, упав)*** – кому–небудь стало легко, спокійно; хто–небудь відчуває душевну полегкість, заспокоївся.(СФУМ, с. 287);

116) ***Як камінь ліг на душу*** – кому–небудь дуже важко; хтось перебуває в гнітючому настрої, страждає, переживає. (СФУМ, с. 287);

ДУХ

1) ***Аж дух захоплює*** – уживається для вираження надміру почуттів, вражень людини (перев. приємних) (СФУМ, с. 255);

2) ***Аж дух забило*** – хто–небудь дуже вражений; у когось перехоплює дихання (від збудження, хвилювання і т. ін.) (СФУМ, с. 238);

3) ***Віддавати/віддати свій дух*** – померти. (СФУМ, с. 99);

4) ***Додавати/додати духу*** – підтримувати настрій кому–небудь, надавати бадьорості. (СФУМ, с. 212);

5) ***Дух вийшов*** – Хто–небудь помер, загинув. (СФУМ, с. 212)

6) ***Дух займається*** – стає важко дихати від хвилювання, сильного душевного потрясіння і т. ін. (СФУМ, с. 224);

7) ***Дух падає*** – хто–небудь втрачає бадьорість, віру в себе, в свої сили. (СФУМ, с. 224);

8) ***Дух піднімається/піднявся*** – у кого–небудь зростає віра в себе, в свої можливості; хто–небудь відчуває в собі силу, упевненість. (СФУМ, с. 224);

9) ***Дух у п'яти ховається/сховався*** – хто–небудь дуже боїться, втрачає від страху здатність реально мислити. (СФУМ, с. 224);

10) ***Занепадати духом*** – зневірятися в чомусь, втрачати надію. (СФУМ, с. 249);

11) ***Набиратися/набратися духу*** – 1.переборюючи страх, сором'язливість і т. ін. 2.відпочиваючи, відновлювати сили, міцніти. 3.перейматися певними поглядами, думками, ідеями і т. ін; набувати певних властивостей. (СФУМ, с. 415);

12) ***Перехоплює/перехопило дух*** – когось охоплює сильне почуття хвилювання, захоплення і т. ін. (СФУМ, с. 500);

13) ***Піднімати/підняти дух*** – надихати, підбадьорювати кого–небудь. (СФУМ, с. 511);

14) ***Скріпляти/скріпити дух*** – робити кого–небудь морально стійким, непохитним. (СФУМ, с. 659);

15) ***Спирає/сперло дух*** – кому–небудь важко дихати від надміру почуттів, сильних переживань і т. ін. (СФУМ, с. 680);

16) ***Як на духу*** – щиро, відверто, нічого не приховуючи. (СФУМ, с. 225).

Додаток Б
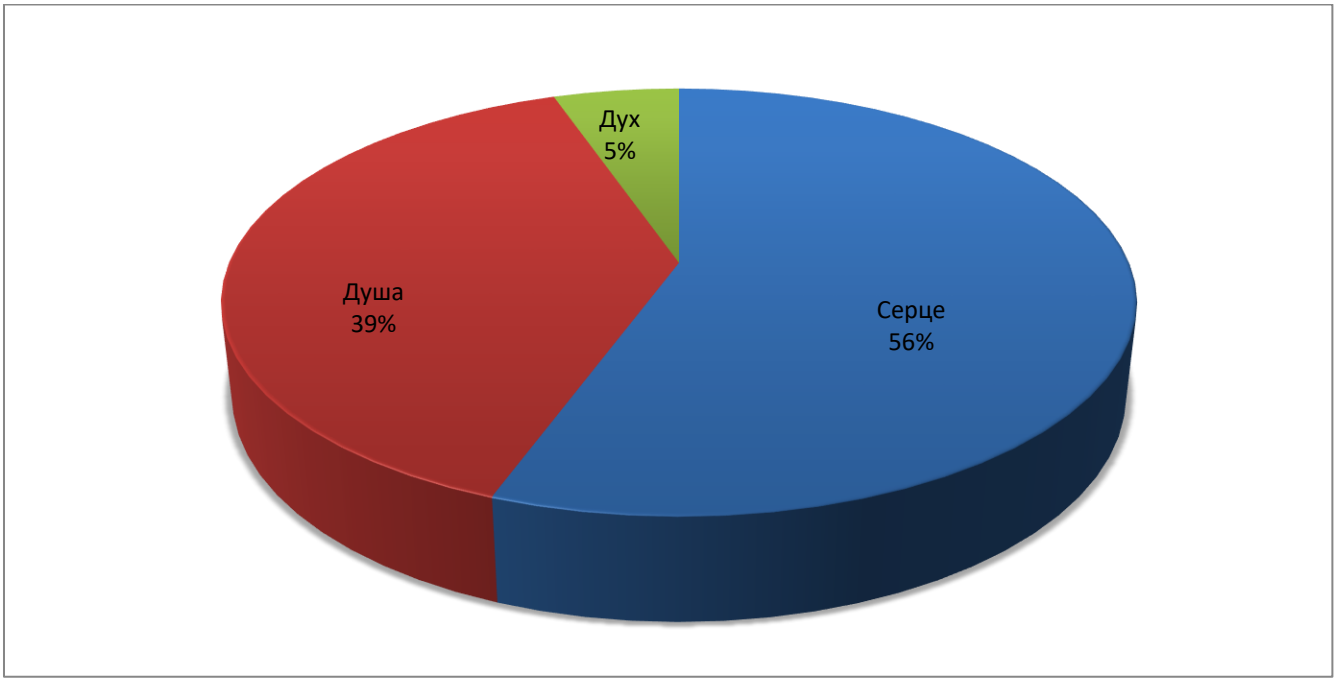
ЧАСТОТА ВЖИВАННЯ ФО З КОМПОНЕНТАМИ «СЕРЦЕ», «ДУША» І «ДУХ»